

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

ПОСТУПНА Олена Вікторівна
КОВАЛЬ Ганна Володимирівна
ОРЛОВ Валентин Валентинович

СОЦІАЛЬНІ СИСТЕМИ ТА
ДУХОВНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Навчальний посібник

м. Кривий Ріг – 2025 р.

Рекомендовано до видання Вченою радою Державного університету економіки і технологій (протокол № 5 від 21 листопада 2025 р.)

Затверджено навчально-методичною радою навчально-наукового юридичного інституту Державного університету економіки і технологій (протокол № 4 від 18 листопада 2025 р.)

Рецензенти:

ГРЕНЬ Лариса Миколаївна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;

КОЛІСНІЧЕНКО Наталя Миколаївна – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»;

СИЧОВА Вікторія Вікторівна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри «Каразінська школа соціальної роботи» Навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Поступна О. В., Коваль Г. В., Орлов В. В. **Соціальні системи та духовне життя суспільства** : навчальний посібник. Кривий Ріг : Державний університет економіки і технологій, 2025. 190 с.

ISBN 978-80-53072-50-2

Навчальний посібник присвячено комплексному, системно-інтегративному аналізу суспільства як складної, динамічної соціальної системи, з особливим акцентом на його духовних та структурних основах. Висвітлюються теоретичні засади соціальної стратифікації, структурно-функціональний аналіз ключових інститутів (держави, освіти, релігії) та сутність суспільної свідомості як чинника соціальної регуляції та легітимності влади. Фокусується на прикладній ролі публічного управління у забезпеченні соціальної злагоди, пом'якшенні наслідків нерівності та інституційному регулюванні духовної сфери в умовах сучасних трансформацій та інформаційних викликів.

Опанування матеріалу посібника сприятиме формуванню системного мислення, розвитку навичок міжсекторального аналізу та розробки проактивних, соціально обґрунтованих управлінських стратегій.

Посібник розрахований на науковців, викладачів, докторантів, аспірантів та здобувачів вищої освіти спеціальності D4 «Публічне управління та адміністрування».

Навчальне видання є інструментом методологічного забезпечення освітнього процесу та практичним посібником для системного аналізу суспільних процесів і прийняття ефективних управлінських рішень.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА, ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТРАТИФІКАЦІЯ	9
1.1. Суспільство як складна соціальна система	9
Вступ.....	9
1.1.1. Суспільство як цілісний і динамічний об’єкт дослідження.....	11
1.1.2. Структура суспільства	12
1.1.3. Функції суспільств	14
1.1.4. Взаємозв’язок між підсистемами суспільства.....	15
1.1.5. Сучасні моделі суспільства	17
Висновки	19
<i>Запитання для самоконтролю</i>	21
Практикум	22
1.2. Соціальна структура та соціальна нерівність	25
Вступ.....	25
1.2.1. Соціальна структура суспільства та явища соціальної нерівності ..	26
1.2.2. Основні теорії стратифікації	27
1.2.3. Критерії соціального розшарування в сучасному суспільстві.....	29
1.2.4. Соціальна мобільність	30
1.2.5. Вплив нерівності на соціальну напругу та роль публічного управління	32
Висновки	33
<i>Запитання для самоконтролю</i>	34
Практикум	36
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ І ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ	39

2.1. Духовне життя суспільства: сутність, структура та функції	39
Вступ.....	39
2.1.1. Поняття та сутність духовного життя суспільства	40
2.1.2. Структура духовного життя суспільства.....	41
2.1.3. Функції духовного життя в суспільстві	43
2.1.4. Роль публічного управління у формуванні та захисті духовно-культурних цінностей.....	44
Висновки	46
<i>Запитання для самоконтролю</i>	46
Практикум	48
2.2. Суспільна свідомість та її роль у публічному управлінні	51
Вступ.....	51
2.2.1. Суспільна свідомість як ключовий елемент духовного життя	52
2.2.2. Рівні і форми суспільної свідомості	53
2.2.3. Взаємозв'язок між суспільною думкою та процесом прийняття державних рішень.....	55
2.2.4. Формування та маніпулювання суспільною свідомістю.....	56
2.2.5. Інструменти впливу на суспільну свідомість.....	57
Висновки	58
<i>Запитання для самоконтролю</i>	59
Практикум	60
ПІСЛЯМОВА	64
ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ	66
ПРИКЛАДИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	94
Тест 1	94
Тест 2	104
Тест 3	116
Тест 4	126
Тест 5	135

ТЕМАТИЧНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ (<i>приклади для заочної форми здобуття освіти</i>)	141
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	151
НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА	180

ПЕРЕДМОВА

Сучасне суспільство, особливо в умовах геополітичних трансформацій, інтенсивної цифровізації та необхідності постконфліктного відновлення, являє собою складну, відкриту та динамічну соціальну систему. Ефективність публічного управління та адміністрування в таких умовах визначається не стільки механістичним застосуванням регламентів, скільки системним розумінням взаємозалежності ключових суспільних підсистем: економічної, політичної, соціальної та духовної. Ця складна взаємодія, що породжує ефект емерджентності – появу властивостей, не притаманних окремим частинам – вимагає від фахівців холістичного (цілісного) підходу до аналізу та вирішення соціальних проблем.

Навчальний посібник «Соціальні системи та духовне життя суспільства» розроблено як необхідний методологічний інструмент для здобувачів вищої освіти спеціальності «Публічне управління та адміністрування». Його ключова мета полягає у формуванні професійної компетентності щодо аналізу соціокультурних чинників, які визначають легітимність влади, соціальну згуртованість та стійкість системи.

Посібник послідовно розкриває основні теоретичні та прикладні аспекти. Перший розділ, «Соціальна система, її організація та стратифікація», присвячений структурно-функціональному аналізу суспільства, включаючи його інституційну будову та вивчення явища соціальної нерівності. Наголос зроблено на теоретичних засадах стратифікації та аналізі впливу нерівності на соціальну напругу, обґрунтовуючи ключову роль публічного управління у розробці проактивної соціальної політики для пом'якшення деструктивних наслідків цих явищ.

Другий розділ, «Суспільна свідомість і духовне життя як чинники соціальної регуляції», зосереджений на нематеріальній сфері, що є джерелом ціннісно-нормативної бази суспільства. Він деталізує рівні та форми суспільної свідомості, аналізує взаємозв'язок суспільної думки з процесом прийняття

державних рішень та розкриває механізми формування і маніпулювання свідомістю. Це забезпечує управлінцям розуміння необхідності легітимного використання інструментів комунікації (ЗМІ, освіта) для підвищення громадянської зрілості та критичного мислення, що є запорукою національної стійкості в умовах інформаційних війн.

Запропонована структура та зміст посібника відповідають сучасним вимогам до підготовки висококваліфікованих державних службовців, здатних застосовувати системне мислення для ідентифікації глибинних, міжсекторальних причин суспільних дисфункцій та розробки комплексних, адаптивних стратегій управління соціальною динамікою.

Основними перевагами представленого навчального посібника є його системно-інтегративний характер, прикладна спрямованість та актуалізація змісту відповідно до сучасних викликів у сфері публічного управління та адміністрування.

Навчальний матеріал відзначається холистичним підходом до аналізу суспільства, забезпечуючи не фрагментарне, а цілісне розуміння соціальної системи як єдності взаємозалежних підсистем – економічної, політичної, соціальної та духовної. Така міжсекторальна інтеграція сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти системного мислення, що є необхідною професійною компетентністю для ідентифікації глибинних, емерджентних причин суспільних дисфункцій, а не лише їхніх зовнішніх проявів. Зокрема, глибоке опрацювання структурних елементів у першому розділі (соціальна нерівність, стратифікація) та нематеріальних основ у другому розділі (духовне життя, свідомість) створює міцну теоретичну базу.

Прикладна цінність посібника для спеціальності «Публічне управління та адміністрування» підкреслюється постійним фокусом на управлінській ролі держави. Явища соціальної нерівності та динаміка суспільної думки розглядаються не як статичні об'єкти, а як критичні чинники, що потребують регуляції та впливу через механізми публічної політики. Виокремлення теми суспільної свідомості та її легітимності у процесі прийняття державних рішень

надає практичні знання щодо механізмів соціальної регуляції та комунікації.

Актуальність змісту забезпечується включенням аналізу сучасних моделей суспільства, зокрема інформаційного (цифрового) типу, що дозволяє майбутнім фахівцям орієнтуватися у викликах кібербезпеки, електронного урядування та цифрової нерівності. Особлива увага до проблематики формування та маніпулювання суспільною свідомістю має стратегічне значення для підвищення стійкості управлінського корпусу та суспільства в цілому до інформаційних загроз.

Нарешті, методична перевага полягає у чіткій та логічно-послідовній структурі з обов'язковим включенням висновків, запитань для самоконтролю та практикуму після кожної теми, що оптимізує навчальний процес, сприяє самостійному закріпленню знань та розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА, ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТРАТИФІКАЦІЯ

1.1. Суспільство як складна соціальна система

Вступ.

1.1.1. Суспільство як цілісний і динамічний об'єкт дослідження.

1.1.2. Структура суспільства.

1.1.3. Функції суспільств.

1.1.4. Взаємозв'язок між підсистемами суспільства.

1.1.5. Сучасні моделі суспільства.

Висновки.

Вступ

У сучасних умовах глобалізації, інтенсивних технологічних змін та перманентних конфліктів, суспільство являє собою систему з винятково високим рівнем складності, динамізму та непрогнозованості. З огляду на це, ефективне публічне управління вимагає відходу від однобічного фокусування виключно на політичних чи економічних аспектах. Необхідним є глибоке розуміння взаємодії та взаємовпливу ключових суспільних підсистем: економічної, політичної, соціальної та духовної – як фактору, що формує соціальний порядок та генерує нові виклики.

Ключовим завданням публічного управління в умовах нерівномірного розвитку підсистем є забезпечення цілісності та стабільності суспільства. Прискорення цифровізації, що охоплює духовну (інформаційну) та економічну сфери, часто випереджає можливості політичної підсистеми щодо створення адекватної законодавчої бази та темпи адаптації соціальної підсистеми (наприклад, формування необхідних соціальних навичок та ліквідація цифрової нерівності). Управління цією нерівномірністю вимагає міжсистемної

координації, зокрема, проактивного регулювання (політична підсистема) для стимулювання соціальної інклюзивності та мінімізації ризиків, пов'язаних із технологічним розривом.

Соціальні інститути – такі як сім'я, освіта, держава та церква – виконують функцію підтримки соціального порядку, оскільки вони є стандартизованими механізмами задоволення базових потреб та регулювання поведінки. У період переходу до інформаційного суспільства роль цих інститутів трансформується:

- освіта має швидко адаптувати навчальні програми;
- сім'я стикається з новими викликами соціалізації в цифровому середовищі;
- церква переосмислює свою роль у віртуальному просторі;
- держава та публічне управління виступає ключовим суб'єктом, що впливає на їхнє функціонування.

Цей вплив реалізується через інституціональне проектування, фінансування та політику, спрямовану на посилення адаптивності інститутів до нових викликів (наприклад, через політику підтримки цифрової грамотності або реформування системи освіти для розвитку креативності та критичного мислення).

Вирішення сучасних управлінських завдань неможливе без застосування системного мислення. Воно дає змогу фахівцю з публічного управління бачити не просто ізольовані окремі проблеми, такі як зростання безробіття чи прояви корупції, а глибинні, структурні причини цих явищ. Безробіття може бути не лише економічною проблемою, а й наслідком невідповідності системи освіти (духовна підсистема) вимогам інноваційної економіки. Корупція, окрім політико-правового аспекту, часто корениться у культурних нормах та цінностях (духовна підсистема) чи соціальній нерівності. Системне мислення дозволяє ідентифікувати ці зворотні зв'язки та розробляти комплексні, міжсекторальні стратегії, які впливають одночасно на кілька підсистем, забезпечуючи тим самим стійкіший і цілісний розвиток суспільства.

Таким чином, розгляд суспільства як складової соціальної системи має забезпечити розуміння того, що публічне управління в сучасному світі є, по суті, управлінням складними соціальними системами, яке вимагає компетентності в аналізі міжсистемних зв'язків для підтримки порядку, стабільності та динамічної адаптації суспільства до постійних змін.

1.1.1. Суспільство як цілісний і динамічний об'єкт дослідження

Вивчення суспільства як об'єкта дослідження потребує застосування системного підходу, який визначає його не як просту сукупність індивідів, а як складну соціальну систему зі своїми унікальними властивостями. Ключовими характеристиками цієї системи є її цілісність та динамічність.

Цілісність суспільства означає, що воно функціонує як єдиний, інтегрований організм. Його елементи – індивіди, соціальні групи, інститути та підсистеми (економічна, політична, соціальна, духовна) – перебувають у стійких, взаємозалежних зв'язках. Ця взаємозалежність зумовлює явище емерджентності: суспільство має властивості, які неможливо звести до суми властивостей його окремих частин. *Наприклад, поняття «соціальна нерівність» чи «громадянське суспільство» виникають лише на рівні взаємодії елементів. Зміна, що відбувається в одній підсистемі, неминуче викликає резонансні ефекти в інших, що підкреслює необхідність міжсекторального аналізу. Криза в економічній сфері неминуче загострює соціальні проблеми (безробіття, бідність) і спричиняє політичну нестабільність.* Таким чином, управління цілісною системою вимагає розуміння структурно-функціональних зв'язків між її компонентами.

Паралельно з цілісністю, суспільство характеризується **динамічністю**. Це не статична, а система, що постійно розвивається і трансформується. Динаміка суспільства проявляється у безперервних процесах соціальної зміни, які можуть мати еволюційний (поступові реформи, модернізація) або революційний (швидкі, радикальні трансформації) характер. Основними джерелами цієї

динаміки є *внутрішні протиріччя* (між різними соціальними групами чи інститутами), а також *зовнішні фактори*, такі як науково-технічний прогрес (наприклад, перехід до інформаційного суспільства), глобалізація чи екологічні виклики. Здатність суспільства до самоорганізації та адаптації до нових умов є вирішальною для його виживання та прогресу.

В контексті публічного управління, розуміння суспільства як цілісного і динамічного об'єкта є надзвичайно важливим. Управлінські рішення не повинні бути ізольованими чи лінійними; вони мають бути системними та проактивними. Системний підхід дозволяє прогнозувати не лише прямі, але й непрямі, відкладені наслідки втручання в одну з підсистем, а також розробляти стратегії, здатні управляти неминучою соціальною динамікою, забезпечуючи при цьому стійкість соціального порядку. Суспільство виступає не лише як об'єкт впливу, але і як суб'єкт, що реагує та чинить опір змінам, які не відповідають його внутрішній логіці або інтересам його ключових інститутів

1.1.2. Структура суспільства

Структура суспільства являє собою сукупність стійких, організованих і відносно незмінних зв'язків та відносин між його елементами, які забезпечують його самовідтворення та функціональну цілісність. *До ключових елементів соціальної структури* належать соціальні інститути, групи, а також статуси та ролі, які визначають позиції та очікувану поведінку індивідів у системі.

Соціальні інститути є найбільш важливими структурними одиницями суспільства. Вони являють собою формалізовані та стандартизовані комплекси норм, правил, цінностей і зразків поведінки, створені для задоволення базових, життєво необхідних потреб суспільства. Фактично, інститути виступають як «каркас» соціального життя, що встановлює «правила гри». До основних інститутів (табл. 1.1.1) традиційно відносять *сім'ю* (задоволення потреби у відтворенні та первинній соціалізації), *освіту* (передача знань та культурних цінностей), *економіку* (виробництво і розподіл благ), *державу/політику*

(забезпечення порядку, управління та прийняття рішень) та *церкву/релігію* (задоволення духовних потреб та формування світогляду).

Таблиця 1.1.1

Соціальні інститути та їх базові потреби

Соціальний інститут	Базова потреба	Приклади
Сім'я	Відтворення населення, соціалізація, емоційна підтримка	Шлюб, виховання дітей
Освіта	Передача знань, навичок та цінностей	Школи, університети, навчальні програми
Держава (політика)	Забезпечення порядку, прийняття рішень, управління	Закони, уряд, вибори, армія
Економіка	Виробництво, розподіл та споживання благ	Ринок, власність, банки, корпорації
Церква (релігія)	Задоволення духовних потреб, формування світогляду	Релігійні обряди, віровчення, етичні норми

Джерело: укладено авторами

Ключова функція соціальних інститутів полягає у підтримці стабільності через прогнозованість поведінки та забезпеченні порядку через легітимізацію соціальних норм. У контексті публічного управління, розуміння інститутів дозволяє здійснювати інституційне проектування та реформування.

На рівні менших одиниць суспільна структура представлена **соціальними групами** – стійкими сукупностями людей, об'єднаних спільними інтересами, цінностями, цілями чи діяльністю. Групи варіюються від *малих* (сім'я, робочий колектив) до *великих* (етнічні, професійні, соціальні класи), і їхнє функціонування є вирішальним для формування суспільної динаміки та інтересів.

У свою чергу, **позиція індивіда** в цій складній структурі **визначається соціальним статусом** – фіксованою позицією в соціальній ієрархії, що наділяє індивіда певними правами та обов'язками. *Статуси* можуть бути *приписаними* (біологічні, етнічні) або *досяжними* (освіта, професія). З кожним статусом нерозривно пов'язана **соціальна роль** – динамічний аспект статусу,

що являє собою очікувану модель поведінки, яку суспільство вимагає від носія цього статусу. Чіткість соціальних статусів і ролей знижує соціальну напругу та сприяє функціональності системи, оскільки індивіди знають, чого очікувати один від одного. У публічному управлінні аналіз статусів і ролей є важливим для розуміння соціальної стратифікації, мотивації громадян та розробки ефективних соціальних політик, спрямованих на подолання рольових конфліктів та оптимізацію соціальної взаємодії.

1.1.3. Функції суспільств

Функції суспільства являють собою життєво необхідні напрями діяльності, які забезпечують його існування, самовідтворення, стабільність та розвиток як цілісної системи. Кожна соціальна система має виконувати низку універсальних функцій для підтримки своєї життєздатності.

Однією з фундаментальних функцій є *виробничо-економічна*, яка охоплює процеси створення, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг. Ця функція є базовою, оскільки вона забезпечує фізичне виживання членів суспільства і слугує основою для всіх інших видів діяльності. Управління цією функцією, що включає регулювання ринків, податкову політику та інфраструктурний розвиток, знаходиться в епіцентрі уваги публічного управління.

Наступною є *репродуктивна (демографічна) функція*, спрямована на фізичне відтворення населення, регулювання його чисельності, статеві-вікової структури та міграційних процесів. Ця функція тісно пов'язана з інститутом сім'ї та потребує втручання держави через соціальну та медичну політику, оскільки демографічні показники безпосередньо впливають на економічний потенціал та соціальне навантаження на систему.

Жодне суспільство не може існувати без *соціалізаційної функції*, що полягає у передачі новим поколінням накопиченого культурного досвіду, соціальних норм, цінностей, знань та навичок. Це процес інтеграції індивіда у

соціальну структуру. Ключову роль тут відіграють інститути сім'ї та освіти, а якість виконання цієї функції прямо впливає на формування людського капіталу та соціальну згуртованість.

Управлінсько-регулятивна функція, головним чином реалізована через політичну підсистему та інститут держави, забезпечує підтримання соціального порядку, стабільності та внутрішньої безпеки. Вона включає встановлення правових норм, здійснення влади, захист прав і свобод громадян, а також координацію діяльності усіх суспільних підсистем. З погляду публічного управління, це центральна функція, що вимагає розробки ефективних механізмів державного адміністрування та правозастосування.

Нарешті, *духовно-культурна функція* охоплює створення, збереження та поширення духовних цінностей, ідеалів, вірувань, наукових знань та мистецтва. Вона формує спільний світогляд, етичні норми та ідентичність суспільства, забезпечуючи його внутрішню єдність. Ця функція має вирішальне значення в умовах інформаційного суспільства, де знання та інновації стають головним ресурсом, а підтримка культурного розмаїття та наукової діяльності є стратегічним завданням держави.

Усі перелічені функції не існують ізольовано, а формують єдину функціональну систему. Ефективність суспільства як системи визначається тим, наскільки успішно воно забезпечує гармонійне виконання всіх цих взаємозалежних функцій. Збій в одній із них (наприклад, демографічна криза чи економічний спад) неминуче спричиняє порушення балансу та кризи в інших сферах.

1.1.4. Взаємозв'язок між підсистемами суспільства

Системний аналіз суспільства виокремлює чотири взаємозалежні та функціонально відмінні підсистеми (сфери) суспільного життя (табл. 1.1.2): економічну, політичну, соціальну та духовну (культурну). Ці підсистеми не існують ізольовано; навпаки, вони утворюють складну мережу взаємозв'язків і

взаємовпливів, що забезпечує цілісність і динаміку суспільства. Розуміння цих міжсистемних зв'язків є ключовим для ефективного публічного управління.

Таблиця 1.1.2

Основні підсистеми (сфери) суспільного життя, які перебувають у тісній взаємодії

Підсистема	Основний елемент	Приклади взаємодії
Економічна	Виробництво, розподіл, обмін, споживання	Фінансує освіту (духовна), впливає на соціальну нерівність (соціальна), формує податкову політику (політична)
Політична	Влада, держава, політичні партії, закони	Регулює економічну діяльність, забезпечує соціальні гарантії, фінансує культуру
Соціальна	Соціальні групи, класи, страти, відносини	Створює попит на економічні блага, є електоратом для політичної системи, формує людський капітал
Духовна (культурна)	Мораль, цінності, наука, освіта, релігія	Формує трудову етику (економічна), свідомість громадян (політична), норми взаємодії (соціальна)

Джерело: укладено авторами

Економічна підсистема (виробництво, фінанси, власність) є матеріальною основою суспільства, що забезпечує ресурси для функціонування всіх інших сфер. Вона впливає на політику через фінансування політичних партій та лобіювання, а також через формування податкової бази, необхідної для функціонування держави. Вона ж визначає рівень соціальної нерівності та зайнятості, тобто впливає на соціальну підсистему. Зв'язок із духовною сферою проявляється через формування трудової етики, інвестування в науку та технології, що є джерелом інновацій.

Політична підсистема (влада, держава, право) виконує функцію регулювання та інтеграції. Вона регулює економіку через законодавство, встановлення правил гри на ринку та контроль монополій. Політика формує соціальну політику (системи соціального захисту, охорони здоров'я), спрямовану на підтримку соціальної стабільності та зменшення напруги. У

духовній сфері політична система забезпечує свободу слова та віросповідання, а також фінансує освіту та культуру. Втручання держави в інші сфери є легітимним інструментом для коригування системних дисбалансів.

Соціальна підсистема (класи, групи, демографія, соціальні відносини) є середовищем, де реалізуються людські потреби та формується людський капітал. Вона впливає на економіку через формування попиту, пропозиції робочої сили та її кваліфікації. Для політичної підсистеми соціальна сфера є джерелом легітимності влади та електоральною базою. Соціальні норми та традиції впливають на духовну сферу, формуючи культурні переваги та життєві стилі.

Духовна (культурна) підсистема (цінності, ідеологія, наука, освіта, релігія) забезпечує суспільну єдність і мотивацію. Знання та інновації, що генеруються цією сферою, є надзвичайно важливими для економічного розвитку в інформаційному суспільстві. Духовна сфера формує громадянську свідомість та політичну культуру, впливаючи на ефективність політичних інститутів. Вона також визначає соціальні норми та моделі поведінки, необхідні для соціальної взаємодії.

Таким чином, публічне управління має справу не з окремими секторами, а з комплексними міжсистемними проблемами. *Наприклад, проблему бідності неможливо вирішити лише економічними методами (збільшенням виплат); вона вимагає одночасного втручання у соціальну сферу (освіта, доступ до медицини), політичну (антикорупційні заходи) та духовну (формування культури відповідальності та ініціативності).* Лише системний, багатосторонній підхід, що враховує взаємні впливи підсистем, може забезпечити стійке та ефективне функціонування суспільства.

1.1.5. Сучасні моделі суспільства

Аналіз соціальної динаміки та структурних змін вимагає використання типології суспільств, що ґрунтується на домінуючому способі виробництва,

характері праці та головному ресурсі. Найбільш поширеною є тричленна модель, яка виокремлює індустріальне, постіндустріальне та інформаційне суспільства, що відображає послідовну зміну їхніх функціональних пріоритетів (табл. 1.1.3).

Таблиця 1.1.3

Типологія сучасних суспільств та її значення для публічного управління

Модель (тип)	Домінуюча сфера	Характерні риси	Актуальність для публічного управління
Індустріальне	Економічна (промисловість)	Масове виробництво, урбанізація, класова боротьба, бюрократична організація	Управління великими промисловими центрами, соціальна політика
Постіндустріальне	Соціальна (послуги)	Перехід до сфери послуг, домінування середнього класу, зростання ролі науки та освіти	Регулювання сфери послуг, розвиток людського капіталу
Інформаційне (цифрове)	Духовна (інформація, знання)	Знання та інформація як головний ресурс, мережеві структури, глобалізація, розвиток ІТ-технологій	Електронне урядування, кібербезпека, управління даними, цифрова трансформація публічних послуг

Джерело: укладено авторами

Індустріальне суспільство стало результатом промислових революцій і базувалося на масовому машинному виробництві та домінуванні промислової економіки. Ключовим ресурсом була енергія, а основною формою організації – фабрика та бюрократична ієрархія. Характерними рисами цього типу є високий рівень урбанізації, формування класів промислових робітників та власників засобів виробництва, а також домінування раціонально-правової моделі управління, спрямованої на стандартизацію та контроль. Публічне управління

тут фокусувалося на регулюванні ринку праці, створенні соціального забезпечення та управлінні великими територіальними одиницями.

Постіндустріальне суспільство виникає внаслідок переходу від виробництва товарів до виробництва послуг. Ця модель, описана, зокрема, Деніелом Беллом, характеризується домінуванням сфери послуг (фінанси, освіта, охорона здоров'я) та зростанням ролі теоретичного знання як головного стратегічного ресурсу. Основною рушійною силою стає наука та освіта, а соціальна структура зміщується: знижується частка робітників, зростає вплив професіоналів, технічних фахівців та середнього класу. Це суспільство вимагає від публічного управління фокусу на розвитку людського капіталу, інноваційній політиці та підвищенні якості державних послуг.

Інформаційне суспільство є подальшою стадією розвитку, в якій головним ресурсом та товаром стає інформація та знання, доступні завдяки цифровим технологіям. Основною характеристикою є глобалізація та формування мережових структур (замість ієрархічних), що пронизують усі підсистеми. Праця стає висококваліфікованою, орієнтованою на генерацію та обробку інформації. Цей тип суспільства створює нові виклики для публічного управління, включаючи необхідність реалізації електронного урядування (e-government), забезпечення кібербезпеки, управління великими даними (Big Data) та подолання цифрової нерівності. Сучасні суспільства, особливо розвинені та ті, що прагнуть модернізації, перебувають у активній фазі переходу до інформаційного типу, що вимагає постійної адаптації правових, соціальних та освітніх інститутів до швидкоплинного технологічного середовища.

Висновки

Підсумовуючи вище зазначене можна стверджувати, що вивчення суспільства як складної соціальної системи, необхідно формулювати з позицій системного аналізу та з акцентом на практичне значення для сфери публічного

управління. Суспільство є цілісним і динамічним об'єктом, і ця цілісність забезпечується не сумою його елементів, а їхніми стійкими, взаємозалежними зв'язками, що створюють ефект емерджентності – появи властивостей, не притаманних окремим частинам. З цього випливає, що вплив на одну підсистему (економічну чи політичну) неминуче викликає резонансні трансформації в інших (соціальній та духовній), що вимагає від управлінців холістичного (цілісного) підходу до вирішення проблем.

Соціальні інститути (сім'я, освіта, держава, церква) виступають структурним «скелетом» суспільства, виконуючи функцію стабілізації та підтримки порядку шляхом стандартизації поведінки та задоволення базових суспільних потреб. Їхня ефективність є прямим індикатором життєздатності системи, а завдання публічного управління полягає в адаптивному інституційному регулюванні, яке має забезпечити гнучкість інститутів у відповідь на виклики динамічного розвитку, зокрема, при переході до інформаційного суспільства.

Функціональний аналіз підтверджує, що існування суспільства забезпечується гармонійним виконанням його універсальних функцій – від виробничо-економічної до духовно-культурної. Необхідність управління цими функціями в умовах нерівномірного розвитку підсистем (наприклад, коли технологічні інновації випереджають правове регулювання) формує головний виклик для сучасного адміністрування. Таким чином, системне мислення є невід'ємною професійною компетентністю фахівця з публічного управління, оскільки воно дозволяє ідентифікувати не просто симптоми (окремі проблеми), а глибинні причини дисфункцій, закладені у взаємозалежності підсистем, і розробляти комплексні, міжсекторальні стратегії для забезпечення стійкого розвитку суспільства. Зрештою, успішність управління визначається здатністю держави забезпечувати інтеграцію та динамічну рівновагу усередині цієї складної соціальної системи.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність системного підходу до вивчення суспільства?
2. Поясніть поняття цілісності суспільства та наведіть приклад її прояву у взаємозв'язку підсистем.
3. Що таке емерджентність соціальної системи і чому це явище важливе для публічного управління?
4. Які основні джерела динамічності суспільства ви можете назвати, окрім науково-технічного прогресу?
5. Чому управлінські рішення в контексті системного підходу мають бути проактивними, а не лише реактивними?
6. Дайте визначення соціального інституту та поясніть його ключову функцію щодо соціального порядку.
7. Назвіть п'ять основних соціальних інститутів та базові потреби, які вони задовольняють.
8. Чим відрізняються приписані статуси від досяжних статусів?
9. У чому полягає відмінність між соціальним статусом та соціальною роллю?
10. Як публічне управління може використовувати розуміння соціальних ролей для запобігання рольовим конфліктам?
11. Охарактеризуйте репродуктивну (демографічну) функцію суспільства та її зв'язок із соціальною політикою держави.
12. Яка функція суспільства є центральною для формування людського капіталу?
13. Яка функція суспільства реалізується переважно через політичну підсистему і що вона забезпечує?
14. Поясніть значення духовно-культурної функції в контексті інформаційного суспільства.
15. Наведіть приклад впливу економічної підсистеми на духовну підсистему.

16. Як соціальна підсистема впливає на політичну?
17. У чому проявляється інтегруюча та регулююча роль політичної підсистеми щодо інших сфер?
18. Чому проблему корупції необхідно розглядати як комплексну міжсистемну проблему, а не лише політико-правову?
19. Який головний ресурс є визначальним для постіндустріального суспільства і як це змінює пріоритети публічного управління?
20. Назвіть ключові виклики для публічного управління, що виникають у зв'язку з переходом до інформаційного (цифрового) суспільства (наведіть приклад інструменту, який використовується у публічному управлінні для відповіді на ці виклики).

ПРАКТИКУМ

Аналіз соціальних інститутів

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти навички системного аналізу соціальних інститутів, їхньої структурної ролі та функціональності у забезпеченні соціального порядку; навчити ідентифікувати дисфункції ключових інститутів (освіта, сім'я, держава, економіка) у контексті сучасних викликів (цифровізація, конфлікти) та обґрунтовувати стратегічні управлінські рішення, спрямовані на інституційне проектування та реформування для підвищення їхньої адаптивності та ефективності.

Завдання

Оберіть один з п'яти ключових соціальних інститутів (наведені нижче), проведіть структурно-функціональний аналіз цього інституту в умовах сучасного українського суспільства та обґрунтуйте роль публічного управління в його регулюванні.

Перелік соціальних інститутів та завдання

1. *Інститут держави / політики.* Аналіз трансформації функцій центральних органів виконавчої влади в умовах воєнного стану та цифровізації.
2. *Інститут освіти.* Аналіз адаптації системи вищої освіти до потреб ринку праці та вимог інформаційного суспільства (проблема якості «людського капіталу»).
3. *Інститут сім'ї.* Аналіз впливу міграційних процесів та демографічної кризи на репродуктивну та соціалізаційну функції сім'ї.
4. *Інститут економіки / ринку.* Аналіз ролі інституту власності та регулятивних механізмів у забезпеченні економічної стійкості та зменшенні нерівності (проблема монополій чи олігархії).
5. *Інститут релігії / церкви.* Аналіз ролі релігійних організацій у формуванні національної ідентичності та соціальної згуртованості в умовах зовнішньої агресії та міжконфесійних відносин.

Структура аналітичного есе (звіту)

Робота має бути оформлена у вигляді аналітичного есе обсягом 3-4 сторінки формату А4 (Times New Roman, 14 пт, 1,5 інтервал) та включати такі структурні елементи:

1. *Вступ (5-10 %).* Обґрунтування актуальності обраного інституту для соціальної стабільності та публічного управління.
2. *Теоретична основа (15 %).* Визначення базової потреби, яку задовольняє інститут, та його основних структурних елементів (згідно з лекційним матеріалом).
3. *Функціональний аналіз (30 %):*
 - опис основних функцій інституту в сучасному українському суспільстві;
 - ідентифікація двох-трьох конкретних дисфункцій (проблем), спричинених зовнішніми або внутрішніми чинниками (наприклад, для освіти – невідповідність програм вимогам ІТ-ринку).

4. Роль публічного управління (35 %):

- аналіз поточної регулятивної політики держави щодо обраного інституту;
- обґрунтування двох-трьох пропозицій (стратегічних рішень, реформ, регуляторних актів) для подолання ідентифікованих дисфункцій. Пропозиції повинні бути системними та стосуватися різних підсистем суспільства.

5. **Висновки (10 %).** Резюме щодо необхідності інституційного реформування та його очікуваного впливу на соціальну систему.

Форма подачі роботи

Робота подається в електронному вигляді (формат PDF або DOCX) через LMS-систему університету (Moodle/Google Classroom) до встановленого викладачем дедлайну.

Критерії оцінювання

Критерій	Опис
Системність аналізу	Глибина розуміння взаємозв'язків інституту з іншими підсистемами суспільства
Ідентифікація дисфункцій	Точність, актуальність та обґрунтованість виявлених проблем інституту
Управлінські пропозиції	Реалістичність, інноваційність та стратегічна доцільність запропонованих рішень для публічного управління
Оформлення та науковий стиль	Дотримання академічного стилю, логічність, відсутність граматичних помилок, дотримання структури

1.2. Соціальна структура та соціальна нерівність

Вступ

1.2.1. Соціальна структура суспільства та явища соціальної нерівності.

1.2.2. Основні теорії стратифікації.

1.2.3. Критерії соціального розшарування в сучасному суспільстві.

1.2.4. Соціальна мобільність.

1.2.5. Вплив нерівності на соціальну напругу та роль публічного управління.

Висновки

Вступ

Соціальна нерівність є універсальним, але потенційно дестабілізуючим фактором функціонування будь-якого суспільства. В умовах пост-індустріальних трансформацій та зростання значущості знання як ресурсу, традиційні форми нерівності (клас, багатство) доповнюються новими (цифрова нерівність, доступ до соціального капіталу), що ускладнює соціальну структуру та підвищує ризики соціальної напруги. Для ефективного публічного управління недостатньо лише констатувати факт нерівності. Необхідно розуміти її структурні причини та функціональні наслідки.

Головні проблемні питання даної проблеми полягають у необхідності пояснення, чому соціальна нерівність зберігається в суспільстві, незважаючи на декларовані принципи рівності, і як це явище пояснюється з позицій конфліктних (марксизм) та функціоналістських теорій, особливо у світлі багатовимірної моделі М. Вебера. Отже, головне завдання – визначення того, як саме обсяг і форма нерівності (особливо низька соціальна мобільність і висока відчутна несправедливість) впливають на соціальну напругу та стабільність суспільства. Зрештою, центральна проблема полягає у визначенні найбільш ефективних інструментів і стратегій соціальної політики, які має застосовувати

публічне управління для вирівнювання надмірної нерівності та стимулювання соціальних ліфтів (освіти, кар'єри) без зниження загальної мотивації до праці та розвитку.

1.2.1. Соціальна структура суспільства та явища соціальної нерівності

Соціальна структура являє собою сукупність стійких, впорядкованих і взаємопов'язаних елементів суспільства, включаючи індивідуальні позиції, групи та інститути, які забезпечують його самовідтворення та функціональну цілісність. Вона є внутрішньою організацією суспільства, визначаючи характер і форми соціальної взаємодії. Основним проявом цієї структури, що є універсальним для всіх складних суспільств, є соціальна нерівність.

Соціальна нерівність визначається як нерівномірний, історично та культурно обумовлений розподіл обмежених *соціальних благ* між різними категоріями членів суспільства. До таких благ належать *багатство* (майнові ресурси), *дохід* (грошові надходження), *влада* (здатність впливати на прийняття рішень) та *престиж* (соціальна повага та оцінка). Нерівність виникає внаслідок диференціації соціальних позицій та необхідності стимулювання індивідів до виконання складних та важливих функцій. Таким чином, нерівність є неминучою характеристикою суспільної організації, яка водночас слугує джерелом як суспільної динаміки (конкуренція, мотивація), так і потенційної соціальної напруги.

Ключовим поняттям, що описує *інституціоналізовану нерівність*, є *соціальна стратифікація* (від лат. stratum – шар, верства). **Стратифікація** – це ієрархічно впорядкований поділ суспільства на вертикально розташовані шари, або страти, що ґрунтується на нерівному доступі до ресурсів і привілеїв. *Стратифікаційні системи*, такі як рабство, касты, стани та класи, відрізняються ступенем закритості та критеріями розподілу благ. У сучасному суспільстві, незважаючи на формальну рівність перед законом, стратифікація

зберігається, проте вона стала більш гнучкою та багатовимірною, виходячи за межі лише економічного критерію і включаючи освітні, професійні та інформаційні чинники.

Розуміння механізмів соціальної нерівності є дуже важливим для публічного управління, оскільки рівень і легітимність нерівності безпосередньо впливають на соціальну стабільність і ефективність реалізації соціальної політики. Надмірна або несправедлива нерівність (коли винагорода не відповідає внеску чи зусиллям) може підірвати довіру до державних інститутів і спровокувати соціальний конфлікт, що вимагає втручання регуляторних механізмів для її пом'якшення та забезпечення соціальної справедливості.

1.2.2. Основні теорії стратифікації

Вивчення соціальної стратифікації базується на кількох фундаментальних теоретичних підходах, які пропонують принципово відмінні пояснення причин існування та функцій соціальної нерівності. **Основними парадигмами є конфліктна теорія (марксизм) та функціоналізм** (табл. 1.2.1), які доповнюються багатовимірною моделлю Макса Вебера.

Конфліктна теорія, найбільш яскраво представлена у працях **Карла Маркса**, розглядає соціальну стратифікацію як результат експлуатації та домінування. Згідно з марксизмом, ключовим критерієм розшарування є відношення до засобів виробництва: суспільство поділяється на **два антагоністичні класи** – власників засобів виробництва (*буржуазія*) та тих, хто змушений продавати свою робочу силу (*пролетаріат*).

Нерівність, за К. Марксом, є проявом соціальної несправедливості, оскільки вона виникає через привласнення панівним класом результатів праці підлеглого класу. Ця теорія акцентує увагу на неминучості класового конфлікту як рушійної сили соціальних змін, що має призвести до встановлення безкласового суспільства.

Основні теоретичні парадигми соціальної стратифікації

Теорія	Ключові ідеї	Пояснення нерівності	Акцент
Марксизм (конфліктна теорія)	Суспільство поділяється на класи за критерієм відношення до засобів виробництва	Нерівність є результатом експлуатації панівним класом (власниками) підлеглого класу (робітників). Це несправедливо і веде до неминучого класового конфлікту	Клас (економіка)
Функціоналізм (Кінгслі Девіс, Вілберт Мур)	Соціальна нерівність є необхідною та функціональною для суспільства	Нерівність – це механізм мотивації. Суспільство повинно стимулювати індивідів займати найважливіші та найскладніші посади, пропонуючи за них більшу винагороду (багатство, престиж)	Статус, роль (функція)

Джерело: укладено авторами

На протипагу конфліктній парадигмі, **функціоналізм** (сформульований, зокрема, **Кінгслі Девісом і Вілбертом Муром**) стверджує, що соціальна нерівність є необхідною та функціональною для ефективного функціонування суспільства. Функціоналісти виходять з припущення, що суспільство є системою, де деякі позиції є більш важливими та вимагають унікальних талантів чи тривалого навчання. Для того, щоб мотивувати найбільш талановитих індивідів займати ці важливі та складні позиції, суспільство має запропонувати їм більшу винагороду (високий дохід, престиж та владу). Таким чином, нерівний розподіл ресурсів є механізмом диференціації та мотивації, який забезпечує ефективне розміщення людських ресурсів відповідно до потреб системи.

Найбільш адекватною для аналізу сучасного складного суспільства визнається **багатовимірною моделлю Макса Вебера**. М. Вебер визнав важливість економічного критерію, але відкинув його абсолютну домінанту,

запропонувавши *три відносно незалежні виміри стратифікації*:

- *клас* – базується на економічних шансах індивіда на ринку (власність, дохід, кваліфікація);
- *статус* – базується на соціальному престижі, честі та стилі життя, які можуть не збігатися з економічним становищем;
- *влада* – здатність окремої особи чи групи нав'язувати свою волю іншим, навіть всупереч їхньому опору, що є основою політичної стратифікації.

Веберіанська модель є більш гнучкою, оскільки вона пояснює, наприклад, високий статус науковців чи духовенства, які можуть не мати значного багатства. Розуміння цих трьох вимірів стратифікації є фундаментальним для публічного управління, оскільки соціальна політика повинна бути спрямована на регулювання не лише економічної нерівності (клас), а й нерівності у доступі до влади та престижу (статус).

1.2.3. Критерії соціального розшарування в сучасному суспільстві

Соціальне розшарування в сучасному суспільстві є багатофакторним і виходить далеко за межі класичних економічних критеріїв. В умовах пост-індустріальної та інформаційної трансформації суспільства ієрархія страт визначається складною комбінацією чотирьох основних, взаємопов'язаних груп критеріїв, що базуються на веберіанській моделі.

По-перше, зберігають свою фундаментальну значущість економічні критерії, які визначають доступ до матеріальних ресурсів. До них належить розмір доходу (заробітна плата, прибутки, дивіденди, рента) та обсяг багатства (накопичене майно, нерухомість, фінансові активи). Високий рівень доходу та багатства забезпечує не лише споживання, а й можливість інвестувати у власне майбутнє та майбутнє дітей (якісна освіта, охорона здоров'я), що утворює механізм відтворення нерівності.

По-друге, дуже важливими стали професійно-освітні критерії. В інформаційному суспільстві теоретичне знання та вища освіта є головним

стратегічним ресурсом, що визначає соціальну позицію. Рівень освіти, складність та престиж професії (наприклад, у сфері високих технологій, фінансів, права чи медицини) безпосередньо корелюють із розміром доходу та обсягом влади. Освіта виступає головним «соціальним ліфтом», але водночас нерівний доступ до якісних освітніх послуг створює освітню стратифікацію, яка посилює економічну нерівність.

По-третє, важливість мають владно-політичні критерії. Вони стосуються обсягу влади та впливу індивіда у політичних, адміністративних, корпоративних чи громадських структурах. Посада в органах публічного управління, членство в елітних політичних чи економічних колах надає можливість приймати рішення, що стосуються розподілу ресурсів і регулювання суспільних процесів, незалежно від особистого багатства.

По-четверте, виникають нові соціокультурні та інформаційні критерії. В епоху цифровізації ключовим фактором стає доступ до інформації та володіння цифровими навичками. Це породжує феномен цифрової нерівності, коли групи, позбавлені доступу до сучасних технологій чи навичок їхнього використання, виявляються виключеними з повноцінної економічної та соціальної діяльності. До цього також відноситься соціальний капітал – мережа особистих і професійних зв'язків, які можуть бути конвертовані в економічні чи політичні переваги.

Вищезазначені критерії, разом узяті, формують багатомірну соціальну ієрархію, розуміння якої є необхідним для розробки цілеспрямованої та ефективної соціальної політики.

1.2.4. Соціальна мобільність

Соціальна мобільність є ключовою характеристикою відкритості та динамічності суспільства і визначається як будь-яке переміщення індивіда або соціальної групи між різними позиціями, статусами або стратами в ієрархічній соціальній структурі. Високий рівень мобільності свідчить про гнучкість

соціальної системи та наявність дієвих соціальних ліфтів, що дозволяють людям змінювати своє становище відповідно до їхніх зусиль, талантів та рівня освіти.

Соціальна мобільність класифікується за двома основними векторами. Вертикальна мобільність передбачає переміщення вгору (висхідна мобільність, наприклад, професійне підвищення, успішний старт власного бізнесу) або вниз (низхідна мобільність, наприклад, втрата роботи, економічний занепад). Саме вертикальна мобільність є прямим показником можливостей суспільства для соціального зростання. На противагу, **горизонтальна мобільність** означає переміщення індивіда на рівні, без суттєвої зміни соціального статусу чи престижу (наприклад, зміна місця проживання, перехід на аналогічну посаду в іншу компанію).

Соціальна мобільність обумовлена комплексом чинників. До **структурних чинників** відносяться *макроекономічні та технологічні зміни*, такі як індустріалізація, деіндустріалізація або перехід до інформаційної економіки, що створюють нові робочі місця з вищим статусом (висхідна мобільність) або знищують традиційні професії (низхідна мобільність). *Освіта* визнана одним із найпотужніших індивідуальних ліфтів, оскільки вона надає знання та кваліфікацію, що конвертуються у вищий соціальний статус і дохід. *Політичні чинники* (зміна політичних режимів, війни, революції) можуть різко змінити стратифікаційну структуру, як руйнуючи старі еліти, так і створюючи нові. Також важливі *демографічні чинники*, такі як різна народжуваність у різних стратах чи міграційні процеси, що впливають на наповнення соціальних позицій.

Для публічного управління соціальна мобільність є важливим індикатором соціальної справедливості та ефективності. Низька мобільність, особливо низька висхідна мобільність, часто сприймається як інституціональна несправедливість та веде до посилення соціального відчуження та напруги. Завданням держави є не просто спостерігати за мобільністю, а проактивно створювати та підтримувати ефективні соціальні

ліфти (через інвестиції у доступну та якісну освіту, підтримку інновацій та підприємництва), тим самим забезпечуючи суспільству можливості для самореалізації та мінімізуючи ризики соціального застою.

1.2.5. Вплив нерівності на соціальну напругу та роль публічного управління

Соціальна нерівність, хоча й є функціональною для мотивації в суспільстві, у своїх крайніх або нелегітимних формах становить значну загрозу для соціальної напруги та стабільності. Надмірна нерівність дестабілізує систему через зростання відносної депривації – суб'єктивного відчуття несправедливості, що виникає, коли індивіди чи групи порівнюють свій доступ до ресурсів та можливостей з іншими, які, на їхню думку, не мають більших заслуг. Це відчуття підриває соціальну згуртованість, призводить до зниження довіри до політичних та економічних інститутів і може трансформуватися в соціальні протести або радикалізацію. Крім того, висока нерівність сприяє фрагментації суспільства на ізольовані та конфронтуючі соціальні шари, що ускладнює формування спільної громадянської ідентичності та досягнення консенсусу щодо стратегічного розвитку.

У цьому контексті *публічне управління відіграє вирішальну роль у пом'якшенні деструктивних наслідків нерівності та забезпеченні соціальної справедливості як умови стабільності*. Держава не прагне до абсолютної рівності результатів (що суперечить принципам вільної економіки та функціоналізму), а до вирівнювання можливостей і зменшення крайнього розриву між stratami. Це завдання реалізується через соціальну політику, що використовує *комплекс інструментів*.

По-перше, застосовується перерозподільча політика із залученням економічних механізмів. Це включає прогресивне оподаткування, де ставка податку зростає пропорційно доходу, а також надання соціальних трансфертів (пенсії, допомога по безробіттю, субсидії) малозабезпеченим верствам

населення. Ці заходи спрямовані на пряме зниження економічної нерівності.

По-друге, ключовою є інституціональна політика, сфокусована на соціальних ліфтах. Держава забезпечує рівний, гарантований доступ до якісної освіти та охорони здоров'я. Інвестиції у державну освіту є найбільш ефективним способом подолання нерівності можливостей, оскільки вони дозволяють індивідам із соціально незахищених сімей отримати необхідні кваліфікації для висхідної мобільності.

По-третє, важлива регулятивна політика на ринку праці, що включає встановлення мінімальної заробітної плати для захисту найменш оплачуваних працівників та законодавче забезпечення соціальних гарантій. Сучасна соціальна політика також активно впроваджує заходи соціальної інклюзії, спрямовані на подолання цифрової нерівності та інтеграцію вразливих груп.

Таким чином, роль публічного управління полягає в управлінні нерівністю – підтриманні її на такому легітимному та функціональному рівні, який не підриває мотивацію до праці, але водночас гарантує суспільству необхідний рівень соціальної згуртованості та довгострокову стабільність.

Висновки

Соціальна структура суспільства є ієрархічно організованою системою, невід'ємною характеристикою якої є соціальна нерівність. Ця нерівність, що проявляється у нерівномірному розподілі багатства, статусу та влади, пояснюється фундаментальними теоретичними моделями. Тоді як конфліктна теорія (марксизм) розглядає нерівність як наслідок експлуатації та джерело антагонізму, функціоналізм трактує її як необхідний механізм мотивації для заповнення найважливіших соціальних позицій. Найбільш адекватний для сучасного аналізу підхід М. Вебера підтверджує багатовимірність стратифікації, виділяючи три відносно незалежні виміри: клас, статус і владу.

У сучасному постіндустріальному/інформаційному суспільстві критерії розшарування розширилися, включаючи не лише традиційні економічні

чинники, а й освітньо-професійний рівень та доступ до інформації і цифрових навичок. Це створює нові форми нерівності та ускладнює соціальну структуру.

Соціальна мобільність виступає ключовим показником відкритості та справедливості суспільства. Висока висхідна вертикальна мобільність, що забезпечується ефективними соціальними ліфтами (передусім освітою), є надзвичайно важливою для мінімізації відчуття відносної депривації та запобігання соціальній напрузі, яка загрожує стабільності системи.

З огляду на це, роль публічного управління є вирішальною. Держава не може ліквідувати нерівність повністю, але вона зобов'язана управляти її масштабом та формою через цілеспрямовану соціальну політику. Ця політика включає перерозподільчі механізми (прогресивне оподаткування та соціальні трансферти) та інституціональні заходи, спрямовані на вирівнювання можливостей (забезпечення рівного доступу до якісної освіти та охорони здоров'я). Успішне управління соціальною нерівністю є не лише питанням соціальної справедливості, а й фундаментальною передумовою для довгострокової соціальної згуртованості, політичної стабільності та сталого економічного розвитку.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке соціальна нерівність і які обмежені соціальні блага є критеріями її вимірювання?
2. Дайте визначення поняттю соціальна стратифікація.
3. Назвіть чотири класичні стратифікаційні системи, які відрізняються ступенем закритості.
4. Чому соціальна нерівність, попри її потенційну дестабілізуючу силу, вважається неминучою характеристикою складних суспільств?
5. На якому ключовому критерії базується марксистська (конфліктна) теорія стратифікації?
6. Як функціоналізм пояснює необхідність і збереження соціальної нерівності?

7. Назвіть три незалежні виміри стратифікації у моделі Макса Вебера.
8. Чому веберіанська модель є більш гнучкою для аналізу сучасного суспільства порівняно з марксистською?
9. Наведіть приклад економічного критерію та поясніть, як він створює механізм відтворення нерівності.
10. Який ресурс є головним для визначення соціальної позиції у сучасному інформаційному суспільстві?
11. Поясніть сутність феномену цифрової нерівності як нового соціокультурного критерію стратифікації.
12. Що таке соціальний капітал у контексті соціального розшарування?
13. У чому полягає принципова відмінність між вертикальною та горизонтальною мобільністю?
14. Наведіть приклад висхідної вертикальної мобільності, спричиненої структурними чинниками.
15. Чому освіта вважається найпотужнішим індивідуальним соціальним ліфтом?
16. Як низька висхідна мобільність впливає на сприйняття соціальної справедливості в суспільстві?
17. Що таке відносна депривація і як вона пов'язана із соціальною напругою?
18. Назвіть два основні економічні інструменти перерозподільчої політики, які використовує публічне управління для зменшення нерівності.
19. Поясніть, чому забезпечення рівного доступу до якісної освіти є ключовою складовою інституціональної політики у сфері вирівнювання можливостей.
20. У чому полягає основна мета публічного управління щодо нерівності: повна ліквідація чи управління її легітимністю та масштабом? Відповідь обґрунтуйте.

ПРАКТИКУМ

Дослідження соціальної нерівності в сучасному суспільстві

Мета: навчити здобувачів вищої освіти застосовувати основні теорії стратифікації (марксистську, веберіанську, функціоналістську) до аналізу сучасної соціальної структури; розвинути навички вимірювання та порівняння різних форм соціальної нерівності (дохід, престиж, влада, цифрова нерівність); обґрунтувати роль публічного управління у розробці ефективних механізмів соціальної політики, спрямованих на пом'якшення деструктивних наслідків нерівності та забезпечення соціальної мобільності.

Завдання

Оберіть один із сучасних критеріїв (вимірів) соціальної нерівності для поглибленого аналізу в контексті України, підготуйте аналітичний звіт, який включає теоретичне обґрунтування, емпіричну оцінку та управлінські рекомендації.

Критерії нерівності

1. ***Нерівність за доходом та багатством.*** Аналіз динаміки коефіцієнта Джині в Україні за останні 5 років та порівняння з країнами ЄС. Обґрунтування фіскальних механізмів (прогресивне оподаткування) для впливу.

2. ***Нерівність за освітою (доступ до якісного людського капіталу).*** Аналіз територіальної нерівності доступу до якісної середньої та вищої освіти (місто vs. сільська місцевість). Обґрунтування ролі освітніх субвенцій та цифрових освітніх платформ.

3. ***Нерівність за доступом до політичної влади.*** Аналіз представництва різних соціальних груп (стать, вік, етнічна належність) у центральних та місцевих органах влади. Обґрунтування механізмів підвищення

політичної інклюзивності.

4. **Цифрова нерівність.** Аналіз нерівності доступу до швидкісного Інтернету та цифрових публічних послуг (наприклад, «Дія») між різними віковими та територіальними групами. Обґрунтування політики подолання цифрової ізоляції.

5. **Нерівність за статусом та професійним престижем.** Аналіз зміни престижу ключових професій (лікар, вчитель, державний службовець, ІТ-фахівець) за останнє десятиліття та його впливу на соціальну мобільність. Обґрунтування політики соціального заохочення.

6. **Нерівність за доступом до соціального капіталу.** Аналіз нерівності у можливостях використання соціальних мереж та зв'язків (наприклад, працевлаштування через знайомство vs. відкритий конкурс) та її впливу на корупційні ризики. Обґрунтування політики прозорості.

Структура аналітичного звіту

Звіт має бути оформлений обсягом 5-7 сторінок формату А4 (Times New Roman, 14 пт, 1,5 інтервал) та містити такі елементи:

– **вступ (10 %).** Визначення обраного критерію нерівності (наприклад, дохід) та обґрунтування його значущості для соціальної стабільності (посилання на лекційний матеріал та сучасні події);

– **теоретичний аспект (20 %).** Аналіз обраного критерію нерівності крізь призму двох основних теорій стратифікації (наприклад, Вебер + Маркс або Вебер + функціоналізм);

– **емпірична оцінка (35 %):**

– визначення ключових показників (індикаторів) для вимірювання обраної нерівності в Україні (мінімум 2 показники);

– збір статистичних даних (з офіційних джерел – Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства освіти і науки України, міжнародні звіти тощо);

– порівняльний аналіз. Представлення даних у графічній формі

(діаграми, таблиці) та порівняння з показниками країн-сусідів або країн ЄС;

– **управлінські рекомендації (25 %):**

– визначення ролі публічного управління у впливі на цей вид нерівності;

– розробка трьох конкретних, реалістичних пропозицій (реформ, політик, регуляторних механізмів) для пом'якшення виявленої нерівності;

– **висновки (10 %).** Узагальнення впливу обраного виду нерівності на соціальну систему та перспективи її подолання;

– **список літератури** (до 5 джерел).

Форма подачі роботи

Робота подається у електронному вигляді (формат PDF) через LMS-систему університету (Moodle/Google Classroom) до встановленого дедлайну. Звіт має містити обов'язкове посилання на джерела використаної статистичної інформації та теоретичних концепцій (список літератури).

Критерії оцінювання

Критерій	Основний фокус оцінювання
Теоретична глибина	Коректне застосування двох теорій стратифікації до обраного критерію нерівності та системне обґрунтування його зв'язку з суспільством
Емпіричний аналіз	Використання офіційних, достовірних даних; точне визначення індикаторів; ефективне порівняння з країнами ЄС (або сусідами); якісна візуалізація даних
Управлінська доцільність	Чітке визначення ролі публічного управління; реалістичність та стратегічна доцільність запропонованих реформ, спрямованих на пом'якшення нерівності
Академічна культура	Дотримання наукового стилю, логічність структури звіту, коректність посилань на джерела та форматування

РОЗДІЛ 2

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ І ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ

2.1. Духовне життя суспільства: сутність, структура та функції

Вступ

2.1.1. Поняття та сутність духовного життя суспільства.

2.1.2. Структура духовного життя суспільства.

2.1.3. Функції духовного життя в суспільстві.

2.1.4. Роль публічного управління у формуванні та захисті духовно-культурних цінностей.

Висновки

Вступ

У сучасному інформаційному та глобалізованому світі духовне життя суспільства перебуває під тиском зовнішніх впливів, ідеологічної конкуренції та швидких технологічних змін, що часто призводить до кризи цінностей, втрати національної ідентичності та фрагментації суспільної свідомості. Для ефективного публічного управління недостатньо лише регулювати матеріальну та політичну сфери, дуже важливо розуміти, як саме духовна підсистема виконує свою інтегративну та регулятивну функції.

Отже, виникає необхідність пояснити, яким чином складові суспільної свідомості (мораль, право, політика, а також такі форми як релігія, наука, мистецтво) взаємодіють між собою, формуючи світоглядну основу суспільства, і які дисфункції виникають при їхній десинхронізації (наприклад, між рівнем моралі та правовою свідомістю). Центральна проблема полягає у визначенні легітимних меж втручання держави в духовну сферу: як публічне управління може захищати національні духовно-культурні цінності та сприяти їхньому

розвитку, не порушуючи при цьому принципів свободи совісті, наукової автономії та творчості, і які механізми взаємодії з релігійними та громадськими організаціями є найбільш ефективними для досягнення соціального консенсусу.

2.1.1. Поняття та сутність духовного життя суспільства

Духовне життя суспільства являє собою складну, динамічну та відносно автономну підсистему соціального життя, що охоплює сферу ідеальних, нематеріальних відносин та процесів. Воно визначається як сукупність ідей, філософських поглядів, наукових знань, релігійних вірувань, етичних норм, мистецьких цінностей та ідеалів, які виробляються, засвоюються, трансформуються та відтворюються в процесі взаємодії індивідів та соціальних груп. Сутність цієї сфери полягає у задоволенні потреби людини у світоглядному орієнтуванні, осмисленні сенсу буття та визначенні критеріїв істини, добра і краси.

На відміну від економічної сфери, що оперує матеріальними ресурсами, та політичної сфери, що займається владними відносинами, у духовній сфері *домінує символічний капітал та знання*. Духовне життя формує внутрішню програму суспільної поведінки, забезпечуючи мотиваційну основу для діяльності. Воно є джерелом культурної ідентичності, яка інтегрує індивідів у спільну спільноту (націю, етнос) на основі спільних цінностей і пам'яті.

Ключовим елементом духовного життя є **свідомість** – як індивідуальна, так і суспільна, – яка відображає соціальну дійсність і формує ставлення до неї. Саме через механізми засвоєння, інтерпретації та передачі духовних цінностей, суспільство набуває здатності до самопізнання та саморегуляції. З огляду на це, духовна сфера є не просто додатком до матеріального виробництва, а фундаментальною підсистемою, що забезпечує цілісність, стабільність та стратегічну перспективу розвитку суспільства. Для публічного управління розуміння цієї сфери є важливим, оскільки ефективне державне управління значною мірою залежить від рівня соціальної згуртованості, громадянської

свідомості та легітимності ідей, які домінують у духовному просторі.

2.1.2. Структура духовного життя суспільства

Структура духовного життя суспільства являє собою ієрархічно та функціонально організовану сукупність взаємопов'язаних елементів, які можна **класифікувати за двома основними рівнями: рівнем суспільної свідомості та її конкретними формами.**

На рівні суспільної свідомості відбувається відображення соціальної дійсності в ідеальних образах, концепціях та поглядах, спільних для великих соціальних груп. У цьому контексті виділяються **три ключові складові**, що виконують регулятивну функцію:

1) *мораль (етика)* – елемент, що складається з неформалізованих норм, принципів та ідеалів, що регулюють взаємовідносини людей з позиції оцінки вчинків (добро/зло, справедливість/несправедливість). Мораль забезпечує внутрішню регуляцію і самоконтроль індивідів, формуючи їхню совість та відповідальність, і є основою соціальної довіри;

2) *правова свідомість* – це сукупність уявлень, почуттів та ідей щодо чинного права, його необхідності, справедливості та доцільності. Вона забезпечує легітимізацію правової системи та впливає на ефективність правозастосування;

3) *політична свідомість* – охоплює погляди на мету, завдання та форми здійснення влади, а також на відносини між державою, політичними інститутами та громадянами. Вона є основою для формування політичної культури та громадської участі.

Форми суспільної свідомості є конкретними, історично сформованими сферами духовної діяльності, кожна з яких має свій специфічний предмет відображення та способи реалізації (табл. 2.1.1).

Наука – це сфера, що генерує об'єктивне, системне, раціональне знання про світ, базуючись на емпіричній перевірці та логічних доведеннях. Вона є

ключовою рушійною силою технологічного та соціального прогресу, а її розвиток вимагає державної підтримки та автономії.

Таблиця 2.1.1

Форми суспільної свідомості та їх основні функції

Форма	Основний зміст	Ключова функція
Наука	Об'єктивне, системне знання про світ, що базується на раціональності та експерименті	Пізнавальна, забезпечує технологічний та соціальний прогрес
Релігія	Система вірувань у надприродне та пов'язаних із ними культових дій; надає трансцендентний сенс існуванню	Світоглядна, компенсаторна (полегшення страждань, надія)
Мистецтво	Естетичне освоєння світу; відображення дійсності в художніх образах	Естетична, комунікативна, емоційне впливання
Ідеологія	Система політичних, правових, філософських поглядів, що виражають інтереси певних класів чи груп; слугує для легітимації влади	Цілепокладаюча, мобілізуюча, політична інтеграція

Джерело: укладено авторами

Релігія – система вірувань у надприродне та пов'язаних із цим культових дій. Вона виконує світоглядну та компенсаторну функції, надаючи трансцендентний сенс буттю та моральну підтримку. Управління взаємовідносинами з релігією вимагає дотримання принципу свободи совісті та світськості держави.

Мистецтво – форма естетичного освоєння дійсності через художні образи. Воно виконує комунікативну та емоційну функції, сприяючи розвитку креативності та здатності до емпатії.

Ідеологія – це систематизована сукупність ідей, що виражають інтереси певних соціальних груп, класів чи політичних партій. Її головною функцією є цілепокладання, мобілізація та легітимація політичної влади, що вимагає критичного аналізу з боку публічного управління, особливо у контексті захисту від деструктивних впливів.

Таким чином, структура духовного життя є багатогранною системою, елементи якої перебувають у постійній взаємодії, спільно формуючи ціннісно-нормативне поле суспільства.

2.1.3. Функції духовного життя в суспільстві

Духовне життя суспільства, інтегруючи усі форми суспільної свідомості, виконує низку дуже важливих функцій, що забезпечують не лише його існування, але й внутрішню стабільність, розвиток та здатність до саморегуляції.

Однією з найбільш фундаментальних є *світоглядна функція*. Вона полягає у формуванні цілісного, уніфікованого уявлення про світ, природу, суспільство та місце людини в ньому. Світогляд, сформований через науку, філософію, релігію та ідеологію, забезпечує орієнтацію індивідів у складному соціальному середовищі, надає сенс їхній діяльності та встановлює життєві цілі й ідеали. Без цієї функції суспільство було б роз'єднане множинністю суб'єктивних і неінтегрованих поглядів.

Наступною є *регулятивна функція*, яка є вирішальною для підтримання соціального порядку. Вона здійснюється через встановлення певних соціальних норм і правил поведінки, що охоплюють як формалізовані вимоги (правові норми), так і неформальні (моральні та релігійні заповіді). Регулятивна функція сприяє прогнозованості соціальних взаємодій та знижує соціальну напругу, оскільки більшість членів суспільства поділяють спільні стандарти належної поведінки.

Третя, і надзвичайно важлива, це *інтегративна функція*. Духовне життя об'єднує індивідів у великі соціальні спільноти (націю, державу) на основі спільної культурної спадщини, ідентичності, цінностей та історичної пам'яті. Спільні культурні коди та ідеали створюють відчуття приналежності та сприяють соціальній згуртованості. У періоди криз або зовнішніх загроз саме інтегративна функція духовного життя забезпечує консолідацію суспільства та

його здатність до колективної дії.

Окрім зазначених, виділяється **комунікативна функція**, що забезпечує передачу накопиченого духовного досвіду, знань та цінностей між поколіннями через систему освіти, мистецтва та культури. Це дозволяє суспільству зберігати наступність та розвиватися. Компенсаторна функція, притаманна насамперед релігії та мистецтву, забезпечує емоційну та психологічну підтримку, допомагаючи індивідам справлятися зі стресом, стражданнями та відчуттям безсилля перед зовнішніми обставинами. Усі ці функції діють комплексно, і їхнє ефективне виконання є необхідною умовою для стійкого та гармонійного функціонування суспільства.

2.1.4. Роль публічного управління у формуванні та захисті духовно-культурних цінностей

Роль публічного управління у сфері духовного життя є багатогранною і вимагає складного балансу між захистом національних інтересів та дотриманням принципів демократії, свободи совісті та автономії культурної та наукової діяльності. Держава, діючи через свої інститути, не має права встановлювати обов'язкову ідеологію чи світогляд, але несе стратегічну відповідальність за створення сприятливого середовища для розвитку духовної сфери та захисту культурної ідентичності.

Роль держави у формуванні та захисті духовно-культурних цінностей реалізується через низку стратегічних напрямків. *По-перше*, це **захист культурної спадщини** як матеріальної (музеї, пам'ятки, архіви) так і нематеріальної (традиції, мова, народне мистецтво), що є основою національної ідентичності та інтеграційної функції суспільства. *По-друге*, це **стимулювання розвитку науки та освіти**, які є головними джерелами раціонального знання та інновацій, що дуже важливо для переходу до інформаційного суспільства. Державне фінансування наукових досліджень та забезпечення якості освітніх послуг є прямим інструментом розвитку людського капіталу. *По-третє*,

публічне управління забезпечує *захист інформаційного простору від деструктивних впливів*, маніпуляцій та ідеологій, які загрожують суспільній злагоді та національній безпеці. Сюди також входить *формування громадянської ідентичності та патріотизму* через просвітницькі та культурні програми.

Взаємодія з релігійними та громадськими організаціями вибудовується на принципах світськості держави та свободи совісті, закріплених у конституційному праві.

Правове регулювання та гарантія свободи. Держава створює чітке правове поле, яке гарантує релігійним організаціям та громадським об'єднанням свободу віросповідання і діяльності. При цьому публічне управління здійснює нагляд за дотриманням ними законодавства, зокрема, щодо заборони дискримінації, екстремізму та сектантства, що порушує права громадян.

Партнерство у соціальній сфері. Релігійні та громадські організації часто володіють високим соціальним капіталом і ефективно діють у сфері благодійності, соціального захисту, освіти та охорони здоров'я. Публічне управління має залучати їх як партнерів для спільного вирішення суспільних проблем, використовуючи їхню мережу та довіру громади, але зберігаючи при цьому ідеологічний нейтралітет.

Міжконфесійний діалог. Держава може виступати модератором міжконфесійного діалогу для запобігання конфліктам на релігійному ґрунті та зміцнення соціальної злагоди.

Таким чином, ефективне публічне управління в духовній сфері полягає у стратегічному сприянні, захисті та регулюванні, а не у прямому контролі. Воно має забезпечити конкуренцію ідей та плюралізм світоглядів у межах, необхідних для збереження національної безпеки, культурної ідентичності та соціальної інтеграції.

Висновки

Вивчення духовного життя суспільства як окремої підсистеми є надзвичайно важливим для розуміння цілісності соціальної системи. Духовне життя визначається як сукупність цінностей, ідей, знань та норм, що формують світогляд і забезпечують мотиваційну та ідентифікаційну основу суспільної діяльності.

Структурно духовне життя охоплює суспільну свідомість на рівні її регулятивних елементів (моралі, права, політики) та її форм (наука, релігія, мистецтво, ідеологія). Ці елементи взаємодіють, виконуючи життєво необхідні функції. Світоглядна функція забезпечує орієнтацію індивідів у світі, регулятивна функція встановлює норми поведінки, а інтегративна функція об'єднує суспільство навколо спільних культурних кодів та цінностей, що є вирішальним для соціальної згуртованості.

В контексті публічного управління, держава не може і не повинна встановлювати єдиний світогляд, оскільки це суперечить принципам свободи совісті та демократії. Натомість, роль держави є стратегічною та сприяючою. Вона полягає у захисті національної духовно-культурної спадщини, стимулюванні розвитку науки та освіти як джерел раціонального знання та забезпеченні правового поля для вільної діяльності релігійних та громадських організацій. Управлінські зусилля мають бути спрямовані на протидію деструктивним ідеологіям та забезпечення соціальної злагоди шляхом підтримки плюралізму та міжконфесійного діалогу.

Отже, ефективність публічного управління напряму залежить від його здатності розуміти та впливати на духовну підсистему, оскільки саме вона визначає внутрішню стійкість, легітимність влади та стратегічну спрямованість суспільства.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення духовного життя суспільства та назвіть ключовий

ресурс, що домінує в цій сфері.

2. У чому полягає сутність духовної сфери щодо потреб людини?
3. Чому духовна сфера є фундаментальною підсистемою, а не лише «додатком» до економіки чи політики?
4. Як духовне життя формує культурну ідентичність та впливає на рівень соціальної згуртованості?
5. Назвіть два основні рівні структури духовного життя суспільства.
6. Який елемент суспільної свідомості відповідає за внутрішню регуляцію індивідів з позиції добра і зла?
7. Чим відрізняється правова свідомість від політичної свідомості?
8. Назвіть чотири основні форми суспільної свідомості.
9. Яка форма суспільної свідомості слугує для легітимації політичної влади?
10. У чому полягає основна відмінність між функцією науки та функцією релігії?
11. Поясніть сутність світоглядної функції духовного життя.
12. Які механізми (формальні та неформальні) задіяні у реалізації регулятивної функції?
13. Як інтегративна функція духовного життя допомагає суспільству в періоди криз чи зовнішніх загроз?
14. Наведіть приклад реалізації комунікативної функції духовного життя.
15. Назвіть два основні принципи, на яких ґрунтується взаємодія держави з релігійними організаціями.
16. У чому полягає стратегічна відповідальність держави у сфері духовного життя?
17. Яким чином публічне управління може захищати інформаційний простір від деструктивних ідеологій?
18. Наведіть приклад інституціонального механізму, що використовується державою для стимулювання розвитку науки та освіти.

19. Поясніть, чому публічне управління має залучати громадські та релігійні організації до вирішення соціальних проблем.

20. Яким має бути баланс у діяльності публічного управління в духовній сфері: прямий контроль чи стратегічне сприяння, захист і регулювання? Відповідь обґрунтуйте.

ПРАКТИУМ

Проблеми взаємодії держави та релігійних організацій

Мета: навчити здобувачів вищої освіти аналізувати інститут релігії як важливу складову духовної підсистеми суспільства та чинник соціальної згуртованості; сформувати навички ідентифікації конфліктних точок та управлінських дилем на перетині державного регулювання (принцип світськості) та релігійної свободи; обґрунтувати необхідність розробки проактивної державної політики, спрямованої на захист національної безпеки в духовній сфері та гармонізацію міжконфесійних відносин в умовах зовнішньої агресії.

Завдання

Оберіть одну конкретну управлінську дилему (кейс), пов'язану із взаємодією держави та релігійного інституту в сучасному українському контексті, проведіть аналіз кейсу та підготуйте рекомендації для органів публічного управління.

Перелік індивідуальних кейсів (дилеми)

1. **Кейс про майно та державну власність.** Аналіз управлінського кейсу щодо порядку використання та передачі об'єктів культурної спадщини (монастирі, храми) між державою та релігійними організаціями.

2. **Кейс про освіту та релігію.** Аналіз управлінської дилеми щодо

включення або обмеження релігійних навчальних програм (етики, основ християнської етики) у систему державної середньої освіти (принцип світськості vs. суспільний запит).

3. **Кейс про національну безпеку та зовнішній вплив.** Аналіз механізмів законодавчого регулювання діяльності релігійних організацій, керівні центри яких розташовані в державі-агресорі (проблема співвідношення релігійної свободи та національної безпеки).

4. **Кейс про соціальну роль та волонтерство.** Аналіз управлінської підтримки соціальної та гуманітарної діяльності релігійних організацій (хоспіси, волонтерські центри, реабілітація ветеранів) з боку органів місцевого самоврядування.

5. **Кейс про військове капеланство.** Аналіз нормативно-правового регулювання інституту військового капеланства та управлінської взаємодії між Міністерством оборони України та різними конфесіями.

Структура аналітичного кейс-стаді

Звіт має бути оформлений обсягом 3-4 сторінки формату А4 (Times New Roman, 14 пт, 1,5 інтервал) та включати такі структурні елементи:

1. **Визначення проблеми (10 %).** Чітке формулювання управлінської дилеми, закладеної в кейсі, та її актуальності для публічного управління.

2. **Теоретична рамка (20 %).** Короткий аналіз конституційного принципу світськості держави та права на свободу віросповідання в контексті обраного кейсу (правова свідомість).

3. **Аналіз конфлікту та інтересів (30 %):**

– ідентифікація ключових зацікавлених сторін (державна/ публічний орган управління, релігійна організація, громадянськість) та їхніх конфліктуючих інтересів;

– оцінка соціальних та політичних наслідків бездіяльності або невірних рішень у цьому кейсі.

4. **Управлінські рекомендації (30 %):**

– розробка трьох конкретних, правомірно обґрунтованих варіантів рішення для органу публічного управління;

– вибір найоптимальнішого варіанту та обґрунтування його відповідності принципам національної безпеки, соціальної злагоди та європейським стандартам.

5. **Висновки (10 %).** Узагальнення важливості інституційного регулювання релігійної сфери для стійкості духовного життя суспільства.

Форма подачі роботи

Робота подається у вигляді аналітичного звіту в електронному вигляді (формат PDF або DOCX) через LMS-систему університету (Moodle/Google Classroom) до встановленого викладачем дедлайну. Звіт має містити посилання на використану нормативно-правову базу.

Критерії оцінювання

Критерій	Основний фокус оцінювання
Визначення дилеми	Точне та чітке формулювання управлінської дилеми кейсу; обґрунтування її актуальності для публічного управління
Теоретична/ правова рамка	Коректний аналіз конституційних принципів (світськість, свобода віросповідання) та нормативно-правової бази у контексті кейсу
Аналіз інтересів та конфлікту	Ідентифікація ключових зацікавлених сторін (ПУО, релігія, громадськість) та аналіз конфліктуючих інтересів між ними
Управлінські рекомендації	Розробка трьох реалістичних, правомірно обґрунтованих варіантів рішення; вибір найоптимальнішого з урахуванням національної безпеки та соціальної злагоди
Академічна культура	Дотримання наукового стилю, логічна послідовність викладу, коректне посилання на нормативні документи

2.2. Суспільна свідомість та її роль у публічному управлінні

Вступ

2.2.1. Суспільна свідомість як ключовий елемент духовного життя.

2.2.2. Рівні і форми суспільної свідомості.

2.2.3. Взаємозв'язок між суспільною думкою та процесом прийняття державних рішень.

2.2.4. Формування та маніпулювання суспільною свідомістю.

2.2.5. Інструменти впливу на суспільну свідомість.

Висновки

Вступ

Вивчення суспільної свідомості у контексті публічного управління виходить за межі простого теоретичного осмислення та переходить у площину практичної адміністративної діяльності. Суспільна свідомість, функціонуючи як відображення соціального буття та джерело ціннісних орієнтирів, одночасно виступає і об'єктом, і суб'єктом управління.

Як об'єкт управління, суспільна свідомість підлягає легітимному формуючому впливу з боку державних інститутів. Цей вплив спрямований не на уніфікацію світогляду, а на підвищення якості суспільної свідомості – передусім її критичності, раціональності та правової зрілості. Органи публічного управління використовують систему освіти для поширення елементів теоретичної свідомості, розвивають медіаграмотність для протидії маніпулюванню і забезпечують прозору комунікацію для формування довіри та легітимності. Нехтування цим об'єктом призводить до домінування емоційної, некритичної повсякденної свідомості, що є вразливою до зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Водночас, суспільна свідомість є суб'єктом управління, оскільки вона артикулює суспільну думку та соціальний запит, впливаючи на зміст та

швидкість прийняття державних рішень. Публічне адміністрування зобов'язане моніторити, аналізувати та інтегрувати ці сигнали у свій управлінський цикл, перетворюючи емоційні імпульси масової свідомості на раціонально осмислені цілі державної політики. Прийняття рішень, яке не враховує настрої громадян, порушує принцип підзвітності та призводить до соціальних конфліктів.

Таким чином, ефективне публічне адміністрування вимагає встановлення постійного діалогу між теоретичним рівнем влади та повсякденним рівнем суспільства. Успіх управлінської діяльності вимірюється не ступенем нав'язування ідей, а гармонізацією політичної, правової та моральної свідомості, що забезпечує добровільне прийняття громадянами рішень влади. В кінцевому підсумку, високий рівень громадянської свідомості стає ключовою гарантією соціальної стабільності та національної стійкості.

2.2.1. Суспільна свідомість як ключовий елемент духовного життя

Суспільна свідомість є інтегральним та системоутворюючим елементом духовного життя суспільства, який являє собою сукупність ідей, теорій, поглядів, уявлень, почуттів та колективних настроїв, що формуються в процесі соціального буття. Вона є *нематеріальним відображенням соціальної дійсності* та відображає умови життя, інтереси й потреби суспільства або його окремих великих груп. Суспільна свідомість виступає як ідеальна, програмуюча основа для колективної діяльності, оскільки вона визначає спільні цінності, цілі та способи оцінки соціальних явищ.

У контексті публічного управління, суспільна свідомість має надзвичайно важливе значення, оскільки вона прямо *впливає на легітимність влади та ефективність державних рішень*. Високий рівень підтримки чи довіри, що відображається у суспільній свідомості, забезпечує готовність громадян дотримуватися правових норм, сплачувати податки та підтримувати реформи, що є основою соціальної стабільності. І навпаки, негативні настрої, які є частиною суспільної свідомості, можуть призвести до соціальної напруги,

протестів та блокування необхідних перетворень.

Суспільна свідомість функціонує як *своєрідний соціальний фільтр та механізм саморегуляції*. Вона не просто пасивно відображає буття, але й активно формує ставлення до нього, створюючи певні установки та ідеали. Таким чином, вона є не тільки об'єктом вивчення, але й суб'єктом впливу та ключовим партнером у процесі публічного адміністрування, оскільки успішність управління неможлива без її глибокого розуміння та забезпечення постійного діалогу.

2.2.2. Рівні та форми суспільної свідомості

Суспільна свідомість є диференційованою системою, що функціонує на різних рівнях глибини відображення соціального буття, а також має різноманітні форми, залежно від предмету осмислення.

Аналіз суспільної свідомості передбачає її поділ на **два основні рівні**: повсякденну (емпіричну) свідомість та теоретичну свідомість.

Повсякденна свідомість формується стихійно, у процесі безпосередньої, щоденної практичної діяльності індивідів та груп. Вона є найбільш масовою та динамічною. Цей рівень відображає соціальне буття на рівні емпіричних уявлень, чуттєвих образів, емоцій та масових настроїв, а також містить стійкі, але часто некритичні елементи, як-от стереотипи та суспільна думка. Повсякденна свідомість є прямим джерелом соціального запиту та напруги, вимагаючи від органів публічного управління постійного моніторингу та оперативної комунікації.

Теоретична свідомість є раціонально-систематизованим, науково обґрунтованим відображенням соціального буття. Вона формується спеціалізованими інститутами (наука, філософія, вища освіта), оперує законами, категоріями та концепціями. Цей рівень забезпечує критичний аналіз суспільних процесів та є основою для стратегічного планування, прогнозування та розробки довгострокових державних програм і реформ. Теоретична

свідомість надає публічному управлінню необхідну раціональну базу для прийняття науково обґрунтованих рішень.

Форми суспільної свідомості є конкретними сферами, що відображають соціальне буття з певної, специфічної точки зору, виконуючи при цьому унікальні регулятивні функції (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Основні форми суспільної свідомості та їх регулятивна роль

Форма свідомості	Предмет відображення	Регулятивна функція
Політична	Взаємовідносини класів, націй, соціальних груп щодо державної влади та її реалізації	Формує легітимність влади, політичну культуру та громадську участь
Правова	Сукупність уявлень про право, законність та справедливість	Забезпечує повагу до закону, готовність виконувати правові норми та правопорядок
Моральна	Оцінка поведінки з позиції добра і зла, честі та совісті	Здійснює внутрішній самоконтроль індивіда, формує довіру та соціальну згуртованість
Естетична	Емоційне та художнє освоєння дійсності, сприйняття прекрасного та потворного	Впливає на якість життя, культурне середовище, ставлення до архітектури та публічного простору

Джерело: укладено авторами

Політична свідомість відображає відносини суб'єктів щодо державної влади, її завоювання, утримання та реалізації. Вона формує політичну культуру громадян, визначає ступінь їхньої участі в управлінні та впливає на легітимність урядових інститутів.

Правова свідомість є сукупністю ідей, почуттів та уявлень про чинне право, його справедливість та доцільність. Вона забезпечує повагу до закону і є основою правопорядку, що дуже важливо для функціонування будь-якої адміністративної системи.

Моральна свідомість оцінює поведінку людей із позиції добра, зла, честі

та совісті. Вона виконує функцію внутрішнього самоконтролю, сприяючи формуванню соціальної довіри та етичній поведінці чиновників.

Естетична свідомість відображає дійсність через призму художніх образів, осмислюючи категорії прекрасного та потворного. Вона впливає на формування культурного середовища, якість публічних просторів та загальне ставлення громадян до навколишньої дійсності.

Взаємодія між цими рівнями та формами є складною: теоретичні ідеї трансформуються та спрощуються на повсякденному рівні, а емоційні імпульси масової свідомості можуть вимагати раціонального осмислення на теоретичному рівні. Для публічного адміністрування успішність управління залежить від гармонізації цих рівнів та форм.

2.2.3. Взаємозв'язок між суспільною думкою та процесом прийняття державних рішень

Взаємозв'язок між суспільною думкою та процесом прийняття державних рішень є ключовим аспектом демократичного публічного управління та відображає динаміку відносин між державою та суспільством. **Суспільна думка** є найбільш динамічною, масовою та емоційно забарвленою формою *повсякденної свідомості*, що виражає колективну оцінку актуальних подій, діяльності органів влади та пропонує політичних рішень. Вона функціонує як своєрідний *барометр соціальної стабільності* та легітимності влади.

Суспільна думка виконує низку **важливих ролей у процесі управління**:

– *індикатор легітимності та довіри* – низький рівень підтримки чи високий рівень критичних настроїв, зафіксованих у суспільній думці, може серйозно заблокувати або делегітимізувати навіть об'єктивно необхідні та раціональні реформи. Державне рішення, яке ігнорує масові настрої, ризикує зіткнутися з громадянським опором та невиконанням;

– *джерело зворотного зв'язку* – суспільна думка, вимірювана через соціологічні опитування, моніторинг соціальних мереж та публічних дискусій,

надає управлінцям оперативну інформацію про реальну ефективність політики на місцях та про виявлення нових соціальних запитів і проблем, які потребують негайного вирішення. Це дозволяє коригувати адміністративні дії;

– **механізм громадського контролю** – суспільна думка, артикульована через засоби масової інформації, громадські об'єднання та протестні акції, є важливою формою непрямого контролю над діяльністю чиновників та запобігання корупції.

Водночас, для публічного адміністрування важливо не просто реагувати на суспільну думку, оскільки повсякденна свідомість часто є емоційною, фрагментарною та схильною до маніпуляцій. Ефективне державне управління вимагає діалогу: влада повинна прозоро пояснювати стратегічні цілі, поширюючи елементи теоретичної свідомості серед громадськості, а суспільство має надавати конструктивну оцінку імплементації рішень. Таким чином, якість державного рішення визначається не лише його раціональною обґрунтованістю (теоретичний рівень), але й його соціальною прийнятністю (повсякденний рівень), і завдання публічного управління полягає в гармонізації цих двох вимірів.

2.2.4. Формування та маніпулювання суспільною свідомістю

Вплив на суспільну свідомість є невід'ємною частиною суспільно-політичних процесів, який може мати як **легітимний (формування)**, так і **нелегітимний (маніпулювання) характер**. Для публічного управління надзвичайно важливо розмежовувати ці процеси та ефективно використовувати інструменти легітимного впливу.

Формування суспільної свідомості – це відкритий, цілеспрямований процес, спрямований на підвищення рівня **теоретичної та правової свідомості** громадян, поширення об'єктивних знань, розвиток критичного мислення та зміцнення загальнонаціональних, демократичних цінностей. Метою публічного управління у цьому процесі є **підвищення громадянської**

зрілості, здатності суспільства до раціонального аналізу та конструктивної участі.

На противагу, **маніпулювання суспільною свідомістю** є прихованим, нелегітимним впливом, спрямованим на формування у громадян певних, вигідних маніпулятору, поглядів та поведінкових установок, що не відповідають об'єктивним інтересам суспільства. Маніпуляція здійснюється через **викривлення інформації, емоційне нагнітання, поширення дезінформації** та **використання пропагандистських прийомів**. Маніпулювання становить пряму загрозу для **легітимності** державних інститутів, підриває **соціальну довіру** та може призвести до нераціональних рішень як на рівні індивідів, так і на рівні масової поведінки, створюючи хаос та загрожуючи **національній безпеці**.

2.2.5. Інструменти впливу на суспільну свідомість

Ефективне та відповідальне публічне адміністрування використовує низку **інституціональних інструментів** для легітимного впливу.

По-перше, засоби масової інформації (ЗМІ) та цифрові платформи. Це головний канал, що формує **повсякденну свідомість** та масові настрої. Роль публічного управління полягає не у контролі контенту (що суперечить свободі слова), а у забезпеченні плюралізму медіа, прозорості та проактивної комунікації (публічні звіти, відкритість даних) та протидії дезінформації (підвищення медіаграмотності громадян, розвиток кібербезпеки). Прозорість влади є найкращим захистом від чуток та маніпуляцій.

По-друге, система освіти. Освіта є фундаментальним інструментом для формування теоретичної свідомості, критичного мислення, правової та політичної культури. Публічне управління відповідає за розробку державних освітніх стандартів, які включають формування громадянської ідентичності, етичних та демократичних цінностей. Якісна освіта є стратегічною інвестицією у стійкість суспільства до маніпуляцій.

По-третє, публічна комунікація органів влади. Це пряма комунікація через офіційні канали, що ґрунтується на принципах відкритості, підзвітності та раціональності. Ефективна комунікація влади, що пояснює причини та наслідки рішень, замість того, щоб просто їх оголошувати, є ключовою для підвищення довіри та переведення обговорення проблем із емоційного рівня (повсякденна свідомість) на раціональний (теоретична свідомість).

У підсумку, успіх публічного адміністрування у сфері суспільної свідомості вимірюється не ступенем контролю, а рівнем *критичності* та *громадянської зрілості* суспільства, яке здатне самостійно розпізнавати та протидіяти маніпуляціям.

Висновки

Отже, суспільна свідомість є ключовим, інтегральним елементом духовного життя, що являє собою сукупність ідей, поглядів, норм та настроїв, які відображають соціальне буття і є нематеріальною основою колективної діяльності. Для публічного управління розуміння суспільної свідомості є надзвичайно важливим, оскільки вона прямо визначає легітимність влади, ефективність державних рішень та соціальну стабільність.

Структурно суспільна свідомість диференціюється на повсякденний (емпіричний) рівень, що відображає масові настрої та суспільну думку, і теоретичний рівень, що формується наукою та філософією і є раціональною основою для стратегічного планування. Різні форми свідомості (політична, правова, моральна) виконують специфічні регулятивні функції, забезпечуючи, зокрема, повагу до закону та внутрішній самоконтроль.

Суспільна думка виступає як індикатор легітимності та джерело зворотного зв'язку для органів влади. Ефективне державне рішення вимагає не просто реакції на масові настрої, а діалогу, що гармонізує раціональність теоретичного рівня з соціальною прийнятністю повсякденного рівня.

Публічне управління має свідомо розмежовувати формування (легітимне

підвищення громадянської зрілості та правової культури через освіту та прозору комунікацію) та маніпулювання (нелегітимний, прихований вплив). Інструменти впливу (ЗМІ, освіта) повинні використовуватися для підвищення критичного мислення та медіаграмотності громадян, що є найкращим захистом від дезінформації та загрози національній безпеці. У підсумку, суспільна свідомість є одночасно об'єктом регулювання і суб'єктом контролю, а успіх публічного адміністрування залежить від його здатності підтримувати діалог, прозорість та високий рівень громадянської свідомості.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке суспільна свідомість у контексті духовного життя?
2. Як суспільна свідомість прямо впливає на легітимність влади?
3. Поясніть, чому суспільна свідомість є одночасно об'єктом вивчення та суб'єктом впливу для публічного управління.
4. Наведіть приклад, як негативні настрої в суспільній свідомості можуть заблокувати необхідні перетворення.
5. Назвіть два основні рівні суспільної свідомості.
6. Чим повсякденна (емпірична) свідомість принципово відрізняється від теоретичної свідомості за способом формування?
7. Який рівень свідомості є основою для стратегічного планування та науково обґрунтованих рішень у публічному управлінні?
8. Яка форма суспільної свідомості відповідає за внутрішній самоконтроль індивіда та формування соціальної довіри?
9. Як правова свідомість впливає на ефективність адміністративної системи?
10. Як естетична свідомість може впливати на роботу органів публічного управління?
11. Дайте визначення суспільній думці та поясніть її функцію як «барометра» соціальної стабільності.
12. Яку роль виконує суспільна думка як механізм громадського

контролю?

13. Чому для публічного адміністрування недостатньо лише реагувати на суспільну думку?

14. У чому полягає завдання публічного управління щодо гармонізації раціональної обґрунтованості рішення та його соціальної прийнятності?

15. У чому полягає принципова різниця між формуванням (легітимним впливом) та маніпулюванням суспільною свідомістю?

16. Назвіть три основні інституціональні інструменти легітимного впливу на суспільну свідомість.

17. Як публічне управління має протидіяти дезінформації у сфері ЗМІ?

18. Чому якісна освіта вважається стратегічною інвестицією у стійкість суспільства до маніпуляцій?

19. Поясніть, що означає принцип «прозорість влади є найкращим захистом від маніпуляцій».

20. Який кінцевий результат (критерій успіху) публічного адміністрування у сфері суспільної свідомості?

ПРАКТИКУМ

Аналіз суспільної думки та її вплив на державну політику

Мета: навчити здобувачів вищої освіти методам моніторингу та аналізу суспільної думки як динамічної форми повсякденної свідомості; сформувати навички оцінки прямого та опосередкованого впливу масових настроїв на легітимність державної політики та процес прийняття рішень у конкретній сфері; обґрунтувати необхідність проактивної комунікації та діалогу між органами публічного управління та суспільством для гармонізації раціональності (теоретичного рівня) та соціальної прийнятності (повсякденного рівня) управлінських інтервенцій.

Завдання

Оберіть одну конкретну сферу державної політики, в якій суспільна думка відіграла чи відіграє вирішальну роль (позитивну чи негативну). Проведіть ретроспективний аналіз або поточний моніторинг взаємодії між суспільною думкою та управлінським рішенням.

Перелік завдань (сфери політики)

1. ***Політика щодо електронного декларування чи антикорупційних реформ.*** Аналіз суспільної підтримки/опору певним етапам або законодавчим змінам.
2. ***Політика у сфері демографії та мобілізації.*** Аналіз суспільних настроїв (довіра, страх, підтримка) та їх впливу на готовність громадян до виконання рішень.
3. ***Політика щодо реформування системи охорони здоров'я.*** Аналіз суспільної думки під час впровадження ключових змін (наприклад, вторинна ланка, сімейні лікарі) та її корекції.
4. ***Політика щодо освітніх стандартів та мовної політики.*** Аналіз масових реакцій на зміни у навчальних програмах або статусі мови та управлінська відповідь.
5. ***Політика щодо відновлення та просторового планування.*** Аналіз суспільної думки щодо пріоритетів використання бюджетних коштів на відновлення інфраструктури (дороги vs. соціальні об'єкти).
6. ***Політика щодо тарифів та комунальних послуг.*** Аналіз емоційного та раціонального сприйняття підвищення тарифів та ролі публічної комунікації у пом'якшенні соціальної напруги.

Структура аналітичного звіту-дослідження

Звіт має бути оформлений обсягом 4-5 сторінок формату А4 (Times New Roman, 14 пт, 1,5 інтервал) та включати такі структурні елементи:

1. ***Вступ (10 %).*** Обґрунтування вибору сфери політики та чітке

визначення управлінського рішення або проблеми, що була об'єктом суспільної думки.

2. *Діагностика суспільної думки (30 %):*

- визначення джерел суспільної думки (офіційні опитування, медіа-контент, соціальні мережі, публічні дискусії);
- аналіз характеру думки – був він емоційним (повсякденна свідомість), раціональним (теоретична свідомість) чи маніпулятивним;
- оцінка рівня легітимності/довіри, зафіксованого у суспільній думці щодо цього рішення (навести мінімум 2-3 індикатори або дані).

3. *Аналіз впливу на рішення (35 %):*

- опис того, як саме суспільна думка вплинула на управлінський процес (наприклад, спричинила коригування, затримку, скасування рішення або, навпаки, надала легітимності);
- ідентифікація управлінських помилок (або успіхів) у комунікації та діалозі з громадськістю.

4. *Пропозиції щодо діалогу (15 %):*

- розробка трьох конкретних рекомендацій для відповідного публічного органу управління щодо покращення механізмів зворотного зв'язку та проактивної комунікації з метою гармонізації рішення та його соціальної прийнятності.

5. *Висновки (10 %).* Резюме щодо значення суспільної думки як механізму громадського контролю та управління легітимністю.

Форма подачі роботи

Робота подається у вигляді аналітичного звіту-дослідження в електронному вигляді (формат PDF) через LMS-систему університету (Moodle/Google Classroom) до встановленого викладачем дедлайну. Звіт повинен містити посилання на використані соціологічні дані або медіа-джерела.

Критерії оцінювання

Критерій	Основний фокус оцінювання
Діагностика проблеми	Чітке визначення управлінського рішення (або проблеми) та її актуальності; ідентифікація джерел та характеру (емоційний/раціональний/маніпулятивний) суспільної думки
Аналіз легітимності/довіри	Оцінка рівня легітимності рішення; використання індикаторів/даних для підтвердження рівня підтримки/опору
Оцінка впливу на рішення	Чіткий опис прямого/опосередкованого впливу думки на фінальне рішення (коригування, скасування, легітимація); ідентифікація комунікаційних успіхів/помилки публічного органу управління
Управлінські рекомендації	Розробка трьох конкретних, практичних пропозицій для публічного органу управління щодо покращення механізмів зворотного зв'язку та проактивної комунікації
Академічна культура	Дотримання наукового стилю, логічність структури звіту, коректність посилань на соціологічні/медіа-джерела

ПІСЛЯМОВА

Завершення вивчення дисципліни «Соціальні системи та духовне життя суспільства» знаменує собою не фіналізацію знань, а перехід до якісно нового рівня системного осмислення динаміки суспільного розвитку. Цей навчальний посібник мав на меті забезпечити майбутніх фахівців із публічного управління та адміністрування методологічним інструментарієм, що дозволяє вийти за межі лінійного сприйняття управлінських процесів і перейти до холістичного (цілісного) бачення суспільства.

Ключовим результатом є формування чіткого розуміння того, що публічне управління в сучасному контексті – це, по суті, управління складною соціальною системою. Така система характеризується емерджентністю, де властивості цілого (соціальна напруга, легітимність влади, національна ідентичність) не зводяться до суми властивостей її окремих підсистем. Звідси випливає необхідність усвідомлення взаємозалежності економічної, політичної, соціальної та особливо духовної сфер. Саме духовна підсистема, що охоплює суспільну свідомість, цінності та інститут релігії, є джерелом соціальної регуляції, мотивації та згуртованості, що критично впливає на успішність будь-яких державних реформ.

Виклики інформаційного суспільства та зовнішньої агресії роблять знання про духовне життя та суспільну думку не просто теоретичними, а стратегічно важливими. Здатність моніторити та аналізувати суспільну свідомість, відрізняючи її раціональні основи від маніпулятивних впливів, є фундаментом для забезпечення національної стійкості та легітимності управлінських рішень.

Запропоновані практичні завдання, що ґрунтувалися на аналізі соціальних інститутів, дослідженні нерівності та впливу суспільної думки, мали на меті трансформувати теоретичні знання в прикладні компетенції – здатність не лише констатувати проблеми, а й розробляти комплексні, міжсекторальні та проактивні стратегії для забезпечення динамічної рівноваги системи.

Таким чином, посібник позиціонує фахівця з публічного управління та адміністрування як архітектора соціальної системи, чия ефективність залежить від системного мислення та глибокого розуміння духовних та структурних основ суспільства. Подальше поглиблення цих знань має стати постійним вектором професійного розвитку для забезпечення стабільного та цілісного розвитку держави.

ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ

Глосарій містить ключові терміни та поняття, що розкривають зміст освітнього компонента «Соціальні системи та духовне життя суспільства» та відображають його міждисциплінарний характер у контексті публічного управління та адміністрування.

А

Автоматизована система – сукупність керованого об'єкта й автоматичних керуючих пристроїв, у якій частину функцій керування виконує людина; приклад цілеспрямованої системи.

Адаптація соціальна – активне пристосування індивіда до умов середовища і результат цього процесу. Адаптація соціальна має дві форми: *активну* (індивід прагне вплинути на середовище, змінити його, тобто активно входить у процес соціалізації); *пасивну* (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосуватися до особистих норм, оцінок, засобів діяльності).

Атитюдюди (соціальні настанови) – суб'єктивні орієнтації індивідів як членів соціальної спільності на ті чи інші цінності, які диктують індивідам певні соціально ухвалені способи поведінки.

Аутгрупа – група людей, по відношенню до якої індивід не відчуває відчуття ідентичності або приналежності. Члени такої групи бачаться індивіду як не «ми», або «чужі».

Афект – це душевне хвилювання, що переростає в пристрасть, сильний душевний порив.

Афективна дія – це дія, яка здійснюється лише з метою вираження емоцій.

Б

Бідність – це соціальні відносини, що характеризуються відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним

медичним обслуговуванням; часткова форма соціальної виключності. Велике значення мають характер, період і темпи зубожіння, а також його масштаби.

Біологічна стать людини – сукупність анатомічних, фізіологічних, біохімічних та генетичних характеристик, що відрізняють чоловічий організм від жіночого, здатних застосовуватися окремо або в комплексі для ідентифікації та розрізнення чоловіка від жінки.

В

Велика система – система, що включає у себе значну кількість однотипних елементів і однотипних зв'язків.

Великомасштабні соціальні зміни – значні зміни соціальної структури, включаючи наслідки й прояви таких структур, які закріплені у нормах, цінностях, культурних символах.

Вертикальна соціальна мобільність – це ті відносини, що виникають при переміщенні індивіда або соціального об'єкта з одного соціального прошарку в інший.

Вибір професії – один з найважливіших, який багато в чому визначає трудовий і життєвий шлях особистості, формує її життєву позицію.

Виховання – процес та практика засвоєння дитиною загальноприйнятих у суспільстві норм поведінки; процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою її підготовки до соціально значущої діяльності (виробничої, політичної, художньої та ін.).

Вікова структура популяції – розподіл особин популяції за віком.

Власне соціальна система – це сукупність соціальних відносин, що створюються в результаті спільної діяльності людей та соціальних груп.

Внутрішньогенераційна соціальна мобільність (інтрагенераційна) – це висхідна чи спадна мобільність окремої людини протягом її життя.

Вторинна соціалізація – охоплює зрілість та старість і характеризується тим що людина соціалізується через вплив вторинних соціальних груп та соціальних інститутів. Інститутами соціалізації є ЗМІ (ЗМК), виробництво, культура, економіка, право тощо.

Г

Горизонтальна соціальна мобільність – це перехід індивіда з однієї соціальної групи в іншу, яка розміщена на тому ж рівні.

Група етнічна (мовно-етнічна) – 1) територіальна частина певного етносу, якій притаманні особливості в культурі, побуті, мові (наявність діалекту, говору, говірки), а також особлива самосвідомість і, звичайно, самоназва; 2) невелика частина певного етносу, яка територіально відійшла від нього в результаті міграції, але зберегла попередню етнічну свідомість, мову, особливості культури й побуту (наприклад, українці в Казахстані, Канаді тощо).

Група референтна – реальна або умовна соціальна спільність, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном і на норми, думки, цінності і оцінки якої він орієнтується в своїй поведінці і самооцінці.

Групова соціальна спільнота – сукупність індивідів, що фіксується емпірично, тобто реально існує.

Д

Декласовані елементи – це соціальні верстви населення, у яких відсутня будь-яка власність і стабільне джерело доходу.

Демографічна політика – це діяльність органів державного управління і соціальних інститутів, спрямована на створення сталих кількісних та якісних параметрів відтворення населення метою подолання негативних демографічних тенденцій.

Деревоподібна структура ієрархічної системи – структура системи, в якій виділяються ієрархічні рівні та їх підпорядкованість.

Держава – формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти під управлінням уряду; суб'єкт політики, ядро політичної системи.

Динаміка соціальних інститутів – під цим поняттям розуміють три взаємозв'язаних процеси: *життєвий цикл інституту* з моменту його появи та до зникнення; *виконання ним своїх функцій*, поява та переборення дисфункцій; *еволюція інституту* – виникнення нових і відмирання старих функцій.

Дисфункція інституту – порушення або збій у виконанні інститутом його

основної функції, що призводить до негативних наслідків для соціальної системи (наприклад, корупція як дисфункція інституту держави).

Дописемне суспільство – суспільство, де люди вміють розмовляти, але не володіють знаковою системою фіксації мови.

Дрібномасштабні соціальні зміни – зміни у характеристиках соціальної структури, які не мають якихось безпосередніх і значних наслідків для всезагальної структури як такої.

Духовна культура – культура, до якої належить сфера виробництва, розподілу і вжитку найрізноманітніших духовних цінностей. Галузь духовної культури включає всі результати духовної діяльності людства: науку, філософію, мистецтво, мораль, політику, право, освіту, релігію, сферу керівництва суспільством і управління ним. До духовної культури разом з цим належать також і відповідні установи, організації, заклади (як-от: наукові інститути, вузи, школи, театри, музеї, бібліотеки, концертні зали тощо), які у своїй сукупності забезпечують функціонування духовної культури.

Духовна підсистема суспільства – сфера суспільного життя, що охоплює нематеріальні елементи: суспільну свідомість, ідеї, цінності, мораль, культуру, науку, релігію. Забезпечує ціннісно-нормативну регуляцію соціальної взаємодії та формує колективну ідентичність.

Духовна сфера – це сфера духовного виробництва, процес формування і функціонування мистецтва, моралі, релігії, філософії, культурних цінностей, науки, виховання, освіти.

Духовне виробництво – це вид трудової діяльності, сутністю якої є створення предметів для духовних потреб людей.

Духовне життя суспільства – найширше поняття за всі вище згадані. Воно охоплює багатогранні процеси, явища, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності людей, сукупність їх поглядів, почуттів, уявлень, а також процеси виробництва суспільних та індивідуальних ідей і їх засвоєння.

Е

Економічна система – це єдність господарських та фінансових процесів і

зв'язків.

Економічна сфера – сфера суспільного життя, що містить чотири основних види діяльності: виробництво, розподіл, обмін і споживання; вона забезпечує виробництво товарів і послуг, необхідних для задоволення потреб людини.

Елітарна культура (англ. *High culture*, нім. *Hochkultur*) – культура, що ґрунтується на існуванні специфічних форм мистецтва, зрозумілих лише невеликій групі людей, які мають досить високий інтелектуальний рівень, відповідні духовні запити, особливу художню сприйнятливість; висока, культура створюється привілейованою частиною суспільства або професійними творцями на її замовлення. Вона включає витончене мистецтво, класичну музику та високоінтелектуальну літературу.

Емерджентність – властивість соціальної системи, що полягає у виникненні у цілого (суспільства) якісно нових властивостей, які не притаманні його окремим елементам і не можуть бути зведені до їхньої суми (наприклад, соціальна напруга, громадська думка, культура).

Етнічна спільність, етнічна спільнота (в етнографії, етнології, соціології) – вид стійкого соціального угруповання людей, що склався історично, може бути представлений родом, племенем, народністю, нацією; термін "етнічна спільність" близький поняттю "народ" в етнографічному значенні. Поняття Етнос охоплює всі типи етнічних спільнот.

Ж

Життя суспільства – це реальний життєвий процес соціального суб'єкта (особи, соціальної групи, класу, суспільства в цілому), що відбувається в конкретно-історичних умовах і характеризується певною системою видів і форм діяльності як способу засвоєння дійсності людиною.

З

Зв'язок – це співвідношення між компонентами системи, засновані на взаємозалежності і взаємообумовленості. Поняття «зв'язок» характеризує чинники виникнення й збереження цілісності та властивостей системи. З формального погляду зв'язок визначають як обмеження кількості ступенів

вільності компонент системи.

Звичай – це основна форма регулювання поведінки, правила поведінки, які склалися внаслідок їх практичного застосування протягом тривалого часу серед людей і уособлювали собою підсумок історичного досвіду та зародки майбутнього; набір працездатних шаблонів поведінки, що дозволяють людям найкращим чином взаємодіяти один з одним.

Звичаї – це історично обумовлені, не писані правила поведінки людей, які увійшли в звичку в силу багаторазового їх застосування протягом тривалого життя суспільства.

Знаки (слова, жести і т. ін., а також способи їх сполучення) – це засоби організації та трансляції спільної діяльності людей.

Зовнішній контроль – це сукупність інститутів і механізмів, що гарантують дотримання загальноприйнятих норм поведінки та законів. Він поділяється на неформальний та формальний.

I

Ідентифікація – засіб, яким діти сприймають і засвоюють цінності, в які вірять батьки та інші дорослі.

Ідеологія – це система поглядів, ідей, теорій, принципів, що відображають суспільне буття крізь призму інтересів, ідеалів, мети соціальних груп, класів, нації, суспільства.

Ієрархічна система – множина будь-чого, частково упорядкована так, що існує тільки один елемент цієї множини, який не має попереднього, а всі інші елементи мають тільки один попередній; багаторівнева форма організації об'єктів з чіткою приналежністю об'єктів нижнього рівня певному об'єкту верхнього рівня. У соціальних інститутах – відповідає принципу підпорядкованості нижніх рівнів верхнім. Зустрічаються такі ієрархічні системи: кільцеві, деревоподібні та ромбоподібні.

Ієрархічність – кожен компонент системи може розглядатися як система (підсистема) ширшої глобальної системи.

Імітація — усвідомлене прагнення копіювати поведінку батьків і вчителів,

які є для дітей зразками.

Інгрупа – група або соціальна категорія, по відношенню до якої індивід переживає почуття ідентичності і приналежності. Індивід бачить членів цієї групи, як «ми».

Індивід, Індивідуум (лат. *individuum* – неподільний) – це окремий організм, який існує самостійно, зокрема окрема людина, особа, одиничний представник роду людського.

Індивідуальна свідомість – це духовний світ кожної особистості.

Інституційне проектування – свідомо, цілеспрямована діяльність держави (ПУО) щодо створення нових, реформування або скасування існуючих соціальних інститутів з метою підвищення ефективності управління та досягнення суспільно значущих цілей.

Інтелігенція (від лат. *intelligentia*; рос. *интеллигенция* – імовірно з пол. *Inteligencja*) – суспільний прошарок, у широкому розумінні – люди розумової праці, що заняті у різних галузях культури, освіти, науки, охорони здоров'я, виробництва, і мають для цього відповідну освіту.

Інтеріоризація (від лат. *interior* – внутрішній) – психологічне поняття, що означає формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідуумом зовнішніх дій з предметами і соціальних форм спілкування; (англ. *interiorisation*) – присвоєння цінностей, їх вростання в особистість; процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини.

Ірраціональна дія – будь-який вчинок людини, у якому відсутні чітко усвідомлені цілі та мотиви, незалежно від того, як обрані засоби здійснення своїх емоцій. Тобто це афективні дії.

Істина – не тільки пізнавальна цінність. Істинним може бути вчинок, почуття, людина, її розвиток. Істина виступає характеристикою цілісного буття людини.

Істинне буття – це існування, яке відповідає власній суті.

К

Керована підсистема – підсистема, до якої відносяться всі елементи, що забезпечують безпосередній процес створення матеріальних і духовних благ або надання послуг.

Кільцева структура ієрархічної системи – структура системи, в якій її перший елемент домінує над другим, другий над третім і т.д., але останній домінує над першим.

Клан – група кровних родичів, які носять ім'я предка. Клан зберігав спільну власність на землю, кровну помсту, кругову поруку.

Клас (від лат. *classis*) – сукупність, розряд, група предметів, явищ, що мають спільні ознаки, однакові якості; великі групи людей, що відрізняються за їх місцем в історично обумовленій системі суспільного виробництва, за їх відношенням до засобів виробництва, за їх роллю в суспільній організації праці, а також за способами отримання й розмірах тієї долі суспільного багатства, якою вони володіють.

Контакт – це зіткнення, зв'язок, взаємодія.

Контакт соціальний – це тип короточасних, соціальних зв'язків, що легко перериваються й викликаються зіткненням людей у фізичному і соціальному просторах. В процесі контактів здійснюється взаємне оцінювання індивідами один одного, селекція і перехід до складніших і стійкіших соціальних взаємозв'язків.

Конфлікт (від лат. *conflictus*) – це зіткнення або боротьба, ворожі стосунки; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони. Конфліктні ситуації вивчає конфліктологія. Конфліктувати можуть громадські групи, групи тварин, окремі особистості і особини у тваринному світі, технічні системи.

Конфлікт соціальний – це спроба досягнення винагороди шляхом підпорядкування, нав'язування своєї волі, видалення або навіть знищення супротивника, прагнучи досягти тієї ж винагороди. Від конкуренції конфлікт відрізняється чіткою спрямованістю, наявністю інцидентів, жорстким веденням боротьби. соціальний конфлікт включає ряд *основних складових*: учасників

(суб'єктів) конфлікту, причини конфлікту, об'єкт і предмет, певну конфліктну ситуацію.

Країна – визначена територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення (спільноти людей, що проживають на цій території), що в політико-географічному відношенні мусить мати державний суверенітет. Інколи термін вживається як синонім терміну держава.

Краса – це гармонія, адекватне висвітлювання у зовнішній формі всієї глибини справжнього змісту і, тим самим, відповідність дійсності власній суті, тобто істина.

Культура (лат. *Culture* – «обробіток», «обробляти») – це сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; засіб зберігання та трансляції людського досвіду, тобто її можна визначити як соціальну пам'ять.

Л

Легітимність – визнання і схвалення більшістю суспільства правомірності, справедливості та законності існуючої влади, управлінських рішень та соціального порядку. Виступає як ключовий індикатор успіху публічного управління.

Любов – активно-творчий акт, який ґрунтується на вірі та надії на те, що світ, суспільство, людина можуть та повинні бути кращими, аніж є у дійсності.

Людство – це всі люди в цілому, людська спільнота, сукупність людей (осіб виду *людина розумна*); інтегрований простір, умова і обставина становлення людської ідентичності: особистості, індивідуальності.

М

Масова культура (або *поп-культура*, *популярна культура*) – це культура, яка популярна та переважна серед широких верств населення в даному суспільстві, переважно комерційно успішна та елементи якої знаходяться повсюди: в кулінарії, одязі, споживанні, засобів масової інформації, в розвагах (наприклад, у спорті і літературі) – контрастуючи з «елітарною культурою».

Масова свідомість – це рівень суспільної свідомості, суб'єктами якої

виступають великі людські спільноти, що становлять більшість населення.

Матеріальна культура – культура, що охоплює різноманітне коло речей, у середовищі яких, власне, й протікає все життя як кожної окремої людини, так і суспільства в цілому. Під матеріальною культурою розуміють сукупність будь-яких матеріальних цінностей, створених людством протягом історії, що збереглися донині. До матеріальної культури відносять: знаряддя і засоби виробництва, техніку, технологію; культуру праці й виробництва; матеріальний бік побуту; матеріальний бік навколишнього середовища.

Механізм соціалізації – це засіб, за допомогою якого культурні зразки (цінності, погляди, мова та ін.) формують основні параметри особистості (свідомість, почуття, здібності і т. ін.) у процесі навчання та виховання, опанування соціальних ролей.

Міграція населення (лат. *migratio* – переселення) – переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час.

Міжгенераційна соціальна мобільність (інтергенераційна) – це рух індивіда соціальною драбиною між різними поколіннями.

Мова – система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; правила мови нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування. Мова – це найважливіший засіб спілкування і пізнання.

Модуль системи – це елемент системи, який володіє певною цілісністю й описується тільки своїми вхідними й вихідними характеристиками.

Молодість – певна визначена фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури та властивих даному суспільству закономірностей соціалізації.

Молодь – соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану.

Молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років.

Моральна свідомість на рівні суспільства – це ті вимоги, які приписуються індивіду і які він повинен виконувати в силу соціального обов'язку.

Мотив діяльності – це конкретні внутрішні спонуки до дії, які є відображенням у свідомості людей їх об'єктивних потреб та інтересів.

Н

Народ (грецькою – ἔθνος (*етнос*)) – багатопланове поняття, яке може мати такі значення: 1) населення держави, жителі країни; 2) форма національної та етнічної єдності (нація, народність, іноді плем'я); взагалі люди, переважно у великій кількості.

Народжуваність – процес дітородження в сукупності людей, що складають покоління (генерацію) або в сукупності поколінь – населення (людність). Народжуваність взаємодіє із смертністю, що утворює відтворення населення. Як демографічно-статистична категорія, народжуваність — це кількісний показник, що відображає загальне число новонароджених протягом певного періоду на конкретно визначеній території.

Народна культура – культура, що створюється анонімними творцями. Вона включає до себе міфи, легенди, епос, казки, пісні, танці. Народна культура має колективний характер. За виконанням елементи її можуть бути індивідуальними (викладення легенди), груповими (виконання пісні) та масовими (карнавальний хід).

Народність – це форма спільноти людей, яка історично виникає за родоплеменною спільністю і формується на певній території при натурально-господарчій діяльності у процесі злиття, консолідації різних племен завдяки створенню єдиної мови, культури, традицій, обрядів.

Настанова – соціально обумовлена схильність особистості чи соціальної групи до певної дії в конкретних умовах.

Науково-технічний прогрес – це поступальний рух науки і техніки, еволюційний розвиток усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання і освоєння зовнішніх сил природи, це

об'єктивна, постійно діюча закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності.

Нація (лат. *natio* – плем'я, народ) – полісемантичне (багатозначне) поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот індустріальної епохи.

Нераціональна дія – будь-який вчинок людини, у якому є чітко усвідомлені цілі та мотиви, але не вірно вибрані засоби досягнення цілі та не прораховані можливі наслідки.

Неформальний контроль – контроль, заснований на підтримці або осуді з боку родичів, друзів, колег, знайомих, суспільної думки, що виражається через традиції та звичаї або через засоби масової інформації.

Неформальні негативні санкції – це покарання, непередбачені офіційними інстанціями: громадський осуд, висловлювання подиву, злий жарт, відмова подати руку, підтримувати товариські стосунки, розповсюдження пліток.

Неформальні позитивні санкції – це публічне схвалення: слава, повага, визнання авторитету, посмішка, визнання лідерських або експертних якостей.

Неформальні соціальні інститути – інститути, які хоч і регламентуються в соціальних діях, але вони не оформлені законом

Норми – це певні правила, які регулюють поведінку людей у відповідності з цінностями даної культури. Вони дають змогу здійснювати соціальний контроль та демонструють зразки поведінки.

О

Обряд – традиційні символічні дії, що в образній формі виражають соціально визначні події в житті людини та соціуму.

Організаційна система – це система, яка за допомогою розробки структури управління, відповідних положень та інструкцій дозволяє раціонально використовувати технічні засоби, предмети праці, інформацію, площі та трудові ресурси.

Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань,

умінь, або щодо їх вдосконалення.

Особистість – це поняття, вироблене для відображення біо-соціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства або спільноти.

II

Первинна соціалізація – охоплює дитинство, юність та молодість і є характерною тим що людина соціалізується через своє безпосереднє оточення (родина, друзі, родичі). Інститутами соціалізації є сім'я та освіта.

Писемне суспільство – суспільство, де люди володіють абеткою та фіксацією звуку у матеріальних носіях: клинописних таблицях, книгах, газетах, комп'ютерах.

Підсистема – сукупність елементів, які об'єднані єдиним процесом функціонування та при взаємодії реалізують певну операцію, що необхідна для досягнення поставленої перед системою в цілому мети; складова частина системи, у якій можна виокремити інші складові.

Плем'я (старослав. язик, грецьке *ethnos*) – тип етнічної спільноти людей, що об'єднані спільним походженням, мовою, вірою і звичаями, історичний тип етнічної спільноти, стадія еволюції Етносу, що ґрунтується на родових взаєминах та суспільному поділі праці, які визначають розрізненість племен за територією, мовою, культурою, організацією життєдіяльності.

Повсякденна свідомість – рівень суспільної свідомості, що формується на основі безпосереднього життєвого досвіду, емоцій та масових настроїв. Виявляється у формі суспільної думки.

Поділ праці – диференціація, спеціалізація трудової діяльності. При вертикальному поділі праці відбувається розподіл за рівнями, наприклад,

розмежовується виробництво і управління підприємством. При горизонтальному поділі праці розподіляються види робіт в межах одного рівня, наприклад, виділяються виготовлення, обробка деталей виробу і збір виробу з цих деталей.

Показники пасивної соціальної адаптації – перехід в інше соціальне середовище, аномія та різні види порушень у ціннісно-нормативній системі суспільства, відхилення поведінки.

Політична нація – це політична спільнота громадян певної держави. Часто вживається як синонім терміну держава, коли мається на увазі її населення, наприклад для посилання на «національні» університети, банки та інші установи.

Політична свідомість – це сукупність ідей, поглядів, вчень, політичних установок, що відображають соціально-групові, класові відносини в суспільстві, центром яких є певне ставлення до влади.

Політична система – це впорядкована, складна, багатогранна система державних і недержавних стосунків соціальних (суспільних та політичних) інститутів, що виконують певні політичні функції. Вона покликана відображати різноманітні інтереси соціальних груп, які безпосередньо або через свої організації і рухи роблять вплив на державну владу.

Політична сфера – сфера суспільного життя, яка включає президента, уряд, парламент, місцеві органи влади, армію, правоохоронні органи, податкову службу, політичні партії; основним завданням політичної сфери є забезпечення соціального порядку в суспільстві, вирішення соціальних конфліктів, захист зовнішніх кордонів та суверенітету країни, затвердження нових законів і т.п.

Потреби – це необхідність для людини таких умов, що забезпечують її існування і самозабезпечення. Потреби поділяють на групи: фізіологічні; екзистенціальні; престижні; особистісні; духовні.

Правосвідомість – це сукупність ідей і поглядів відносно правомірності чи неправомірності дій, прав і обов'язків членів суспільства, справедливості чи несправедливості юридичних законів.

Проактивна політика – управлінська стратегія, що передбачає завчасне виявлення та запобігання потенційним системним ризикам та проблемам, а не лише реакцію на вже існуючі кризи.

Професія (фах) – відокремлений («окреслений») у рамках суспільного поділу праці комплекс дій та відповідних знань, що вимагає відповідної освіти чи кваліфікації, які особа може виконувати відносно постійно, та які становлять засоби утримання для неї.

Публічне управління – діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення стабільності, розвитку та адаптації соціальної системи шляхом розробки та реалізації публічної політики.

Публічний орган управління – будь-яка інституція (міністерство, служба, орган місцевого самоврядування), що здійснює владні повноваження та виконує публічні функції від імені держави чи громади.

Р

Рабство – насильницьке підпорядкування однієї людини іншою або однієї групи людей іншою групою людей.

Раціональна дія – це будь-який вчинок людини, у якому є чітко усвідомлені цілі та мотиви, правильно вибрані засоби досягнення цілі та прораховані всі можливі наслідки.

Релігійна ідеологія – являє собою більш чи менш струнку систему релігійних ідей, поглядів на світ. Релігійна ідеологія, як правило, розробляється і розвивається *теологами*.

Робітничий клас або *пролетаріат* (від лат. *proles* – потомство та лат. *proletarius* – нижчий клас в Стародавньому Римі) – нижчий, бідніший соціальний клас суспільства, який не має власності і для якого основним джерелом засобів для життя є продаж власної робочої сили.

Ромбоподібна структура ієрархічної системи – структура системи, в якій елементи мають подвійне (іноді й більше) підпорядкування.

С

Саморегульована система – це такі системи, яким притаманні властиві

процеси управління (регулювання).

Санкція – це засіб регулювання спільнотою поведінки своїх членів, з метою стимулювання бажаної і припинення небажаної, для забезпечення впорядкованості, внутрішньої згуртованості й безперервності суспільного життя.

Свідомість – це вища форма відображення дійсності, властива людям і пов'язана з їхньою психікою, абстрактним мисленням, світоглядом, самосвідомістю, самоконтролем своєї поведінки і діяльності та передбачування результатів останньої.

Світогляд – сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і місце особистості у ньому, а також її життєві позиції, програми поведінки та діяльності. Світогляд людини зумовлений особливостями суспільного буття та соціальними умовами.

Середній клас – група людей, що має стійкі доходи, достатні для задоволення широкого кола матеріальних і соціальних потреб. До середнього класу, як правило, відносять таких людей, які мають високий рівень освіти і кваліфікації, і що займають в суспільстві проміжне становище: між багатою невеликою частиною і значною – низькооплачуваною частинами населення.

Система – це певним чином упорядкована множинність елементів, взаємозв'язаних між собою, які утворюють єдине ціле.

Система освіти – соціальний інститут, який специфічними методами реалізує процес соціалізації людей, передусім підростаючого покоління (підготовку і залучення до життя суспільства через навчання і виховання); реальна сукупність факторів, спеціально створених для реалізації соціальних функцій освіти.

Системний підхід (англ. *Systems thinking* – системне мислення) – напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

Сім'я – найменша кровноспоріднена група людей, пов'язана спільністю

походження (баба, дід, батько, мати, діти). Кілька споріднених сімей, які вступили до союзу, утворюють рід. Роди об'єднуються у клани.

Складна система – система, що складається з безлічі взаємодіючих складових (підсистем), внаслідок чого складна система набуває нових властивостей, які відсутні на підсистемному рівні і не можуть бути зведені до властивостей підсистемного рівня.

Смертність – демографічний показник кількості смертей у певній популяції або певній підгрупі населення в одиницю часу, що найчастіше визначається як кількість смертей на 1000 осіб на рік.

Сором та провина – негативні механізми, що забороняють чи стримують деякі види поведінки.

Соціалізація – це комплексний процес засвоєння індивідом певних соціальних ролей і/або інтеграція до певної соціальної групи. Соціалізація виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує існування людини в середині суспільства. Соціалізація являє собою процес входження людини в суспільство, включення її в соціальні зв'язки та інтеграції її з метою встановлення її соціальності.

Соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, в якій виявляється та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина та повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин.

Соціальна верства – сукупність індивідів, зайнятих економічно й соціально рівноцінними видами праці, які отримують приблизно рівну матеріальну та моральну винагороду; частина суспільного класу, соціальна група, соціальний стан; сукупність індивідів, зайнятих економічно й соціально рівноцінними видами праці, які отримують приблизно рівну матеріальну та моральну винагороду; спільнота, в якій кожен індивід є носієм однієї ознаки.

Соціальна взаємодія – це форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот; система взаємообумовлених

соціальних дій, зв'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь дій інших суб'єктів.

Соціальна група – це сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею; сукупність індивідів, що взаємодіють певним чином на основі сподівань кожного члена групи, що розділяються, відносно інших.

Соціальна дія – це спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, які ґрунтуються на зіткненні інтересів і потреб головних соціальних сил суспільства; складний структурний процес, у якому можна виділити різні аспекти та фази: суб'єкти, що діють, власне дія, її джерела, орієнтація, умови і результати.

Соціальна зміна – це тип руху соціальних явищ, процесів та соціальних структур у суспільстві, у результаті якого виникають, нагромаджуються і трансформуються якісні відмінності між ними, створюється багатоманітність соціальної реальності; перехід соціального суб'єкта з одного стану в інший, істотна трансформація соціальної організації, соціальних інститутів.

Соціальна згуртованість – стан системи, при якому її елементи (групи, індивіди) об'єднані спільними цінностями, довірою та відчуттям приналежності, що забезпечує стабільність.

Соціальна криза – перехідний стан соціальної системи, що передбачає радикальні зміни для вирішення різних проблем.

Соціальна мобільність – перехід індивіда, соціального об'єкта або цінності, створеної або модифікованої завдяки людській діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої. Будь-яка зміна індивідом або соціальною групою своєї позиції у соціальній структурі (вертикальна – рух вгору/вниз, горизонтальна – переміщення в межах одного рівня).

Соціальна модернізація – різноманітні прогресивні соціальні зміни, у результаті яких соціальна система, підсистема, покращує своє функціонування. Наприклад, процес перетворення традиційного суспільства в індустріальне.

Соціальна нерівність – нерівномірний розподіл дефіцитних ресурсів суспільства (дохід, власність, влада, престиж) між різними соціальними

групами.

Соціальна норма – це система уявлень, що становить певний шаблон поведінки, що розділяється членами соціальної групи і необхідний для здійснення сумісних узгоджених дій; правила вироблені суспільством, чи групою людей у процесі їхньої життєдіяльності. Соціальні норми поділяються на моральні, правові, релігійні, корпоративні, сімейні, естетичні. Також до соціальних норм відносять звичаї та традиції.

Соціальна організація (від лат. *organizo* – повідомляю, влаштовую) – специфічна формалізована група, яка має повноваження від суспільства на здійснення певної діяльності в рамках певного соціального інституту і здійснює систему конкретних функцій. Це цільова, структурована, ієрархізована група, створена для досягнення певної мети за допомогою раціональних засобів.

Соціальна політика держави – це цілеспрямована діяльність відповідних державних органів по управлінню соціально-культурною сферою суспільства – утворенням, наукою, культурою, охороною здоров'я, соціальним забезпеченням, фізкультурою, спортом і туризмом, спрямована на максимальне забезпечення його потреб, підвищення благоустрою народу й дотримання основних принципів соціальної справедливості.

Соціальна потреба – це одвічний імпульс до діяльності за відсутності будь-яких умов життєдіяльності соціального суб'єкта, форма вираження його потреб у чомусь.

Соціальна реабілітація (ресоціалізація) – комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції інваліда в суспільство, відновлення його соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування; поновлення здатностей і застосовується в контексті медико-соціальної роботи.

Соціальна регуляція – сукупність механізмів (норми, цінності, закони, традиції), які забезпечують упорядкованість, передбачуваність та взаємодію

елементів соціальної системи.

Соціальна роль – це нормативний зразок поведінки індивіда, який займає певну соціальну позицію (в суспільстві, соціальній організації, соціальній групі) і виконує відповідні функції.

Соціальна система – сукупність соціальних явищ і процесів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою і створюють деякий цілісний соціальний об'єкт; центральне поняття соціологічної теорії систем. Цілісний, динамічний об'єкт, що складається з множини взаємопов'язаних елементів (індивідів, груп, інститутів та підсистем), стійкі зв'язки між якими забезпечують його функціональність, самовідтворення та адаптацію до зовнішнього середовища.

Соціальна спільність – це сукупність людей, яку характеризують умови їх життєдіяльності, загальні для даної групи взаємодіючих індивідів; приналежність до територіальних утворень, що історично склалися, приналежність групи взаємодіючих індивідів, що вивчається, до тих або інших соціальних інститутів.

Соціальна стаття – сукупність норм поведінки і позицій, які асоціюються з особами чоловічої і жіночої статі в будь-якому суспільстві.

Соціальна стратифікація – це диференціація населення на класи і верстви в ієрархічній побудові. Її основа і сутність полягають у нерівномірному розподілі прав і привілеїв, відповідальності та обов'язків, наявності певних соціальних цінностей, влади і впливу серед членів того чи іншого співтовариства; розташування індивідів і груп згори вниз горизонтальними шарами (стратами) за ознакою нерівності в доходах, рівня освіти, обсягу влади, професійному престижі. Дослідження соціальної структури суспільства – соціальна стратифікація – є однією з теоретичних галузей сучасної соціології. Система ієрархічно впорядкованої нерівності, що передбачає ранжування соціальних груп (класів, верств, страт) за певними критеріями доступу до ресурсів, влади та престижу.

Соціальна структура суспільства – це сукупність взаємозв'язаних і

взаємодіючих між собою соціальних груп, спільностей та інститутів, пов'язаних між собою відносно сталими відносинами.

Соціальна структура – внутрішній устрій суспільства або соціальної групи, що складається з певним чином розташованих, впорядкованих частин (в групі — соціальних індивідів, осіб), що знаходяться у соціальному зв'язку, взаємодіють між собою. В устрої соціальної структури розрізняють соціальну статистику та соціальну динаміку

Соціальна сфера – сфера суспільного життя, що охоплює класи, соціальні групи, нації та взаємозв'язки між ними. Вона регламентує споживання і розподіл всіх благ, виконує функції інтеграції, соціального контролю, самореалізації.

Соціальна трансформація – це перетворення в суспільстві у результаті певних цілеспрямованих або хаотичних соціальних змін.

Соціальна функція освіти – роль, яку освіта як соціальний інститут виконує щодо потреб суспільства або окремих його сфер.

Соціальна якість – це сукупність взаємопов'язаних елементів, зумовлених типом соціальної взаємодії особистості з іншими людьми в конкретних історичних умовах.

Соціальне виключення – це загроза моральній спільності та системі цінностей, що становлять основу соціального ладу.

Соціальне середовище – оточуючий людину соціальний світ (соціум), який включає в себе суспільні (матеріальні та духовні) умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей, які тісно пов'язані з суспільними відношеннями, у які ці люди включені.

Соціальне явище – одне із засадничих понять соціології та соціальної філософії, яке означає елемент соціальної реальності, що володіє всією повнотою соціальних властивостей та ознак; це будь-який вияв відносин чи взаємодії людей або навіть окрема подія чи випадок; все те в соціальній дійсності, що проявляє себе, існує, є; явища взаємодії людей, здійснювані в соціальному просторі: безпосередньо в контактній групі або опосередковано,

через причетність індивідів до спільнот, через соціальні організації, інститути.

Соціальний зв'язок – це набір чинників, що обумовлюють спільну діяльність людей в конкретних спільнотах в певний час для досягнення тих або інших цілей; характеризують взаємовідносини людей поза матеріальним виробництвом. Основними елементами соціальних зв'язків є: суб'єкти зв'язку (індивіди, спільноти), предмет зв'язку (з приводу чого він здійснюється; механізм регулювання взаємин між суб'єктами («правила гри» між індивідами). Соціальні зв'язки поділяються на типи: демографічні, інформаційні, культурні, політичні, адміністративні. Соціальні зв'язки бувають формальними та неформальними, особистісними та колективними, прямими та опосередкованими, більш міцними та менш міцними.

Соціальний інститут – як термін широко застосовується для опису регулярно повторюваних протягом тривалого часу соціальних практик, що санкціоновані та підтримуються з допомогою соціальних норм і мають важливе значення в структурі суспільства. Формалізований, стійкий комплекс норм, правил, цінностей, символів та зразків поведінки, що організовує спільну діяльність людей та забезпечує задоволення базових, життєво необхідних потреб суспільства (наприклад, сім'я, держава, освіта, економіка).

Соціальний клас – широка верства суспільства, що має певний спільний економічний, культурний, чи політичний статус; великі групи людей, чия позиція в суспільстві визначається через їх економічний (господарський) стан. Поняття *клас* - є одним з центральних в суспільствознавстві в XIX-XX ст.

Соціальний контроль – засіб саморегуляції соціальної системи, що забезпечує упорядковану взаємодію її елементів шляхом нормативного (у тому числі правового) регулювання; сукупність засобів і методів впливу суспільства на небажані форми поведінки з метою їх знищення або мінімізації. Модель соціального контролю включає такі елементи: індивід, соціальна спільнота, індивідуальна дія, соціальна (групова) дія.

Соціальний процес – послідовна зміна станів суспільства або його окремих систем.

Соціальний процес – серія явищ чи взаємодій, які відбуваються в організації, структурі груп і змінюють стосунки між людьми чи між складовими елементами спільноти. Соціальні процеси перебувають у всіх суспільствах і виступають як упорядкована форма соціальної взаємодії.

Соціальний рух – це активізація діяльності великих груп людей, що прагнуть або змінити певні соціальні процеси в суспільстві або їх зберегти.

Соціальний статус – це досить чітко визначене становище індивіда або соціальної групи відносно інших індивідів, груп, яке визначається соціально значущими для даної суспільної системи ознаками (професійно-кваліфікаційними, економічними і т. ін.).

Соціальні відносини – це відносно стійкі зв'язки між індивідами і соціальними групами, обумовлені їх неоднаковим положенням в суспільстві та роллю в суспільному житті.

Соціальні групи – це відносно сталі спільноти людей, що історично склалися і різняться роллю та місцем у системі соціальних зв'язків певного історичного суспільства.

Соціальні приписи – це норми, що визначають соціальне становище індивіда. Серед соціальних приписів фігурують: право, звичай, правила пристойності, мода, мораль. Вони служать для реалізації загальної мети, яка відповідає інтересам соціальної спільноти.

Соціальні стосунки (суспільні стосунки) – це різні взаємодії та зв'язки між окремими людьми або групами людей, які встановлюються в процесі їхньої спільної практичної та духовної діяльності. Суспільні відносини виникають: між індивідами як частиною соціальної групи; між групами індивідів; між окремими індивідами та групами індивідів.

Соціологічний аспект суспільної свідомості – це момент її діяльності, що не відокремлений від тієї системи відношень, у якій ця діяльність здійснюється.

Соціологія освіти – галузева соціологічна дисципліна, предметом якої є освіта як соціокультурний інститут, її взаємодія з іншими інститутами і суспільством загалом, а також соціокультурні процеси у сфері освіти.

Соціум – це суспільство як цілісна соціальна система; людська спільність певного типу (родові і сімейно-споріднені, соціально-класові, національно-етнічні, територіально-поселенські спільності); соціальне оточення людини, сукупність форм діяльності людей, що історично склалися.

Стан системи – визначається неперервними або дискретними значеннями ознак елементів системи.

Стать – біологічно (генетично) зумовлений поділ біологічних організмів на самців та самиць (для людей – на чоловіків та жінок).

Стимули – це об'єктивні фактори, що включені у різні сфери життєдіяльності суспільства.

Страта – соціальний прошарок індивідів, що різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства.

Структура системи – це сукупність необхідних і достатніх для досягнення цілей відношень (зв'язків) між її компонентами. Структура характеризує організованість системи, стійку упорядкованість її елементів і зв'язків. Структурні зв'язки є відносно незалежними від елементів і можуть виступати як інваріант при переході від однієї системи до іншої, переносячи закономірності, виявлені й відбиті у структурі однієї з них, на інші.

Структурність – можлива декомпозицію системи на компоненти, встановлення зв'язків між ними.

Субкультури – це сукупність культурних зразків, тісно пов'язаних з домінантною культурою і у той же час відмінних від неї. У антропології — група людей у межах більшого суспільства з відмінними стандартами та моделями поведінки; спільність людей, чийі переконання, погляди на життя і поведінку відмінні від загальноприйнятих або просто приховані від широкої публіки, що відрізняє їх від ширшого поняття культури, відгалуженням якої вони є. Найчастіше субкультури переходять у окремі ідейні поняття, бо важко назвати культуру, до якої б вони відносились.

Суспільна думка – стан масової свідомості, що виражає ставлення різних соціальних груп до подій, фактів, державних рішень та діяльності публічних

органів управління.

Суспільна психологія – це сукупність соціальних настроїв і почуттів, звичаїв, традицій і громадської думки, які складаються стихійно, у процесі повсякденного життя суспільства.

Суспільна свідомість – частка суспільного буття, а саме буття є суспільним, оскільки в ньому функціонує суспільна свідомість. Сукупність знань, ідей, поглядів та почуттів, що відображають суспільне буття та ставлення людей до нього. Є важливим чинником соціальної регуляції.

Суспільний прошарок – частина суспільного класу, яка вирізняється в його межах якимось ознаками; соціальна група або кілька груп, що пов'язані між собою; соціальна верства; група людей, що відрізняється з-поміж загалу за якими-небудь ознаками.

Суспільний стан (нім. *sozialer Stand*, рос. *сословие*) – (в соціології та історії) великі угруповання людей, котрі умовно об'єднані своїм правовим та економічним становищем у соціальній ієрархії, тобто соціальній структурі суспільства. Відрізняється від таких понять як суспільний клас, суспільний прошарок, соціальна страта.

Суспільство – це організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку; соціальна самодостатня система, заснована на співпраці людей і зі своєю власною динамічною системою взаємозв'язків його членів, об'єднаних родинними зв'язками, груповими, становими, класовими та національними відносинами.

Т

Технічна система – це пропорційне сполучення окремих технічних засобів із безлічі окремих видів різного обладнання.

Технологічна система – система, що заснована на розділенні політичної діяльності, матеріального або духовного виробництва на етапи, стадії і процеси, які є її елементами. Дана система являє набір правил та норм, що визначають послідовність операцій в процесі матеріального або духовного виробництва та управління ними.

Типологізація суспільств – це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших.

Традиційна дія – це вид соціальної дії, що базується на соціальних зразках поведінки, нормах, що стали звичними, традиційними, які не зазнають перевірки на істинність.

Традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично і передаються з покоління в покоління; звичайна, прийнята норма, манера поведінки, усталені погляди, переконання когось; узвичаєння, узвичаєність, неписаний закон; елементи культури, що передаються від покоління до покоління і зберігаються протягом тривалого часу. Традиції тією чи іншою мірою і в тих чи інших формах присутні в будь-якому суспільстві і практично в усіх сферах культури. Традицію можуть утілювати певні суспільні інституції, норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди і т.д.

У

Українці – головна складова національно-етнічної структури – становлять близько 77,8 % усієї людності і збільшують свою питому вагу.

Управління системою – це процес упорядкування системи, упорядковуючого впливу на неї, який здійснюється у відповідності з властивою їй внутрішньою логікою розвитку, притаманними їй об'єктивними закономірностями функціонування та розвитку, який протистоїть дезорганізації; це процес функціонування саморегульованої системи.

Управляюча підсистема – підсистема, до якої відносяться всі елементи, які забезпечують процес управління, тобто процес цілеспрямованого впливу на колективи людей, які зайняті в керованій системі.

Ф

Фольклор (англ. *folk-lore*, букв. – суперова народна мудрість; народне знання), або *традиційна народна творчість* — художня колективна літературна і музична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культи і вірування, а також відбиток світу думок,

уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії.

Формальний контроль – контроль, заснований на підтримці або засудженні з боку офіційних органів влади та адміністрації.

Формальні негативні санкції – це покарання, передбачені законом, державними наказами, адміністративними інструкціями, розпорядженнями: арешт, ув'язнення, штрафи, позбавлення громадських прав, конфіскація майна, звільнення.

Формальні позитивні санкції – це публічне схвалення з боку влади або інших офіційних організацій: вручення грамот, державні премії, стипендії, нагородження орденами, медалями, спорудження пам'ятників тощо.

Формальні соціальні інститути – інститути, що характеризуються тим, що мають ознаку – це взаємодія між суб'єктами, що здійснюється на основі формально узгоджених чи зафіксованих правил, законів, регламенту, положень.

Форми суспільної свідомості – це відносно самостійні, більш або менш систематизовані за рівнем духовні утворення, що відображають певні сторони об'єктивного світу та суспільного буття.

Х

Холістичний підхід – методологічний принцип системного мислення, що вимагає розгляду об'єкта управління (суспільства) як єдиного цілого, де зміни в одній підсистемі неминуче впливають на всі інші.

Ц

Цивілізація – це людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

Цифрова нерівність – форма соціальної нерівності, що виражається у нерівному доступі різних соціальних груп до інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернет, цифрові послуги) та/або у різній здатності використовувати ці технології.

Цілераціональна дія – це вид соціальної дії, де людина точно знає чого хоче і як це досягти.

Цілеспрямовані системи – системи, що створюються з метою отримання бажаного вихідного результату або досягнення бажаного стану даної системи.

Ціннісна орієнтація особистості – це системно пов'язані ціннісні уявлення про світ, його процеси й відносини, про те, що є більшою цінністю, що меншою, що слід мати на меті, а що ні. Ціннісні орієнтації зумовлюють вчинки та дії людини.

Цінність – це будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе; соціально схвалювані уявлення більшості людей про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо; своєрідний соціальний механізм, який виявляє, систематизує, впорядковує, відтворює, зберігає, захищає, розвиває та передає все корисне у суспільстві. Сучасні емпіричні дослідження людських цінностей охоплює теорія цінності.

Ціннісно-нормативна сфера – частина духовної підсистеми, що включає спільні переконання (цінності) та правила поведінки (норми), які визначають прийнятну та очікувану соціальну взаємодію.

Ціннісно-раціональні дії – це вид соціальної дії, що підпорядковуються певним вимогам, встановленим у суспільстві цінностям.

Ш

Шлюбність – це всі процеси, що характеризують укладання та припинення шлюбів, тобто всі зміни шлюбного стану; процес утворення подружніх пар, який включає укладання як перших, так і повторних шлюбів.

ПРИКЛАДИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

ТЕСТ 1

1. Хто є засновником сучасної загальної теорії систем?

- а) В. Свідерський.
- б) Р. Зотов.
- в) Т. Парсонс.
- г) Л. Берталанфі.

2. Яке ключове завдання публічного управління в умовах нерівномірного розвитку підсистем?

- а) Забезпечення цілісності та стабільності суспільства.
- б) Забезпечення підвищення мінімального доходу громадян.
- в) Впровадження інтеграційних заходів.
- г) Впровадження міжнародного досвіду в систему державного управління.

3. Визначення якого поняття надається нижче?

Певним чином упорядкована множинність елементів, взаємозв'язаних між собою, які утворюють єдине ціле.

- а) Структура.
- б) Соціальна система.
- в) Система.
- г) Структурна ієрархія.

4. Оберіть зайве поняття серед нижче запропонованих, які характеризують будову систем?

- а) Елемент системи.
- б) Дія.

- в) Підсистема.
- г) Компонент системи.

5. Зазначте, що належить до соціальних інститутів?

- а) Сім'я, освіта, держава, церква.
- б) Громадські організації та рухи.
- в) Політичні партії та їх лідери.
- г) Фізичні та юридичні особи.

6. Коли вперше в науковому колі прозвучала ідея загальної теорії систем?

- а) У стародавні часи.
- б) Наприкінці XIX століття.
- в) В середині XX століття.
- г) Наприкінці XX століття.

7. Вчений якої країни Л. Берталанфі?

- а) Франції.
- б) Німеччини.
- в) Радянського Союзу.
- г) Австрії.

8. Яка із систем перебуває в стані постійної взаємодії зі своїм навколишнім середовищем?

- а) Відкрита система.
- б) Закрита система.
- в) Обидві системи.
- г) Ні відкрита, ні закрита системи.

9. Яка із систем рано чи пізно змінює свій стан на інший?

- а) Відкрита система.
- б) Закрита система.
- в) Обидві системи.
- г) Ні відкрита, ні закрита системи.

10. Яке з нижче наведених визначень характеризує сутність поняття «соціальна система»?

а) Певним чином упорядкована множинність елементів, взаємозв'язаних між собою, які утворюють єдине ціле.

б) Сукупність соціальних явищ і процесів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою і створюють деякий цілісний соціальний об'єкт.

в) Організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку.

г) Формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти, має певні органи влади та структуру правління, є суб'єктом політики.

11. За допомогою яких механізмів, на думку Т. Парсонса, виживають соціальні системи?

- а) Механізми соціальний і організаційний.
- б) Механізми соціальних зв'язків і соціальної взаємодії.
- в) Механізми контролю і самоконтролю.
- г) Механізми соціалізації й соціального контролю.

12. Хто із науковців вважається засновниками теорії соціальної системи?

- а) Н. Луманн і Т. Парсонс.
- б) Т. Парсонс і М. Вебер.
- в) М. Вебер і К. Маркс.
- г) Т. Парсонс і Б. Дюркгейм.

13. Елементи системи, що володіють певною цілісністю й описуються тільки своїми вхідними й вихідними характеристиками – це:

- а) Елементи системи.
- б) Модулі.
- в) Зв'язки системи.
- г) Компоненти системи.

14. Визначення якого поняття надається нижче?

Стійка впорядкованість елементів й зв'язків.

- а) Організація.
- б) Інститут.
- в) Структура системи.
- г) Модуль системи.

15. Якого типу зв'язку серед простих типів зв'язку системи не існує?

- а) Послідовний.
- б) Паралельний.
- в) Зворотний.
- г) Структурний.

16. Системи, що включають в себе значну кількість однотипних елементів і однотипних зв'язків, називають:

- а) Великими системами.
- б) Малими системами.
- в) Складними системами.
- г) Простими системами.

17. Серед яких систем у переважній більшості зустрічаються ієрархічні системи?

- а) Серед великих систем.

- б) Серед малих систем.
- в) Серед складних систем.
- г) Серед простих систем.

18. Як називають системи, структури яких мають нерівноправні підпорядковані зв'язки між елементами?

- а) Плутана.
- б) Скелетна.
- в) Мережева.
- г) Ієрархічна.

19. Визначення якої структури системи надано нижче?

Структура системи, в якій елементи мають подвійне, а іноді й більше підпорядкування.

- а) Ромбоподібна.
- б) Кільцева.
- в) Деревоподібна.
- г) Цілеспрямована.

20. Скільки підсистем має кожна соціальна система управління?

- а) Одну.
- б) Дві.
- в) Три.
- г) Велику кількість.

21. Про яку соціальну систему нижче йдеться мова?

За допомогою розробки структури управління, відповідних положень та інструкцій, система дозволяє раціонально використовувати технічні засоби, предмети праці, інформацію, площі й трудові ресурси.

- а) Технічна система.

- б) Технологічна система.
- в) Організаційна система.
- г) Економічна система.

22. Без застосування якого виду мислення неможливе вирішення сучасних управлінських завдань?

- а) Системного.
- б) Колегіального.
- в) Індивідуального.
- г) Егоїстичного.

23. Спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, які ґрунтуються на зіткненні інтересів і потреб головних соціальних сил суспільства – це:

- а) соціальна дія;
- б) соціальна взаємодія;
- в) соціальний зв'язок;
- г) соціальний контроль.

24. Ким було введено в соціологію поняття «соціальна дія»?

- а) Н. Луманном.
- б) Т. Парсонсом.
- в) М. Вебером.
- г) Е. Дюркгеймом.

25. За яким підходом до питання класифікації соціальних дій визначають реформаторські й революційні дії?

- а) За типом суб'єктів, які діють.
- б) За способом здійснення.
- в) За типом орієнтації.

г) За ступенем мотивування.

26. Хто із вчених ввів у теорію соціальної дії поняття соціального суб'єкта, під яким розуміє соціальні рухи?

- а) Дж. Мід.
- б) Дж. Александер.
- в) Е. Шілз.
- г) А. Турен.

27. Поняття, що означає будь-які соціокультурні обов'язки індивідів або груп індивідів один одного?

- а) Соціальна дія.
- б) Соціальний зв'язок.
- в) Соціальна взаємодія.
- г) Соціальні рухи.

28. Хто із вчених запровадив до наукового обігу поняття «соціальний зв'язок»?

- а) Т. Парсонс.
- б) М. Вебер.
- в) Е. Дюркгейм.
- г) Ф. Знанецький.

29. На мікро- і макрорівнях соціологія визначає:

- а) соціальну дію;
- б) соціальну взаємодію;
- в) соціальний взаємозв'язок;
- г) соціальні відносини.

30. За яким підходом до питання класифікації соціальної взаємодії

виділяють однорідну та неоднорідну взаємодію?

- а) За терміном.
- б) За кількістю суб'єктів взаємодії.
- в) За розташуванням учасників.
- г) За якістю.

31. Відносно стійкі зв'язки між індивідами і соціальними групами, обумовлені їх неоднаковим положенням в суспільстві та роллю в суспільному житті – це:

- а) соціальна взаємодія;
- б) соціальні рухи;
- в) соціальні відносини;
- г) соціальна дія.

32. На скільки структурних рівнів, за твердженням О. Айзиковича, можна розділити за суб'єктом всі соціальні відносини?

- а) На два рівня.
- б) На три рівня.
- в) На чотири рівня.
- г) На п'ять рівнів.

33. За яким підходом до питання класифікації соціальних відносин визначають формальні та неформальні відносини?

- а) За обсягом владних повноважень.
- б) За способом спілкування індивідів.
- в) За рівнем справедливості.
- г) За ступенем регламентування.

34. Визначення якого поняття надається нижче?

Крайній випадок загострення соціальних протиріч, який виражається в

зіткненні різних соціальних спільнот, обумовленому протилежністю чи суттєвою відмінністю їх інтересів, цілей, тенденцій розвитку.

- а) Соціальні відносини.
- б) Соціальний конфлікт.
- в) Соціальна взаємодія.
- г) Соціальний рух.

35. Хто вперше ввів до наукового обігу термін «соціальний конфлікт»?

- а) М. Вебер.
- б) Р. Дарендорф.
- в) Г. Зіммель.
- г) Л. Козер.

36. Що є матеріальною основою суспільства, яка забезпечує наявність ресурсів для функціонування всіх інших сфер?

- а) Економічна система.
- б) Політична система.
- в) Соціальна система.
- г) Культурна система.

37. Засіб саморегуляції соціальної системи, що забезпечує упорядковану взаємодію її елементів шляхом нормативного регулювання – це:

- а) соціальний контроль;
- б) соціальна дія;
- в) соціальний конфлікт;
- г) соціальний зв'язок.

38. Перетворення в суспільстві в результаті певних цілеспрямованих або хаотичних соціальних змін – це:

- а) соціальна криза;

- б) соціальна модернізація;
- в) соціальна реформація;
- г) соціальна трансформація.

39. Нормативний зразок поведінки індивіда, який займає певну соціальну позицію і виконує відповідні функції – це:

- а) соціальний статус;
- б) соціальна якість;
- в) соціальна роль;
- г) соціальна норма.

ТЕСТ 2

1. В процесі історичного розвитку філософської соціологічної думки поняття «суспільство» набувало різних інтерпретацій. Так, в античності сфера людського існування ототожнювалася не з суспільством, а з державою. А у філософії Нового часу уявлення про суспільство формувалися в межах теорії приватного права і суспільного договору, де зазначено, що виникнення держави і права є результатом свідомої угоди між людьми. Чи правильне це твердження?

- а) Так, правильне.
- б) Ні, не правильне.

2. Яке із перерахованих нижче визначень належить М. Веберу?

а) Суспільство – це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність.

б) Суспільство – це взаємодія людей, продукт соціальних (тобто орієнтованих на інших) людських дій.

в) Суспільство – це надіндивідуальна духовна реальність, заснована на колективному уявленні.

г) Суспільство – це система відносин між людьми, заснована на нормах і цінностях.

3. Яке із перерахованих нижче визначень належить Т. Парсонсу?

а) Суспільство – це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність.

б) Суспільство – це взаємодія людей, продукт соціальних (тобто орієнтованих на інших) людських дій.

в) Суспільство – це надіндивідуальна духовна реальність, заснована на колективному уявленні.

г) Суспільство – це система відносин між людьми, заснована на нормах і цінностях.

4. Яке із перерахованих нижче визначень належить Н. Смелзеру?

а) Суспільство – це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність.

б) Суспільство – це взаємодія людей, продукт соціальних (тобто орієнтованих на інших) людських дій.

в) Суспільство – це надіндивідуальна духовна реальність, заснована на колективному уявленні.

г) Суспільство – це система відносин між людьми, заснована на нормах і цінностях.

5. Яке із перерахованих нижче визначень належить К. Марксу?

а) Суспільство – це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність.

б) Суспільство – це взаємодія людей, продукт соціальних (тобто орієнтованих на інших) людських дій.

в) Суспільство – це надіндивідуальна духовна реальність, заснована на колективному уявленні.

г) Суспільство – це продукт взаємодії; сукупність відносин між людьми, що складаються в історичному розвитку в процесі їхньої спільної економічної діяльності.

6. Яке із перерахованих нижче визначень належить Е. Дюркгейму?

а) Суспільство – це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність.

б) Суспільство – це взаємодія людей, продукт соціальних (тобто орієнтованих на інших) людських дій.

в) Суспільство – це надіндивідуальна духовна реальність, заснована на колективному уявленні.

г) Суспільство – це система відносин між людьми, заснована на нормах і цінностях.

7. Складність загального визначення якого поняття полягає у тому, що воно є досить широким за об'ємом, високоабстрактним за характером, багатограним і багаторівневим за структурою поняттям?

а) Суспільство.

б) Держава.

в) Країна.

г) Регіон.

8. Яке з нижче наведених визначень характеризує категорію «країна»?

а) Організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку.

б) Визначена територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення, що має певні кордони і державний суверенітет.

в) Формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти, має певні органи влади та структуру правління, є суб'єктом політики.

г) Сукупність людей, які мають намір підвищити свій статус у суспільстві.

9. Яке з нижче наведених визначень характеризує категорію «державна»?

а) Організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку.

б) Визначена територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення, що має певні кордони і державний суверенітет.

в) Формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти, має певні органи влади та структуру правління, є суб'єктом політики.

г) Неформальний інститут, який є формою організації політичної спільноти, має певні органи влади та структуру правління, є суб'єктом політики.

10. Яке з нижче наведених визначень характеризує категорію «суспільство»?

а) Організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку.

б) Визначена територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення, що має певні кордони і державний суверенітет.

в) Формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти, має певні органи влади та структуру правління, є суб'єктом політики.

г) Бажана територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення, що має певні кордони і державний суверенітет.

11. Якої із перерахованих нижче концепцій щодо причин та процесів виникнення суспільства не існує?

а) Інструментальна концепція.

б) Сексуальна концепція.

в) Патріархальна концепція.

г) Гендерна концепція.

12. Основні сфери людської життєдіяльності зумовлюють основні функції суспільства. Яку функцію розкривають нижче наведені характеристики?

Забезпечення соціально-політичних і етичних гарантій виживання людства; упорядкування і нормалізація політичних, правових, моральних і релігійних відносин.

а) Функція забезпечення і відтворення матеріально-економічних умов життя.

- б) Функція регулювання і організації суспільних відносин.
- в) Функція акумуляції і зберігання людської духовності.
- г) Функція регулювання і організації міжнародних відносин.

13. Який тип суспільства за способами здобуття засобів до існування відповідає наданій нижче характеристиці?

В основі їх матеріальної культури – переважно сільськогосподарське виробництво. Ці суспільства виникали внаслідок розвитку міст і характеризувалися яскраво вираженою нерівністю. Міста були центрами розвитку торгівлі та мануфактури. Такі суспільства дуже великі за розмірами, деякі нараховують мільйони людей. Мають окремий апарат управління на чолі з царем або імператором. В них була розвинута писемність і процвітали наука та мистецтво.

- а) Суспільство мисливців і збирачів.
- б) Скотарське суспільство.
- в) Агарні суспільства.
- г) Традиційні держави (цивілізації).

14. Первинною одиницею будь-якої соціальної системи є:

- а) держава;
- б) соціальна група;
- в) сім'я;
- г) індивід.

15. Сутність якої характеристики однієї із загальних рис соціальної структури суспільства представлена нижче?

Забезпечує цілісність соціальної структури – одні й ті ж самі суб'єкти можуть бути частинами різних складових одиниць суспільства.

- а) Багатоманітність соціальних елементів.
- б) Взаємопроникність елементів.

- в) Багатофункціональність і стабільність.
- г) Наявність відносно стабільних зв'язків.

16. Характеристика якої підструктури суспільства представлена нижче?

Визначається відмінностями у господарстві і побуті окремих територіальних громад і типів поселень, що склались у силу об'єктивних обставин.

- а) Соціально-професійна структура.
- б) Соціально-етнічна структура.
- в) Соціально-територіальна структура.
- г) Соціально-класова структура.

17. Як М. Вебер визначає сутність соціального статусу?

- а) Позитивна оцінка чи негативна оцінка честі й слави груп, індивідів або позицій.
- б) Обсяг політичних та юридичних прав, обов'язків, можливостей, зафіксований законодавчо, а в окремих випадках – у неписаних нормах і традиціях.
- в) Соціальний вимір, який визначається у рівні доходу, рівні освіти, статі, етнічного походження (національності), місця в структурі влади.
- г) Положення соціального суб'єкта в суспільстві, що передбачає для нього певні специфічні права і обов'язки, правила поведінки.

18. До набутого соціального статусу відносять:

- а) стать, раса;
- б) соціальні умови;
- в) шлюб, батьківство, професія, освіта;
- г) статус дитини по відношенню до своїх батьків.

19. До демографічного статусу за своїми функціональними

особливостями належать:

- а) чоловік, жінка, дитина;
- б) дружина, чоловік, донька, син;
- в) громадянин, депутат;
- г) вчений, професор, викладач, студент.

20. Що було першопричиною появи соціальних статусів у суспільстві на думку переважної частини сучасних соціологів, які опирались на концепцію Е. Дюркгейма?

- а) Поділ влади.
- б) Поява освічених людей.
- в) Поділ праці.
- г) Виникнення держави.

21. Які із запропонованих визначень характеризують категорію «класи»?

- а) Спільнота, в якій кожен індивід є носієм однієї ознаки.
- б) Сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею.
- в) Великі угруповання людей, які умовно об'єднані своїм правовим та економічним становищем у соціальній ієрархії, тобто соціальній структурі суспільства.
- г) Великі групи людей, які розрізняються за їх місцем в історично визначеній системі суспільного виробництва.

22. Маргінал – це:

- а) суспільний індивід, який зайнятий у різних галузях культури, освіти, науки, охорони здоров'я, виробництва, і має відповідну освіту;
- б) суспільний індивід, що перебуває на краю, на межі різних систем – культур, соціальних цінностей, і який зазнає їх суперечливого впливу;
- в) суспільний індивід, у якого відсутня будь-яка власність і стабільне джерело доходу;

г) суспільний індивід, у якого є будь-яка власність і стабільне джерело доходу.

23. Які із запропонованих визначень характеризують категорію «соціальна верства»?

а) Спільнота, в якій кожен індивід є носієм однієї ознаки.

б) Сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею.

в) Великі угруповання людей, які умовно об'єднані своїм правовим та економічним становищем у соціальній ієрархії, тобто соціальній структурі суспільства.

г) Великі групи людей, які розрізняються за їх місцем в історично визначеній системі суспільного виробництва.

24. Хто із науковців ввів термін «стратифікація»?

а) Т. Парсонс.

б) П. Сорокін.

в) Е. Шилз.

г) М. Вебер.

25. Яке із запропонованих нижче визначень розкриває сутність поняття «соціальна стратифікація»?

а) Система уявлень, що становить певний шаблон поведінки, що розділяється членами соціальної групи і необхідний для здійснення сумісних узгоджених дій.

б) Форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот.

в) Форма або спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, в основу яких покладено зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил певного суспільства.

г) Диференціація населення на класи і верстви в ієрархічній побудові.

26. Яке із запропонованих нижче визначень розкриває сутність поняття «страта»?

а) Форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот.

б) Соціальний прошарок індивідів, що різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства.

в) Соціальний процес, в ході якого соціальні верстви виявляються нерівними між собою і відрізняються за правами, пільгами, авторитетом, престижем.

г) Форма або спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, в основу яких покладено зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил певного суспільства.

27. Яку модель для ілюстрації соціальної стратифікації найчастіше використовують на Заході?

а) П'ятирівневу.

б) Шестирівневу.

в) Семирівневу.

г) Дев'ятирівневу.

28. Яке із запропонованих нижче визначень розкриває сутність поняття «соціальна мобільність»?

а) Перехід людей із одних соціальних груп і верств в інші.

б) Форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот.

в) Форма або спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, в

основу яких покладено зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил певного суспільства.

- г) Диференціація населення на класи і верстви в ієрархічній побудові.

29. Які із запропонованих визначень характеризують категорію «соціальна група»?

- а) Спільнота, в якій кожен індивід є носієм однієї ознаки.
- б) Сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею.

в) Великі угруповання людей, які умовно об'єднані своїм правовим та економічним становищем у соціальній ієрархії, тобто соціальній структурі суспільства.

г) Великі групи людей, які розрізняються за їх місцем в історично визначеній системі суспільного виробництва.

30. Групи, до яких індивід відчуває свою належність і в яких він ідентифікується з іншими членами, тобто розуміє членів як «ми» називаються:

- а) аутгрупами;
- б) інгрупами;
- в) первинна група;
- г) вторинна група.

31. Які соціальні спільноти виникають на осевої спільності історико-географічного походження та культури?

- а) Національно-етичні утворення.
- б) Спільноти, що пов'язані з диференціацією діяльності людини.
- в) Демографічні спільноти.
- г) Політичні партії та рухи.

32. Яке із нижче наведених визначень стосується соціальної статі?

- а) Біологічні (фізичні і генетичні) розбіжності між чоловіками і

жінками.

б) Сукупність норм поведінки і позицій, які асоціюються з особами чоловічої і жіночої статі в будь-якому суспільстві.

в) Біологічні (фізичні і генетичні) схожості (подібності) між чоловіками і жінками.

г) Сукупність правил і норм поведінки представників середнього класу у суспільстві.

33. Який із перелічених нижче процесів є природним рухом населення?

а) Міграції.

б) Народження.

в) Переходи людей із одних станів в інші.

г) Розлучення.

34. Розподіл населення за віком і статтю, головні аскриптивні (що фіксуються при народженні) характеристики населення – це:

а) шлюбний склад населення;

б) сімейний склад населення;

в) етнічний склад населення;

г) статевовіковий склад населення.

35. Характеристика якої соціально-демографічної спільноти наведена нижче?

Перехід від фізіологічної до соціальної зрілості, пошук свого місця в суспільстві, формування поглядів, навичок поведінки, соціальних зв'язків.

а) Діти.

б) Люди похилого віку.

в) Молодь.

г) Зрілі люди.

36. Які види для визначення класифікації соціальних інститутів запропонував Г. Спенсер?

- а) Репродуктивні, розподільчі та регулюючі інститути.
- б) Політичні, соціальні, економічні, інститути культури та виховання.
- в) Економічні, політичні, виховні і культурні, соціальні, релігійні інститути.
- г) Формальні і неформальні інститути.

ТЕСТ 3

1. Чи включає духовне життя лише ідеальні явища?

- а) Так
- б) Ні

2. Яке із перерахованих нижче визначень розкриває зміст поняття «життя суспільства»?

а) Реальний життєвий процес соціального суб'єкта, що відбувається в конкретно-історичних умовах і характеризується певною системою видів і форм діяльності як способу засвоєння дійсності людиною.

б) Поняття, що охоплює багатогранні процеси, явища, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності людей, сукупність їх поглядів, почуттів, уявлень, а також процеси виробництва суспільних та індивідуальних ідей і їх засвоєння.

в) Вид трудової діяльності, сутністю якої є створення предметів для духовних потреб людей.

г) Частка суспільного буття, а саме буття є суспільним, оскільки в ньому функціонує суспільна свідомість.

3. Яке з нижче наведених визначень характеризує категорію «духовне виробництво»?

а) Реальний життєвий процес соціального суб'єкта, що відбувається в конкретно-історичних умовах і характеризується певною системою видів і форм діяльності як способу засвоєння дійсності людиною.

б) Поняття, що охоплює багатогранні процеси, явища, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності людей, сукупність їх поглядів, почуттів, уявлень, а також процеси виробництва суспільних та індивідуальних ідей і їх засвоєння.

в) Вид трудової діяльності, сутністю якої є створення предметів для

духовних потреб людей.

г) Частка суспільного буття, а саме буття є суспільним, оскільки в ньому функціонує суспільна свідомість.

4. Що є ядром, квінтесенцією духовного життя?

а) Суспільне виробництво.

б) Духовне виробництво.

в) Суспільна свідомість.

г) Духовна культура.

5. За яким аспектом структури суспільної свідомості визначають суспільну психологію?

а) За гносеологічним (пізнавальним) аспектом.

б) За соціологічним аспектом.

в) За особистісним аспектом.

г) За колективним аспектом.

6. Яке з нижче наведених визначень характеризує категорію «ідеологія»?

а) Сукупність соціальних настроїв і почуттів, звичаїв, традицій і громадської думки, які складаються стихійно, у процесі повсякденного життя суспільства.

б) Система поглядів, ідей, теорій, принципів, що відображають суспільне буття крізь призму інтересів, ідеалів, мети соціальних груп, класів, нації, суспільства.

в) Відносно самостійні, більш або менш систематизовані за рівнем духовні утворення, що відображають певні сторони об'єктивного світу та суспільного буття.

г) Частка суспільного буття, а саме буття є суспільним, оскільки в ньому функціонує суспільна свідомість.

7. Якого характеру не повинна набувати ідеологія?

- а) Плюралістичного.
- б) Добровільного.
- в) Державного.
- г) Не офіційного.

8. Яка форма суспільної свідомості є надзвичайно важливою у кожному сучасному суспільстві?

- а) Політична свідомість.
- б) Естетична свідомість.
- в) Релігійна свідомість.
- г) Моральна свідомість.

9. Яке з нижче наведених визначень характеризує категорію «правосвідомість»?

а) Ті вимоги, які приписуються індивіду і які він повинен виконувати в силу соціального обов'язку.

б) Сукупність ідей, поглядів, учень, політичних установок, що відображають соціально-групові, класові відносини в суспільстві, центром яких є певне ставлення до влади.

в) Система поглядів, ідей, теорій, принципів, що відображають суспільне буття крізь призму інтересів, ідеалів, мети соціальних груп, класів, нації, суспільства.

г) Сукупність ідей і поглядів відносно правомірності чи неправомірності дій, прав і обов'язків членів суспільства, справедливості чи несправедливості юридичних законів.

10. Сутність якої категорії розкривається нижче?

Певний зміст, людське значення предметів навколишнього світу; ідея та вимога, що звернені до дійсності, закони, які диктують її досконалість;

виробляються людиною у відповідь на її потреби, мають конкретно-історичний характер.

- а) Суспільна свідомість.
- б) Цінності.
- в) Ідеологія.
- г) Істина.

11. Триєдність цінностей полягає у єдності:

- а) свободи, рівності, братерстві;
- б) свободи, добра, рівності;
- в) істини, добра, краси;
- г) добра, краси, любові.

12. Що не виступає суб'єктом суспільної свідомості?

- а) Окрема людина як індивідуальність.
- б) Окрема людина як представник певної соціальної спільноти.
- в) Суспільство.
- г) Нація.

13. За яким підходом до питання класифікації рівнів структури суспільної свідомості визначають міфологічну, релігійну і філософську суспільні свідомості?

- а) За рівнем та глибиною проникнення у дійсність.
- б) З точки зору носія, суб'єкта.
- в) За епохами.
- г) З точки зору конкретно-історичного підходу.

14. Формами якої суспільної свідомості є наука і суспільна ідеологія?

- а) Теоретичної свідомості.
- б) Буденної свідомості.

- в) Групової свідомості.
- г) Загальнолюдської свідомості.

15. До набутого соціального статусу відносять:

- а) стать, раса;
- б) соціальні умови;
- в) шлюб, батьківство, професія, освіта;
- г) статус дитини по відношенню до своїх батьків.

16. Сутність якої категорії розкривається нижче?

Сукупність усіх видів творчої діяльності людини і суспільства, а також результатів цієї діяльності, втілених у матеріальних і духовних цінностях.

- а) Цінності.
- б) Культура.
- в) Краса.
- г) Духовне життя суспільства.

17. До якого типу культури відносять слов'янську, американську, африканську культури?

- а) До національної культури.
- б) До політичної культури.
- в) До культури певних соціальних суб'єктів.
- г) До регіональної культури.

18. Як називається функція культури, яка спирається на такі нормативні системи, як мораль і право?

- а) Регулятивна функція.
- б) Комунікативна функція.
- в) Пізнавальна функція
- г) Ціннісно-орієнтаційна функція.

19. У духовному житті українського суспільства відбувається переміщення уваги системи освіти, громадянського виховання з базового принципу на інший. На який саме?

- а) На колективізм.
- б) На націоналізм.
- в) На суспільство.
- г) На особистість.

20. В якій науці освіта розглядається як соціокультурний інститут?

- а) У соціології.
- б) У філософії.
- в) У політології.
- г) У педагогіці.

21. З якими вченими пов'язують початок становлення соціології освіти в Англії та Франції?

- а) Л. Уордом і Дж. Дьюї.
- б) Е. Дюркгеймом і Г. Спенсером.
- в) М. Вебером і К. Мангеймом.
- г) Л. Уордом і Е. Дюркгеймом.

22. Коли соціологію освіти почали виокремлювати із загальнофілософської, педагогічної проблематики і досліджувати специфічними методами?

- а) В XII-XIII ст.
- б) В XVI-XVII ст.
- в) В XIX-XX ст.
- г) В XX-XXI ст.

23. Ученим з якої країни належить ідея концепції «реконструкції

соціальної позиції»?

- а) З США.
- б) З Італії.
- в) З Німеччини.
- г) З Франції.

24. Сутність якої категорії представлена нижче?

Соціальний інститут, який специфічними методами реалізує процес соціалізації людей, передусім підростаючого покоління (підготовку і залучення до життя суспільства через навчання і виховання).

- а) Система освіти.
- б) Виховання.
- в) Суспільна свідомість.
- г) Ідеологія.

25. Що розуміється під калогатією?

- а) Розвиток професійних умінь і навичок.
- б) Формування ідейних переконань людини.
- в) Розвиток освітніх здібностей.
- г) Ідеал виховання людини.

26. Сутність якої категорії представлена нижче?

Роль, яку освіта як соціальний інститут виконує щодо потреб суспільства або окремих його сфер.

- а) Система освіти.
- б) Соціальна функція освіти.
- в) Суспільна свідомість.
- г) Ідеологія.

27. Яка функція освіти полягає у підготовці кваліфікованих кадрів для

всіх сфер суспільного життя?

- а) Функція взаємодії освіти з соціальною структурою суспільства.
- б) Функція загальноосвітньої підготовки.
- в) Функція професіоналізації.
- г) Науково-дослідна функція освіти.

28. Яку назву має концепція, згідно з якою керівні пости повинні займати найздібніші люди, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження?

- а) Конкуренція.
- б) Демократія.
- в) Меритократія.
- г) Аристократія.

29. Прибічники якої теорії підкреслюють позитивне значення взаємодії освіти з соціально-класовою структурою?

- а) Теорії функціоналізму.
- б) Теорії людського капіталу.
- в) Теорії соціального конфлікту.
- г) Марксистської теорії.

30. Прибічники якої теорії обґрунтовують нерівність дорослих людей, що зумовлена кількістю і типом капіталовкладень, інвестованих в їх освіту?

- а) Теорії функціоналізму.
- б) Теорії людського капіталу.
- в) Теорії соціального конфлікту.
- г) Марксистської теорії.

31. Прибічники якої теорії заперечують зв'язок між навчанням, роботою і доходами, активно виступають проти системи селективного навчання з

очевидним, за їх словами, соціал-дарвіністським ухилом?

- а) Теорії функціоналізму.
- б) Теорії людського капіталу.
- в) Теорії соціального конфлікту.
- г) Марксистської теорії.

32. Хто був автором книги з сенсаційною назвою «Суспільство відмовляється від освіти»?

- а) І. Ілліх.
- б) Л. Уорд.
- в) Е. Дюркгейм.
- г) Дж. Мід.

33. У 1925 р. Дж. Скоупс був засуджений за викладання «ересі». Як назвали справу Дж. Скоупса в США?

- а) «Безальтернативне нав'язування теорії Дарвіна».
- б) «Акт Батлера».
- в) «Збалансоване викладання».
- г) «Мавпячим процесом».

34. Хто із вчених висловлював тезу про те, що рівень здобутої людьми освіти є вирішальною передумовою їх соціального становища?

- а) І. Ілліх.
- б) Дж. Мід.
- в) Е. Дюркгейм.
- г) Д. Белл.

35. Коли розпочалась криза освіти?

- а) Наприкінці XIX ст.
- б) На початку XX ст.

- в) В середині ХХ ст.
- г) Наприкінці ХХ ст.

36. Вивченню яких процесів особливу увагу приділяли соціологи наприкінці ХХ ст.?

- а) Взаємодії системи освіти з виробництвом.
- б) Взаємодії системи освіти з наукою.
- в) Взаємодії системи освіти з вихованням.
- г) Взаємодії системи освіти з політикою.

37. Ставлення людини до інститутів освіти, наміри і запити, інтереси і мотиви щодо освіти – це характеристика завдання, яке вирішує вітчизняна соціологія освіти. Це зміст якого завдання?

- а) Теоретично-прогнозуюче.
- б) Дослідження впливу освіти на соціальне середовище.
- в) Вивчення поведінки людини в системі освіти.
- г) Аналіз освітніх реформ та їх економічної ефективності.

38. Як називають культуру, в якій домінують маргінальні аспекти?

- а) Девіантна культура.
- б) Елітарна культура.
- в) Народна культура.
- г) Масова культура.

ТЕСТ 4

1. Який вид суспільства виникає внаслідок переходу від виробництва товарів до виробництва послуг?

- а) Постіндустріальне суспільство.
- б) Індустріальне суспільство.
- в) Модерне суспільство.
- г) Інформаційне суспільство.

2. Сукупність стійких, впорядкованих і взаємопов'язаних елементів суспільства, включаючи індивідуальні позиції, групи та інститути, які забезпечують його самовідтворення та функціональну цілісність – це?

- а) Соціальна структура.
- б) Фінансова структура.
- в) Економічна структура.
- г) Політична структура.

3. Влада – це?

- а) Здатність впливати на прийняття рішення.
- б) Бажання допомагати.
- в) Здатність розробляти закони та укази.
- г) Здатність приймати нормативно-правові акти.

4. Ієрархічно впорядкований поділ суспільства на вертикально розташовані шари, або страти, що ґрунтується на нерівному доступі до ресурсів і привілеїв – це?

- а) Стратифікація.
- б) Ідентифікація.
- в) Модернізація.
- г) Сертифікація.

5. Конфліктна теорія найбільш яскраво представлена у працях?

- а) Карла Маркса.
- б) Дж. Локка.
- в) Макса Вебера.
- г) Вілберту мура.

6. Хто є автором багатовимірної моделі?

- а) М. Вебер.
- б) В. Мур.
- в) К. Маркс.
- г) К. Девіс.

7. Що відноситься до відносно незалежних вимірів стратифікації?

- а) клас, статус, влада;
- б) особа, сім'я, суспільство;
- в) група, організація, клас;
- г) влада, суспільство, політична партія.

8. Здатність окремої особи чи групи нав'язувати свою волю іншим, навіть всупереч їхньому опору, що є основою політичної стратифікації – це?

- а) Влада.
- б) Функції.
- в) Повноваження.
- г) Завдання.

9. Про що свідчить високий рівень мобільності соціальної системи?

- а) Про гнучкість.
- б) Про стабільність.
- в) Про консерватизм.

г) Про ієрархічність.

10. За якими двома основними векторами класифікується соціальна мобільність?

- а) Горизонтальна та вертикальна.
- б) Прямолінійна та криволінійна.
- в) Циклічна та нециклічна.
- г) Базисна та лінійна.

11. Які структурні чинники впливають на соціальну мобільність?

- а) Макроекономічні та технологічні зміни.
- б) Адміністративно-територіальні зміни.
- в) Економічні важелі.
- г) Глобалізаційні зміни.

12. Для публічного управління важливим індикатором соціальної справедливості та ефективності є?

- а) Соціальна мобільність.
- б) Академічна мобільність.
- в) Політична мобільність.
- г) Фінансова мобільність.

13. Складна, динамічна та відносно автономна підсистема соціального життя, що охоплює сферу ідеальних, нематеріальних відносин та процесів це?

- а) Духовне життя суспільства.
- б) Політичне життя суспільства.
- в) Культурне життя суспільства.
- г) Сімейне життя.

14. Ключовим елементом духовного життя є?

- а) Свідомість.
- б) Культура.
- в) Фінанси.
- г) Закони.

15. На якому рівні свідомості відбувається відображення соціальної дійсності в ідеальних образах, концепціях та поглядах, спільних для великих соціальних груп?

- а) Суспільної.
- б) Індивідуальної.
- в) Колективної.
- г) Масової.

16. Систематизована сукупність ідей, що виражають інтереси певних соціальних груп, класів чи політичних партій – це?

- а) Ідеологія.
- б) Свідомість.
- в) Мораль.
- г) Мистецтво.

17. Роль держави у формуванні та захисті духовно-культурних цінностей реалізується через?

- а) Стратегічні напрямки.
- б) Закони.
- в) Політичні рухи.
- г) Громадські об'єднання.

18. Що більш точно характеризує суспільну свідомість?

- а) Відображення суспільного буття у поглядах, цінностях, ідеях людей
- б) Сукупність знань про науку і техніку

- в) Почуття та емоції людини
- г) Вміння людини адаптуватися до умов середовища

19. Яка форма суспільної свідомості відображає уявлення про добро, зло, справедливість і моральні норми?

- а) Моральна свідомість.
- б) Індивідуальна свідомість.
- в) Політична свідомість.
- г) Колективна свідомість.

20. Як впливає на духовне життя суспільства суспільна свідомість?

а) Формує духовні цінності, ідеали, культурні та моральні орієнтири суспільства.

б) Обмежує духовні цінності, ідеали, культурні та моральні орієнтири суспільства.

- в) Розвиває релігійні погляди.
- г) Відображає сучасний стан релігії.

21. Які основні рівні притаманні суспільній свідомості?

- а) Повсякденний та теоретичний.
- б) Лінійний та циклічний.
- в) Інформаційний та теоретичний.
- г) Буденний та повсякденний.

22. Як формується повсякденна свідомість ?

- а) Стихійно.
- б) Регулярно.
- в) Планово.
- г) Циклічно.

23. Яка свідомість відображає відносини суб'єктів щодо державної влади, її завоювання, утримання та реалізації?

- а) Політична.
- б) Економічна.
- в) Духовна.
- г) Колективна.

24. Яка свідомість оцінює поведінку людей із позиції добра, зла, честі та совісті?

- а) Моральна.
- б) Естетична.
- в) Правова.
- г) Політична.

25. Відкритий, цілеспрямований процес, спрямований на підвищення рівня теоретичної та правової свідомості громадян, поширення об'єктивних знань, розвиток критичного мислення та зміцнення загальнонаціональних, демократичних цінностей, інструменти легітимного впливу - це формування?

- а) Суспільної свідомості.
- б) Політичної свідомості.
- в) Духовної свідомості.
- г) Індивідуальної свідомості.

26. Сукупність ідей, філософських поглядів, наукових знань, релігійних вірувань, етичних норм, мистецьких цінностей та ідеалів, які виробляються, засвоюються, трансформуються та відтворюються в процесі взаємодії індивідів та соціальних груп - це життя суспільства?

- а) Духовне.
- б) Соціальне.
- в) Економічне.

г) Політичне.

27. В чому полягає сутність духовного життя суспільства?

а) У задоволенні потреби людини у світоглядному орієнтуванні, осмисленні сенсу буття та визначенні критеріїв істини, добра і краси.

б) У задоволенні потреби людини у матеріальному благополуччі.

в) У підвищенні соціального статусу.

г) У зростанні матеріального та морального задоволення від праці.

28. Що є ключовим елементом духовного життя?

а) Свідомість.

б) Матеріальні статки.

в) Поведінка.

г) Традиції.

29. За якими рівнями класифікується структура духовного життя суспільства?

а) Рівнем суспільної свідомості та її конкретними формами.

б) За рівнем поведінки громадян в суспільстві.

в) За якістю та кількістю розроблених нормативно-правових актів.

г) За рівнем освіти громадян в суспільстві.

30. Що забезпечує внутрішню регуляцію і самоконтроль індивідів, формуючи їхню совість та відповідальність, і є основою соціальної довіри?

а) Мораль.

б) Культура.

в) Поведінка.

г) Освіта.

31. Система вірувань у надприродне та пов'язаних із цим культових дій

– це?

- а) Релігія.
- б) Наука.
- в) Освіта.
- г) Культура.

32. Форма естетичного освоєння дійсності через художні образи – це?

- а) Мистецтво.
- б) Свідомість.
- в) Наука.
- г) Релігія.

33. Яка функція забезпечує передачу накопиченого духовного досвіду, знань та цінностей між поколіннями через систему освіти, мистецтва та культури?

- а) Комунікативна.
- б) Інтегративна.
- в) Регулятивна.
- г) Світоглядна.

34. На що впливає суспільна свідомість?

- а) На легітимність влади та ефективність державних рішень.
- б) На приватне життя громадян.
- в) На рівень заробітної плати.
- г) На міжнародні відносини.

35. Зазначте основні рівні суспільної свідомості:

- а) Повсякденна та теоретична.
- б) Буденна та побутова.
- в) Індивідуальна та колективна.

г) Масова та групова.

36. Що здійснюється через викривлення інформації, емоційне нагнітання, поширення дезінформації та використання пропагандистських прийомів?

а) Маніпуляція.

б) Інтеграція.

в) Індексація.

г) Соціалізація.

ТЕСТ 5

1. Що означає явище емерджентності соціальної системи, відповідно до лекційного матеріалу?

а) Суспільство має властивості, які неможливо звести до суми властивостей його окремих частин (індивідів, груп).

б) Постійний розвиток та трансформація суспільства, що має еволюційний або революційний характер.

в) Здатність суспільства до самоорганізації та адаптації до нових умов.

г) Високий рівень складності, динамізму та непрогнозованості суспільства в умовах глобалізації.

2. Яку базову потребу суспільства задовольняє соціальний інститут освіти?

а) Забезпечення порядку, прийняття рішень, управління.

б) Виробництво, розподіл та споживання благ.

в) Відтворення населення, соціалізація, емоційна підтримка.

г) Передача знань, навичок та цінностей.

3. Яка з універсальних функцій суспільства є центральною для формування людського капіталу та соціальної згуртованості?

а) Репродуктивна (демографічна) функція.

б) Соціалізаційна функція.

в) Виробничо-економічна функція.

г) Управлінсько-регулятивна функція.

4. Чим соціальний статус відрізняється від соціальної ролі?

а) Статус є динамічним аспектом, а роль – фіксованою позицією.

б) Статус завжди є приписаним, а роль завжди є досяжною.

в) Статус – це фіксована позиція, а роль – це очікувана модель

поведінки, пов'язана з цією позицією.

г) Роль визначає права та обов'язки, а статус – лише очікувану поведінку.

5. У чому полягає ключова функція соціальних інститутів (таких як сім'я, освіта, держава)?

а) Генерування нових соціальних викликів та конфліктів.

б) Підтримка соціального порядку через прогнозованість поведінки та легітимізацію соціальних норм.

в) Негайне створення адекватної законодавчої бази для технологічних змін.

г) Забезпечення виключно репродуктивної (демографічної) функції.

6. Яка з теоретичних парадигм пояснює існування соціальної нерівності як необхідний та функціональний механізм мотивації для залучення талановитих індивідів до виконання найважливіших соціальних позицій?

а) Багатовимірна модель (Вебер).

б) Функціоналізм (Девіс і Мур).

в) Теорія соціального обміну.

г) Конфліктна теорія (Марксизм).

7. Який критерій, згідно з багатовимірною моделлю Макса Вебера, базується на соціальному престижі, честі та стилі життя і може не збігатися з економічним становищем індивіда?

а) Клас.

б) Багатство.

в) Статус.

г) Влада.

8. Що є головним соціокультурним та інформаційним критерієм

соціального розшарування в сучасному інформаційному суспільстві, який породжує нову форму нерівності?

- а) Посада в органах публічного управління (обсяг влади).
- б) Рівень освіти та престиж професії (професійно-освітні критерії).
- в) Доступ до інформації та володіння цифровими навичками (цифрова нерівність).
- г) Накопичене багатство (майнові ресурси).

9. Яка форма соціальної мобільності передбачає переміщення індивіда на рівні, без суттєвої зміни соціального статусу чи престижу?

- а) Горизонтальна мобільність.
- б) Міжпоколінна мобільність.
- в) Низхідна вертикальна мобільність.
- г) Висхідна вертикальна мобільність.

10. Який із наведених факторів є найпотужнішим індивідуальним соціальним ліфтом, що надає знання та кваліфікацію, які конвертуються у вищий соціальний статус і дохід?

- а) Зміна політичного режиму.
- б) Наявність накопиченого багатства.
- в) Здібність до висококваліфікованої фізичної праці.
- г) Освіта.

11. Яка з функцій духовного життя суспільства є центральною для забезпечення соціальної згуртованості (інтеграції), особливо в періоди криз чи зовнішніх загроз?

- а) Світоглядна функція.
- б) Регулятивна функція.
- в) Комунікативна функція.
- г) Інтегративна функція.

12. Що є ключовим механізмом реалізації регулятивної функції духовного життя на рівні індивіда, що відповідає за внутрішню оцінку добра і зла?

- а) Мораль (етика).
- б) Наука (раціональне знання).
- в) Право (формальні норми).
- г) Мистецтво (естетичні цінності).

13. Яка з форм суспільної свідомості слугує для легітимації політичної влади, відображаючи інтереси та цілі певних соціальних груп?

- а) Моральна свідомість.
- б) Наукова свідомість.
- в) Ідеологія.
- г) Релігійна свідомість.

14. Яке поняття належить до теоретичного рівня структури духовного життя суспільства і передбачає систематизовані, концептуалізовані знання та ідеї?

- а) Суспільна психологія.
- б) Суспільні звичаї.
- в) Суспільна свідомість.
- г) Суспільні настрої.

15. Який з наведених механізмів є прикладом інституціонального впливу публічного управління на сферу духовного життя з метою стимулювання розвитку науки та освіти?

- а) Залучення громадських організацій до вирішення соціальних проблем.
- б) Заборона деструктивних ідеологій у медіапросторі.

- в) Забезпечення принципу відокремлення церкви від держави.
- г) Надання державної підтримки (грантів, цільового фінансування)

науковим та освітнім установам.

16. Які два основні рівні, що різняться за глибиною відображення соціального буття та способом формування, виділяють у структурі суспільної свідомості?

- а) Емоційна та раціональна свідомість.
- б) Індивідуальна та колективна свідомість.
- в) Повсякденна (емпірична) та теоретична свідомість.
- г) Політична та правова свідомість.

17. Який рівень суспільної свідомості формується спеціалізованими інститутами (наука, освіта) і є основою для стратегічного планування, прогнозування та розробки довгострокових державних програм?

- а) Повсякденна (емпірична) свідомість.
- б) Естетична свідомість.
- в) Правова свідомість.
- г) Теоретична свідомість.

18. Яка з форм суспільної свідомості виконує функцію внутрішнього самоконтролю індивіда, оцінює поведінку з позиції добра і зла, та сприяє формуванню соціальної довіри і згуртованості?

- а) Політична свідомість.
- б) Правова свідомість.
- в) Моральна свідомість.
- г) Естетична свідомість.

19. У чому полягає принципова відмінність між формуванням та маніпулюванням суспільною свідомістю з точки зору публічного управління?

а) Маніпулювання стосується лише повсякденної свідомості, а формування – теоретичної.

б) Формування здійснюється лише через освіту, а маніпулювання – через ЗМІ.

в) Маніпулювання є прихованим, нелегітимним впливом, спрямованим проти інтересів суспільства, тоді як формування є відкритим, легітимним процесом підвищення громадянської зрілості.

г) Формування спрямоване на уніфікацію світогляду, а маніпулювання – на його плюралізм.

20. Чому суспільна свідомість є одночасно і об'єктом, і суб'єктом управління?

а) Як об'єкт вона відображає буття, а як суб'єкт – створює ідеали.

б) Як об'єкт вона підлягає впливу ЗМІ, а як суб'єкт – впливу освіти.

в) Як об'єкт вона підлягає легітимному формуючому впливу з боку держави, а як суб'єкт вона артикулює суспільну думку, впливаючи на зміст державних рішень.

г) Як об'єкт вона є масовою, а як суб'єкт – елітарною.

ТЕМАТИЧНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

Контрольна робота, що виконується під час самостійної роботи здобувачем вищої освіти, – це індивідуальне завдання, яке передбачає самостійне виконання здобувачем вищої освіти певної практичної роботи на основі засвоєного теоретичного матеріалу.

Написання контрольної роботи має на меті заохочення здобувачів вищої освіти до наукової роботи, прищеплюючи їм навички самостійної підготовки доповідей, повідомлень, роботи з першоджерелами, монографічною літературою та періодичними виданнями.

Контрольна робота виконується здобувачами вищої освіти, які здобувають вищу освіту на заочній (дистанційній) формі.

Орієнтовний перелік завдань для написання контрольної роботи

Контрольна робота № 1

Суспільство як цілісний і динамічний об'єкт публічного управління

1. Аналіз ключових концепцій: суспільство як система, його структура (соціальні інститути, групи, статуси та ролі).
2. Розкриття взаємозв'язку економічної, політичної, соціальної та духовної підсистем суспільства.
3. Обґрунтування необхідності врахування соціально-культурних наслідків для ефективного прийняття державних рішень.

Контрольна робота № 2

Роль соціальних інститутів у підтримці стабільності та порядку

1. Визначення поняття соціальних інститутів (сім'я, освіта, держава, церква) та їхня роль у суспільстві.
2. Аналіз функцій інституту освіти у формуванні людського капіталу, соціальної мобільності та рівності.

3. Механізми, через які соціальні інститути підтримують стабільність і соціальний порядок.

Контрольна робота № 3

Трансформація суспільних моделей: виклики постіндустріального та інформаційного суспільства

1. Характеристика ключових ознак сучасних моделей суспільства: індустріальне, постіндустріальне, інформаційне.
2. Аналіз впливу інформаційного суспільства на структуру та динаміку соціальних процесів.
3. Проблематика переосмислення методів публічного управління в умовах швидкої суспільної трансформації.

Контрольна робота № 4

Взаємодія держави та суспільства у контексті реалізації державної політики

1. Розгляд держави як ключового соціального інституту, відповідального за реалізацію державної політики.
2. Аналіз механізмів взаємодії держави та громадянського суспільства у процесі прийняття рішень.
3. Обґрунтування необхідності врахування соціально-духовних потреб суспільства при розробці управлінських рішень.

Контрольна робота № 5

Соціальні статуси, ролі та групи як елементи соціальної структури

1. Визначення соціальних статусів і ролей, їхня класифікація та взаємозв'язок.
2. Аналіз ролі та статусу публічного службовця у сучасній соціальній системі.
3. Механізми регулювання конфліктів соціальних ролей та статусів у

практиці публічного управління.

Контрольна робота № 6

Теоретичні підходи до вивчення соціальної стратифікації

1. Розкриття основних положень класичних теорій стратифікації (марксизм, функціоналізм).
2. Порівняльний аналіз критеріїв соціального розшарування (клас, статус, влада) у сучасному суспільстві.
3. Аналіз соціальної структури суспільства та явища соціальної нерівності.

Контрольна робота № 7

Чинники та механізми соціальної мобільності

1. Розкриття поняття соціальної мобільності (горизонтальна та вертикальна).
2. Визначення ключових чинників, що впливають на соціальну мобільність, зокрема роль якісної освіти.
3. Оцінка впливу соціальної мобільності на стабільність і соціальну напругу суспільства.

Контрольна робота № 8

Роль публічного управління у вирівнюванні соціальної нерівності

1. Аналіз впливу нерівності на соціальну напругу та стабільність суспільства.
2. Функції соціальної політики як інструменту скорочення нерівності (Ціль 10 Сталого розвитку).
3. Методи соціальної політики, спрямовані на зменшення соціального розшарування.

Контрольна робота № 9

Гендерна рівність як пріоритет соціальної політики

1. Розгляд гендеру як елемента соціальної структури та джерела нерівності.
2. Аналіз соціальних та культурних чинників, що впливають на становище жінок та дівчат.
3. Роль публічного управління у просуванні гендерної рівності через законодавство та соціальні програми.

Контрольна робота № 10

Соціальні проблеми громади та їхній вплив на соціальну нерівність

1. Збір та аналіз інформації про соціальну структуру громади (склад, проблеми).
2. Виявлення основних соціальних проблем громади (безробіття, міграція, нерівність).
3. Пропозиції для органів публічного управління щодо вирішення соціальних проблем на рівні територіальної громади.

Контрольна робота № 11

Духовне життя суспільства: сутність, структура та функції

1. Визначення поняття «духовне життя» як сукупності ідей, цінностей, вірувань та норм.
2. Аналіз структури духовного життя: суспільна свідомість, її форми (наука, релігія, мораль).
3. Розкриття функцій духовного життя: регулятивна, інтегративна, світоглядна.

Контрольна робота № 12

Роль науки, релігії та мистецтва у духовному житті

1. Аналіз науки як форми духовного життя та джерела теоретичної

свідомості.

2. Розкриття ролі релігії та моралі у формуванні соціальних норм та цінностей.

3. Проблеми взаємодії держави та релігійних організацій у сучасному суспільстві.

Контрольна робота № 13

Роль держави у формуванні та захисті духовно-культурних цінностей

1. Механізми державного регулювання у сфері духовного життя.

2. Питання взаємодії публічного управління з релігійними та громадськими організаціями.

3. Державна політика у сфері освіти як захист духовно-культурних цінностей (Ціль 4 Сталого розвитку).

Контрольна робота № 14

Моральна свідомість та її роль у публічному управлінні

1. Сутність моральної свідомості як форми суспільної свідомості.

2. Регулятивна функція моралі: оцінка поведінки з позиції добра і зла, совісті.

3. Вплив моральної свідомості та етики публічної служби на формування соціальної довіри.

Контрольна робота № 15

Духовний аналіз громади та розробка управлінських пропозицій

1. Опис основних елементів духовного життя обраної громади (традиції, освіта, громадська діяльність).

2. Аналіз взаємозв'язку між соціальними проблемами та духовним життям громади.

3. Розробка конкретних пропозицій для органів публічного управління, спрямованих на вирішення соціальних проблем через потенціал духовного

ЖИТТЯ.

Контрольна робота № 16

Рівні суспільної свідомості та їхнє значення для стратегічного управління

1. Суспільна свідомість як ключовий елемент духовного життя.
2. Характеристика рівнів: повсякденна (емпірична) та теоретична свідомість.
3. Роль теоретичної свідомості як основи для стратегічного планування та науково обґрунтованих рішень у публічному управлінні.

Контрольна робота № 17

Суспільна думка як чинник прийняття державних рішень

1. Визначення суспільної думки та її функція як "барометра" соціальної стабільності.
2. Аналіз взаємозв'язку між суспільною думкою та процесом прийняття державних рішень.
3. Завдання публічного управління щодо гармонізації раціональної обґрунтованості рішення та його соціальної прийнятності.

Контрольна робота № 18

Правова та політична свідомість у системі публічного адміністрування

1. Аналіз правової та політичної свідомості як форм суспільної свідомості.
2. Вплив правової свідомості громадян на ефективність адміністративної системи та забезпечення правосуддя (Ціль 16 Сталого розвитку).
3. Роль політичної свідомості у формуванні громадянської участі та підзвітності інституцій.

Контрольна робота № 19

Легітимне формування та маніпулювання суспільною свідомістю: етичний вимір

1. Принципова різниця між формуванням (легітимним впливом) та маніпулюванням суспільною свідомістю.
2. Аналіз загроз, пов'язаних з маніпулюванням суспільною свідомістю, для соціальної згуртованості.
3. Обґрунтування принципу «прозорість влади є запорукою стійкості до маніпуляцій».

Контрольна робота № 20

Інструменти впливу на суспільну свідомість та протидія дезінформації

1. Огляд інституціональних інструментів впливу на суспільну свідомість (ЗМІ, освіта).
2. Значення якісної освіти для формування критичного мислення та стійкості суспільства до маніпуляцій.
3. Роль публічного адміністрування у протидії дезінформації та використанні ЗМІ для цілей публічної комунікації.

Контрольна робота № 21

Соціальні конфлікти як індикатор дисфункції публічного управління

1. Сутність соціального конфлікту, його причини та функції у суспільному розвитку.
2. Класифікація конфліктів (міжгрупові, міжкласові, етнічні) та їхня роль у соціальній напрузі.
3. Роль публічного управління у діагностиці, врегулюванні та запобіганні соціальним конфліктам.

Контрольна робота № 22

Соціальна безпека: сутність, загрози та управлінські механізми забезпечення

1. Визначення соціальної безпеки як складової національної безпеки.
2. Аналіз ключових загроз соціальній безпеці (бідність, безробіття, соціальна дезінтеграція).
3. Роль публічної політики у створенні механізмів соціального захисту та стійкості суспільства.

Контрольна робота № 23

Міграційні процеси як виклик для соціальної структури та управління

1. Причини та види сучасної міграції (трудова, політична, внутрішньо переміщені особи).
2. Вплив міграційних процесів на соціальну структуру, ринок праці та духовне життя приймаючих громад.
3. Завдання публічного управління щодо інтеграції мігрантів та мінімізації соціальних ризиків.

Контрольна робота № 24

Соціальні рухи та громадський протест: механізми взаємодії з владою

1. Визначення та класифікація сучасних соціальних рухів (екологічні, політичні, правозахисні).
2. Роль соціальних рухів як інструменту артикуляції суспільної думки та тиску на органи влади.
3. Механізми публічного управління для легітимного діалогу та врахування вимог соціальних рухів.

Контрольна робота № 25

Культура як регулятор соціальних відносин та публічного управління

1. Сутність та функції культури (нормативна, світоглядна, комунікативна).
2. Аналіз взаємозв'язку між національною культурою, ціннісними орієнтирами та стилем публічного адміністрування.

3. Роль публічного управління у формуванні та реалізації культурної політики.

Контрольна робота № 26

Ціннісні орієнтації суспільства та їхній вплив на державне управління

1. Визначення поняття «соціальні цінності» та їхня ієрархія (наприклад, демократія, справедливість, безпека).
2. Аналіз, як зміна цінностей у суспільстві впливає на легітимність та пріоритети державної політики.
3. Роль публічного управління у забезпеченні плюралізму цінностей та соціальної злагоди.

Контрольна робота № 27

Формування громадянської культури та соціальної відповідальності

1. Сутність та складові громадянської культури (знання, цінності, навички участі).
2. Роль освіти та ЗМІ у формуванні високого рівня громадянської культури.
3. Механізми стимулювання соціальної відповідальності бізнесу та громадян у публічному управлінні.

Контрольна робота № 28

Регіональні особливості духовно-культурного життя та децентралізація

1. Аналіз впливу регіональних, етнічних та локальних культурних особливостей на соціальні процеси.
2. Проблеми та переваги врахування культурного різноманіття в умовах децентралізації влади.
3. Роль місцевого самоврядування у збереженні регіональної духовної спадщини та розвитку туризму.

Контрольна робота № 29

Роль соціальних комунікацій у забезпеченні прозорості та підзвітності влади

1. Визначення соціальних комунікацій та їхня функція у системі «влада-суспільство».
2. Аналіз сучасних каналів комунікації (соціальні мережі, офіційні портали) та їхній вплив на ефективність управління.
3. Значення прозорості та відкритості публічних комунікацій для підвищення довіри.

Контрольна робота № 30

Управління репутацією публічної влади в інформаційному просторі

1. Визначення репутації публічної влади та її вплив на легітимність і довіру.
2. Аналіз загроз репутації (криза, дезінформація, корупційні скандали) та їхні соціальні наслідки.
3. Стратегії та інструменти публічного управління для формування та підтримки позитивної репутації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко М., Слюсар А., Гаман П., Фомін А., Стрюк М. Напрями оптимізації механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 4 (68). С. 63–74.
2. Белова Л. О., Бульба В. Г., Поступна О. В. Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 2 (61). С. 8-17.
3. Бондаревич І. М., Девочкіна Н. М. Антропологічний нарис соціальної стратифікації суспільства перехідного типу. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2018. Вип. 13. С. 52-64. URL: <https://ampr.ust.edu.ua/article/view/131850/130552>.
4. Бульба В. Г., Поступна О. В. Роль публічного управління в синергії взаємодії громадянської ідентичності та охорони здоров'я: український контекст та теоретико-методологічні засади. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2025. № 1. С. 34-40. URL: <http://aprus.khpi.edu.ua/article/view/336931>.
5. Бульба В. Г., Поступна О. В., Литвинов А. О. Переваги соціально орієнтованої кластеризації в забезпеченні продуктивної зайнятості як важливого фактору забезпечення національної безпеки країни. *Наукові інновації та передові технології: журнал*. (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). Київ, 2024. № 7 (35). С. 61–75. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/12927/12989>.
6. Василенко В. М., Музичук О. М., Невядовський В. О. Принципи громадянського нагляду та контролю у публічному адмініструванні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3 (30). С. 243-251.

7. Ворніков В. І. Семіотика інформаційного суспільства: структура конвенціональної комунікації. *Перспективи. Соціальн.-політ. журнал*. 2022. № 3. С. 45-54.
8. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. 460 с.
9. Гончарук В. Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства: виклики та перспективи. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 10 (5). С. 35-46.
10. Горбань О. В. Поняття громадянського суспільства в контексті сучасного цивілізаційного розвитку. *Філософія*. 2019. Вип. 41(54). С. 64-74. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31141/1/Horban_O._%20PGSVKSZR_NCUD_2019_41%2854%29_64-74.pdf.
11. Грень Л. М. Професійна культура в системі життєвих цінностей працівника соціальної сфери. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2025. № 1. С. 45-53. DOI: 10.20998/2227-6890.2025.1.07.
12. Грень Л. М. Інформаційна культура керівника соціального закладу. *Цифровізація вищої освіти та цифрова грамотність : матеріали всеукр. наук.-педагог. підвищ. кваліф., 29 січня – 10 березня 2024 року*. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 62-64.
13. Грень Л. М., Грибко О. В., Чеботарьов М. К. Соціальні аспекти сталого розвитку в суспільстві змін: практична складова. *«Постметодика»*. 2024. № 2(143). С. 42-48. URL: <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/12/PM-2-143-2024.pdf>
14. Грень Л. М., Кобець В. М. Гендерна політика у країнах ЄС: міжнародний досвід та його імплементація в Україні. *Наукові перспективи : журнал*. 2025. № 5(59) 2025. С. 167-175. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-167-175](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-167-175)
15. Грень Л. М., Міщенко О. М. Конкретизація потреб людей похилого

віку: від теорії до практики. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ «ХП», 2025. № 2. С. 133-142. DOI: 10.20998/2078-7782.2025.2.10

16. Грень Л. М., Сосіпатов А. М. Соціальний кластер як набір соціально орієнтованих інструментів ефективної політики держави у житловій сфері. *Вісник Національного технічного університету «ХП»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства* : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХП», 2024. № 2. С. 80-86.

17. Грень Л. М., Чеботарьов М. К. Аспекти гендерної нерівності щодо жінок-біженок та їх прояви в період воєнного стану. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 5(51). С. 416-425.

18. Грень Л. М., Чеботарьов М. К. Інклюзія в соціальній сфері: гендерний вимір. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки» : журнал. 2025. № 5(46) 2025. С. 578-590.

19. Грень Л. М., Чеботарьов М. К. Соціальний кластер у публічному управлінні та позашкільній освіті як стратегічний ресурс покращення добробуту і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 3(11). С. 668-677. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3\(11\)-669-678](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3(11)-669-678).

20. Грень Л. М., Чеботарьов М. К. Створення Європейського університету майбутнього як міжнародного соціального кластера: публічно-управлінський аспект у позашкільній освіті. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка») : журнал. 2025. № 3(43) 2025. С. 91-102. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-91-102](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-91-102).

21. Давимука С. А. Національні імперативи економічної політики України на шляху розбудови самодостатньої держави. *Регіональна економіка*. 2024. № 2. С. 5-22. URL: https://re.gov.ua/re202402/re202402_005_Davymuka

SA.pdf.

22. Джинджоян В. В., Саленко А. С., Сазонець І. Л. Соціальні детермінанти розвитку послуг в концепції формування постіндустріального суспільства. Рівне. Волин. береги, 2021. 208 с.

23. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол. Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. кол. : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. Київ, 2011. 692 с.

24. Жорова І. Я. Сучасні світові практики оцінювання якості освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти. *Педагогічний альманах*. 2021. № 48. С. 196-201. DOI: 10.37915/ra.vi48.224.

25. Завада Є. Є., Поступна О. В. Соціальна реабілітація населення міста Харкова в умовах війни через містичний туризм. *Актуальні проблеми соціального розвитку в суспільстві змін* : Матеріали II Міжнар. наук.практ. конф. 28-30 березня 2024 р., м. Харків. За заг. ред. Кіпенського А. В. Харків : НТУ «ХПІ», 2024. С. 135-138.

26. Зоська Я., Кравченко Н., Стадник А. Моделі та типи організаційної культури в контексті сучасних соціальних трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. №№ 1(50). С. 103-107. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/257691>.

27. Іванець Н. В. Феномен громадянської освіти в умовах інформаційної війни: соціально-філософський аналіз: дис... докт. філософ. : 033 «Філософія». Київ, 2023. 216 с.

28. Коваль Г. В. До проблеми адаптації обдарованих дітей молодшого шкільного віку до навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2019. Вип. 2 (23). С. 119-122. URL: <https://op.ua/ru/pedclass/nauchnaya-statya/do-problemi-adaptaciyi-obdarovanih-ditey-molodshogo-shkilnogo-viku-do-navchannya>.

29. Коваль Г. В. Система надання соціальних послуг в Україні: сучасний стан. Ввічливість. *Humanitas*. 2022. Вип. 3. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.12>.

30. Коваль Г. В., Волікова М. М. Теоретико-методологічні підходи до вивчення сутності поняття «педагогічна персоналія». *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. К. Винниченка*. Вип. 214. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДПУ ім. В. К. Винниченка, 2024 . С. 141-146. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214>.

31. Коваль Г. В., Левків Г. Я., Подра О. П., Леськів Г. З., Бойко О. Т. Соціальна робота як відображення економічної політики в державі. *Економіка та держава*. 2021. Вип. 6. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4215/1/бойко2.pdf>.

32. Коваль Г. В., Чорниш Ю. І. Складові соціального статусу державного службовця: концептуальний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/10>.

33. Коваль Г. В., Шелевер О. В., Фізер В. С. Онлайн освіта: перспективи та проблеми в умовах військових конфліктів. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/44110>.

34. Коваль Г. До проблеми адаптації обдарованих дітей молодшого шкільного віку до навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 23. Т. 2. С. 119-123.

35. Коваль Г., Колісніченко Н. Партисипативне управління в галузі освіти: сутність, особливості, тенденції формування і реалізації. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ. 2021. Вип. 3(84). С. 105-109. URL:

https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/9319/1/Колісніченко_Коваль.pdf.

36. Коваль Г., Логвиненко В. Етнічна толерантність соціального працівника: особливості та прикладні аспекти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 1. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7073/1/Koval_Logvynenko.pdf.

37. Коваль Г., Малиновська М. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми. Ввічливість. *Humanitas*. 2023. № 6. С. 8-13. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>.

38. Коваль Г., Попіль Ю. Державне управління якістю вищої освіти України в умовах модернізації: проблеми та шляхи удосконалення. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ. 2021. Вип. 3(84). С. 110-116. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246470>.

39. Коваль Г., Савостікова К. Соціально-педагогічні методи розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників. Ввічливість. *Humanitas*. 2023. № 2. С. 71-76. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.11>.

40. Козирєв М. П. Соціологія: навч. посіб. Львів: Львів. Держ. ін-т внутрішніх справ, 2013. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/.pdf>.

41. Козюпа О. А. Структурні характеристики процесів комунікації політичної влади та громадськості в умовах відкритості. *Регіональні студії: науковий збірник* / редкол.: М. М. Палінчак (голов. ред.), І. М. Вегеш, Є. І. Гайданка та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 35. С. 76–81.

42. Колісніченко Н. Зарубіжний досвід інвестування у галузь охорони здоров'я: перспективні урядові практики для України. *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Управління та адміністрування»)*. 2024. № 1(1). С. 137-145. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1\(1\)-137-145](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1(1)-137-145).

43. Колісніченко Н. М. Основні принципи реалізації культурної політики в Європі та завдання для України. *Державне будівництво* : електр. наук. фак. видання. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. № 2. URL: db.journal.kharkiv.ua/index.php/db/article/view/96/91.

44. Колісніченко Н. М. Підготовка з лідерства в системі охорони здоров'я: моделі розвитку компетентностей. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)*. 2022. № 2 (2) 2022. С. 49-62. URL: <https://www.perspectives.pp.ua/index.php/sn/issue/view/76>.
45. Колісніченко Н. М. Публічна політика та громадянська освіта в Україні: природа взаємозв'язку. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 9. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-9-9257>.
46. Колісніченко Н. М. Тенденції розвитку публічного управління у сфері охорони здоров'я: глобальний контекст. *Науковий вісник: Державне управління*. Львів. № 2 (12). 2022. С. 38-52. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/250/244>.
47. Колісніченко Н. М. Транспарентність і доступність взаємодій в управлінні культурою: європейський досвід. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ. [голов. ред. С. К. Хаджирадєва]. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. № 1(82). С. 112-117. URL: https://www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/021/Ziuz.pdf.
48. Колісніченко Н. М. Управління брендингом закладів вищої освіти України в контексті інтеграції у світовий освітній простір. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. № 2 (58). 244 с. С. 165-172. URL: <https://www.apdu.journal.kharkiv.ua/index.php/apdu/article/view/438/600>.
49. Колісніченко Н. М., Коваль Г. М. Партисипативне управління в галузі освіти: сутність, особливості, тенденції формування і реалізації. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. ОРІДУ. [голов. ред. С. К. Хаджирадєва]. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. № 3 (84). С.105-109. URL: https://oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/023/Kolisnichenko-Koval.pdf.
50. Колісніченко Н. М., Попов М. П. Холод М. В. Роль держави у формуванні та розвитку професійно-етичної складової діяльності працівника сфери охорони здоров'я. *Наукові перспективи (Серія «Державне управління»*,

Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»). 2022. Вип. № 9 (27). С. 110-121. URL: <https://www.perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/85/130>.

51. Колісніченко Н. Соціально-гуманітарний вимір формування та реалізації державної політики воєнного стану. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.» Одеса, 2023. Вип. 29. С. 222-224. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb292023289650>.

52. Колісніченко Н. Сучасні зарубіжні практики управління розвитком кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я. *Науковий вісник: Державне управління*. Львів, 2023. № 1(13). С. 42-53. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/290/264>.

53. Колісніченко Н., Волошенюк А., Трофименко А. Внутрішній та зовнішній іміджевий аудит в управлінні брендингом в системі вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Державне управління»*. 2023. № 5(19). С. 66-72. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-66-72](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-66-72).

54. Колісніченко Н., Куспляк І., Якубовський О. Стратегічні напрями посилення ролі соціальної відповідальності в удосконаленні системи публічного управління сферою охорони здоров'я. *Координати публічного управління*. 2025. № 2(3). С. 271-287. URL: <https://kpu-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/48>.

55. Колісніченко Н., Остапенко О., Яценко В. Цифрова безпека охорони здоров'я як виклик для національної безпеки України: закордонний досвід. *Національні інтереси України: наук.-практ. журнал*. № 2 (7). 2025. С. 223-239. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2\(7\)-223-238](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-223-238).

56. Колісніченко Н., Попов М. Виклики публічного управління туристично-рекреаційною сферою періоду післявоєнного відновлення: досвід проектно-інвестиційної діяльності Балканських країн. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.» Одеса, 2025. Вип. 33. С. 27-33. URL:

<https://doi.org/10.35432/tisb332025322836>.

57. Колісніченко Н., Саханенко С. Аксіологічні основи публічної служби та управління: цінності, етика, принципи врядування та процеси ухвалення рішень для України. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.». Одеса, 2025. Вип. 33. С. 126-129. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb332025327192>.

58. Колісніченко Н., Семенюк Ю. Визначення та основні поняття децентралізації освіти: публічно-управлінський контекст. *Державне управління та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. ДРІДУ, 2019. вип. 3(42). С.111-120. URL: [https://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2019/2019_03\(42\)/15.pdf](https://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2019/2019_03(42)/15.pdf).

59. Колісніченко Н., Семенюк Ю. Європеїзація освіти України: сутність та наслідки впливу. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. ОРІДУ. [голов. ред. М.М. Іжа]. Том 2. № 78. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С. 53-57.

60. Колісніченко Н., Семенюк Ю. Європейський освітній простір як чинник змін в системі управління загальною освітою. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Редкол.: Л. О. Белова (голов. ред.) [та ін.]. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2019. Вип. 3 (66). С. 227-235.

61. Колісніченко Н., Холод М. Механізми захисту та реалізації прав дітей з інвалідністю на освіту: пріоритет деінституалізації. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.» Одеса, 2022. Вип. 27. С. 163-171. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb272022316496>.

62. Колісніченко Н., Холод М. Сімейна (домашня) та інклюзивна освіта: досвід Великої Британії для України. *Національні інтереси України*. 2024. № 4(4). С. 503-510. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/issue/view/292/391>.

63. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія культури» для студентів за напрямом підготовки 6.030101 «Соціологія» / укладачі: К. Ю. Богомаз,

О. М. Шеломовська. Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2015. 121 с. URL: <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/7-15-kl67.pdf>.

64. Кузьмук О. М. Соціальна структура суспільства : методичні рекомендації для здобувачів освіти Спеціальності «Соціологія», Освітньої програми «Соціальний аналіз. Консалтинг. Управління». Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2024. 50 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/26028/1/soc_str_susp_metod.pdf.

65. Куспьяк І., Колісніченко Н., Якубовський О. Теоретичні засади проблеми професійної відповідальності у сфері публічного управління охороною здоров'я. *Теоретичні та прикладні питання державотворення : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.»*. Одеса, 2024. Вип. 32. С. 219-227. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb322024320715>.

66. Левків Г. Я., Коваль Г. В., Подра О. П., Леськів Г. З., Бойко О. Т. Соціальна робота як відображення економічної політики в державі. *Економіка та держава*. 2021. Вип. 6. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4215/1/бойко2.pdf>.

67. Леськів Г. З., Левків Г. Я., Бліхар М. М., Гобела В. В., Подра О. П., Коваль Г. В. Самоменеджмент: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутріш. справ, 2021. 280 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3873/3/самоменедж_30-08-2021.pdf.

68. Лузан Л. Забезпечення якості освітнього процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах реформування Нової української школи. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2023. Вип. 17(33). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/633/537>.

69. Лукіна Т. О. Самооцінювання якості освіти та освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти: організаційно-методичний аспект : монографія. Київ: Педагогічна думка, 2023. 186 с. URL: <https://undip.org.ua/wp->

content/uploads/2024/12/monohrafiia-Lukina-final.pdf.

70. Лядер А. С., Поступна О. В. Пропозиції щодо розробки туристичного туру «Гірськолижний туризм в Андоррі» в рамках проведення фізичної реабілітації населення. *Актуальні проблеми соціального розвитку в суспільстві змін* : Матеріали II Міжнар. наук.практ. конф. 28-30 березня 2024 р., м. Харків. За заг. ред. Кіпенського А. В. Харків : НТУ «ХПІ», 2024. С. 143-146.

71. Мостовенко О. О., Зінченко М. М. Децентралізація та місцеве самоврядування. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2021. Вип. 47 (2). С. 64-71ю

72. Овчарук О. В., Товканець О. С., Пінчук О. П., Іванюк І. В., Гриценчук О. О., Трикоз С. В. Організаційно-педагогічні умови використання інформаційно-цифрового середовища закладу загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2023. Том 95, № 3. С. 41-57. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740596/1/.pdf>.

73. Оргієць О. М., Романчук С. Ю. Освітні стандарти як інструмент управління якістю освіти в закладах загальної середньої освіти. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. Вип. 1. С. 54-60. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/719/647>.

74. Орлов В. В. Вплив збройних конфліктів на процеси державотворення. Матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. «Війна в історичній та індивідуальній пам'яті» (м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2024 р.). Кривий Ріг: Державний університет економіки і технологій, 2024. URL: <https://www.oktanprint.cz/p/vijna-v-isorycni-j-ta-indyvidualnij-pamjati>

75. Орлов В. В. Держава, випробувана війною: історичні уроки та перспективи. Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. «Війна в історичній та індивідуальній пам'яті» (м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2023 р.). Кривий Ріг: Державний університет економіки і технологій, 2023. С. 23-26. URL: <https://www.oktanprint.cz/p/vijna-v-isorycni-j-ta-indyvidualnij-pamjati-6/>

76. Орлов В. В. Довідник майбутнього управління : навч. посіб. / за заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В. д.п.н., проф. Матукової Г. І; ВНЗ «Київський

університет ринкових відносин». Вінниця: Вінницька обласна типографія, 2018. 271 с.

77. Орлов В. В. Механізми державного регулювання житлового кредитування молоді в Україні. *Фундаментальні основи формування механізмів управління фінансовою системою України в умовах кризи* : колект. монографія / за заг. ред. Т. Д. Косової. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2016. С. 32-46.

78. Орлов В. В., Кузьмич А.В. Принципи залучення самоврядних організацій у процес розвитку територій. Електрон. фахов. журнал «*Проблеми сучасних трансформацій*». Сер. *Право, публічне управління та адміністрування*. 2022. Вип. 4. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-4-02-02>

79. Орлов В., Архипенко С. Регулювання циклічності розвитку регіонів у системі публічного управління економікою територій. *Ефективна економіка* : електр. фахов. видан. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

80. Орлов В., Архипенко С., Полякова В. Аналіз соціально-економічних детермінант розвитку подієвого менеджменту в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електрон. фахов. видан. 2017. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua>.

81. Орлов В., Неівестна О. Взаємодія органів місцевого самоврядування та ЗМІ в системі «Good Governance». Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Інженерні інновації та розбудова національної економіки» Інженерного ННІ ім. Ю. М. Потебні (09–10 травня 2024 року, м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко ; Інженерний ННІ ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 953-956. URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/znu/university/11929/12623/12803>

82. Орлов В., Орлова О. Соціокультурні детермінанти подієвого публічного менеджменту. *Періодичний науковий фаховий журнал «Габітус»*. 2023. Вип. 45, С. 35-40. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/45-2023/5.pdf>.

83. Орлов В., Полякова В. Управління освітньою галуззю територіальної громади: інтеграційний підхід. *Актуальні питання забезпечення стійкості*

системи управління освітою в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ-Краматорськ, 22 лютого 2024 р. / редкол.: Ю. О. Бурцева, М. О. Кириченко, Д. В. Малєєв, [та ін]; Донецький обласний інститут післядипломної освіти. Київ: [б. в.], 2024. 358 с.

84. Орлов В., Шурупова К. Модернізація системи матеріальної мотивації праці публічних службовців. *Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку* : колект. монографія / За заг. ред. Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя: Видавничі дім «Гельветика», 2017. 328 с.

85. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. 460 с.

86. Осипчук С. Проблема оцінювання якості освіти загальноосвітнього закладу в ретроспективні педагогічних досліджень. *Наука і освіта*. 2023. № 2. С. 54-60. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2023/2_2023/8.pdf.

87. Пендальчук Є. В. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у політичній комунікації: вплив цифрових платформ на маніпулювання громадською думкою. *Сучасний науковий журнал*. 2024. Вип. № 5(3). С. 71-79. URL: <https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/84/76>.

88. Підлісний М. М. Соціологічний практикум: навч.-наочний посіб у схемах і коментарях. Дніпропетровськ: Дніпропетр. Держ. ун-т внутрішніх справ, 2016. 126 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/sp2016.pdf>.

89. Покоłodна М. М., Рябєв А. А., Віннікова К. Ю. Методика дослідження та пропозиції використання елементів нематеріальної культурної спадщини України для цілей туризму. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 187-193.

90. Полящук В. М. Соціальна психологія (програмні основи, змістовні модулі, інформаційне забезпечення) : навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2021. 217 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39247/1/Polishchuk%20V.M.%20_Soc.psycuologie_IL.pdf.

91. Поступна О. В. Забезпечення життєдіяльності нематеріальної

культурної спадщини шляхом позашкільної освіти: стан висвітлення проблеми у дискурсі наукових досліджень. *Суспільство та національні інтереси* : журнал. 2025. № 3 (11) 2025. С. 890-905. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/21088/21064>.

92. Поступна О. В. Університет третього віку як чинник громадянської ідентичності та участі в публічному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід* : наук.-практ. журнал. 2025. № 13 липень 2025. С. 204-211. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6881/6986>.

93. Поступна О. В. Університет як рушій формування громадянської ідентичності та розвитку регіональної політики в системі публічного управління. *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Право», Серія «Освіта» Серія «Управління та адміністрування», Серія «Соціальні та поведінкові науки»)* : журнал. 2025. № 6(16) (2025). С. 572-587. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/25714/25688>.

94. Поступна О. В. Чеський досвід сприяння розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери для забезпечення економічної стійкості регіонів. Рекомендації для України у період повоєнного відновлення. *Суспільство та національні інтереси* : журнал. Київ, 2025. № 2 (10). С. 800-813. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/19794/19779>.

95. Поступна О. В., Куля О. М. Якість загальної середньої освіти в Україні: управлінський аспект та сучасні виклики. *Суспільство та національні інтереси* : журнал. 2025. № 7 (15) 2025. С. 543-560. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/26202/26176>.

96. Поступна О. В. Зміст комплексного механізму публічного управління регіональними освітніми системами в Україні. *Наукові перспективи*: журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. № 2 (8). С. 212–223.

97. Поступна О. В. Механізм правового регулювання процесу публічного управління освітою. *Наукові перспективи*: журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ,

2021. № 1 (7). С. 239–250.

98. Поступна О. В. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: ретроспективний аналіз. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. Черкаси: Вид-во НУЦЗ України, 2024. Вип. 2 (21). С. 286-297. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23485/1/Postupna.pdf>.

99. Поступна О. В. Проблеми збереження та захисту нематеріальної культурної спадщини України в умовах військової агресії: публічно-управлінський аспект. *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Право», Серія «Освіта», Серія «Управління та адміністрування», Серія «Соціальні та поведінкові науки») : журнал*. 2025. № 3 (13) 2025. С. 576-591. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/21708/21681>.

100. Поступна О. В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.

101. Поступна О. В. Регіональні освітні системи як об'єкт публічного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 2 (19). С. 325-334. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19377/1/Postupna.pdf>.

102. Поступна О. В. Стан наукової розробленості категорії «регіональна освітня система» та її публічно-управлінський зміст. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління» : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 120-134.

103. Поступна О. В. Старіння населення як одна з глобальних соціальних проблем світового рівня. *Міське самоврядування в Україні та світі: теорія та практика* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 5 листопада 2024 р. / за заг. ред. Т. М Лозинської, О. В. Дорофєєва. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 92-95.

104. Поступна О. В., Єрьоміна О. В. Досвід реалізації благодійного проекту «Класична феєрія» як інноваційної форми технології менеджменту у сфері культури. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр.

Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. № 1 (64). С. 125-132.

105. Поступна О. В., Куля О. М. Механізми публічного управління інклюзивною освітою: стан, проблеми, перспективи. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. Вип. 1. С. 61-67. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/720/648>.

106. Поступна О. В., Лядер А. С. Метод експертних оцінок в прогнозуванні просування гастрономічного туру як дієвий інструмент для прийняття управлінських рішень в публічному секторі. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства* : зб. наук пр. / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2024. № 1. С. 78-82.

107. Поступна О. В., Полякова О. С. Забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту: публічно-управлінський аспект. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 1 (53). С. 97-105.

108. Поступна О. В., Рубан А. В, Шведун В. О. Метод публічного управління соціальними процесами на основі з'єднання триад. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. Харків, 2023. № 1. С. 38-41.

109. Поступна О. В., Свічкарь К. О. Фактори формування туристичного потенціалу Черкаської області як чинник ефективного стратегічного публічного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Серія: Державне управління. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 355-368. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20368/1/40Postupna.pdf>.

110. Поступна О. В., Степанко О. В. Наукові дослідження проблеми публічного управління гуманітарною сферою України: попередній аналіз та узагальнення. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. Харків, 2022. № 1.

С. 43-49.

111. Поступна О. В., Степанко О. В. Прогнозна оцінка стану та розвитку регіональної освітньої системи в умовах демографічної кризи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2019 р. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2019. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2019-3/doc/1/1-3.pdf>.

112. Поступна О. В., Степанко О. В., Завада Є. Є. Теоретичні засади дослідження чорного військового туризму: публічно-управлінський аспект. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 2 (19). С. 52-60.

113. Поступна О. В., Шведун В. О. Розвиток інклюзивної освіти в Україні через призму статистичних даних. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства* : зб. наук пр. / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2024. № 2. С. 127-132. DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.2.19>.

114. Поступна О. Перспективи інформаційних технологій у туризмі та курортно-рекреаційній сфері як важливих складових національної економіки, що забезпечують стійкий розвиток регіонів у період повоєнного відновлення країни. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослід. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.». Одеса, 2024. Вип. 32. С. 263-272. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/321983>.

115. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новації : кол. моногр. / Т. В. Блащук, О. В. Бондаренко, Л. І. Вдовічена, Д. Є. Волкова, А. І. Гнатовська ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; за заг. ред. Н. В. Мішина. Львів; Торунь: Ліга-Прес, 2021. 685 с.

116. Публічне управління та національна безпека : монографія / А. М. Михненко, Н. М. Грущинська, Ю. В. Нестеряк [та ін.]; за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненко і д-ра екон. наук, доц. Н. М. Грущинської. Київ: НАУ, 2019, 340 с.

117. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

118. Ревич А. В. Етапи та чинники розвитку громадської активності в системі публічного врядування України. *Modern Economics*. 2025. № 49 (2025). С. 198-205. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21027/1/revych.pdf>.

119. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; за ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. 140 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

120. Родіонов Є. О. Механізми соціальної взаємодії влади та громадянського суспільства на етапи повоєнної розбудови публічного управління. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 3. С. 64-70.

121. Руденко Ю. Ю. Індикатори та практики громадянського суспільства у контексті розбудови партисипаторної демократії в Україні. *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 132-137.

122. Саханенко С. Є., Колісніченко Н. М. Студентський голос у процесах реорганізації закладів вищої освіти в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2025. № 1(80). С. 327-365. DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2025-1-19>.

123. Симончук О. Соціальна структура українського суспільства під впливом повномасштабної війни: концептуальні та емпіричні пошуки. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 1. С. 26-62. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-1/5.pdf>.

124. Сичова В. В., Гонюкова Л. В. Гендерний аналіз в управлінні соціальним розвитком в умовах збройної агресії Росії проти України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 1(60). С. 132–143. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-09>.

125. Сичова В. В., Логовський І. М. Інформаційні технології як інструмент реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні. *Наукові перспективи*. № 5(23). 2022. Сер. Державне управління. С. 143-158. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-143-158](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-143-158).

126. Сичова В. В., Самофалова Т. О. Вплив російсько-української війни на міжсекторне партнерство в Україні (на прикладі м. Харкова та Харківської області). *Aktualne problemy społeczne Polski i Ukrainy. Aspekty partnerstwa w edukacji i pomocy społecznej: monografia / pod redakcją H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk*. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2023. S.17-32.

127. Сичова В. В., Хижняк Л. М. Продовольче забезпечення сімей з дітьми в місті Харкові в умовах російсько-української війни. *Національні інтереси України. Розд. Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 3(3). С. 348-366. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-3\(3\)-348-366](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-3(3)-348-366).

128. Скібська К. О. Залучення рекрутингових агентств до формування соціальних кластерів. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 2-2 (08). С. 63-67.

129. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / Уклад. : Г. В. Коваль, Г. П. Васянович, В. В. Грицанюк, Е. І. Костишин, О. М. Міщенко, В. М. Логвиненко, К. І. Савостікова; за ред. Г. В. Коваль. Львів: ЛДУБЖД, 2021. 106 с. URL: <https://books.ldubgd.edu.ua/index.php/ed/catalog/book/154>.

130. Словник термінів і понять сучасної освіти /уклад.: Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.

131. Сорока Ю. Г. Соціологія культури : навч.-метод. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 136 с. URL: <https://old.karazin.ua/images/redactor/news/2016-04-28/Soroka.pdf>.

132. Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого

самоврядування : кол. моногр. / В. М. Новіков, Н. М. Деєва, А. Г. Гвелесіані та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. В. М. Новікова; д.е.н. (хабілітованого), проф. Здіслава Сіройча. Київ-Варшава, 2018. 431 с.

133. Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку : колект. моногр. / Колектив авторів. Миколаїв: Вид-во Ємельянова Т., 2021. 502 с. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/10049/1/Коваль%20Г._Міщенко%20О.pdf.

134. Соціологічний супровід моніторингу якості освіти в сучасному університеті : монографія / (М. В. Бірюкова, С. А. Мороз, О. О. Труш та ін.) за ред. В. М. Мороза, Д. А. Терещенко. Львів: Вид-во ПП «Новий Світ-2000», 2023. 489 с.

135. Соціологія : навч. посіб. / О. В. Бобіна [та ін.] ; за ред. І. В. Шаповалової. Миколаїв : НУК, 2020. 284 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0062119.pdf>.

136. Статівка Н. В. Соціальні інвестиції у людський капітал як ресурсна основа менеджменту корпоративної соціальної відповідальності. Наукові інновації та передові технології: Серія («Економіка») 2023. № 3 (17). С. 223-231.

137. М. М. Механізми здійснення локальної ідентичності об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади : дис... докт. філософ. : 281 «Публічне управління та адміністрування». Миколаїв, 2025. 232 с.

138. Тамм А. Є, Поступна О. В. Рівень зайнятості населення регіону як економічний індикатор сталого розвитку. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 4(51). С. 92-98.

139. Танасишин у штаб-квартирі ООН: В Україні понад 3 млн людей з інвалідністю – це люди з величезним потенціалом, навичками, ідеями, силою. *Головні новини* : офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. 13 червня 2024 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23795.html>.

140. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Ін-т регіон. дослідж. імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

141. Трансформація соціально-трудової сфери в умовах цифровізації економіки : моногр. / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, Ю. С. Залознава [та ін.]; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2022. 385 с.

142. Ундір В. О. Принципи взаємодії органів державної влади і громадських структур як основа гармонізації суспільства. *Ефективність державного управління*. 2022. № 64. С. 66-78. URL: <https://era.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/75/72>.

143. Утвердження української національної та громадянської ідентичності : монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко [та ін.] ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ: «Компрінт», 2024. 232 с.

144. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки : монографія / за ред. Возняк Г. В., Львів: ДУ «Ін-т регіон. дослідж. імені М. І. Долішнього НАН України, 2023. 557 с.

145. Харитонюк О. Л. Вплив децентралізації влади на розвиток партисипативної демократії в Україні : дис... докт. філософ. : 052 «Політологія». Луцьк, 2024. 268 с.

146. Хижняк Л. М., Сичова В. В. Міжнародна гуманітарна допомога громадянам України під час російсько-української війни: значущість і шляхи удосконалення. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4(4). С. 1388-1400. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-1388-1400](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-1388-1400).

147. Холод М., Колісніченко Н. Публічна політика з питань інклюзивних систем освіти: нормативно-правовий контекст міжнародної практики. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.» Одеса, 2024. Вип. 31. С. 171-179. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb312024308616>.

148. Черенько Л. М. Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності : монографія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2021. 423 с.

149. Чубенко О. В., Грень Л. М., Чорна О. В. Нові психоактивні речовини – соціальні та медичні загрози для держави, пов’язані з ними. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2024. № 1. С. 89-94.

150. Шведун В. О., Поступна О. В. Публічне управління підтримкою нематеріальної культурної спадщини в межах позашкільної освіти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 3 (2025). URL: <https://nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/5960/6023>.

151. Шебанов В. Концептуалізація поняття «цифрова демократія» у сучасному науковому дискурсі. *Аспекти публічного управління*. 2025. № 13 (1) 2025. С. 93-105. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1111/1088>.

152. Юрьєв А. М. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства. *Політикус* : наук. журнал. 2025. Вип. 3. С. 109-114.

153. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін.; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2023. 191 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf.

154. Bulba V., Postupna O. The art of assistance through mediation in emergency situations. *Грані* : наук.-теорет. альманах. Дніпро, Вид-во «Грані», 2024. Т. 27 № 5. С. 146-149. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2101/2048>.

155. Hren L., Kirsanov I. Formation of emotional intelligence in the process of preparation of future social professionals in higher education institutions. *Теорія і*

практика управління соціальними системами. Харків: НТУ «ХПІ», 2023. № 4. С. 20-29.

156. Hurzhyi O., Ivashov M., Dragan I., Koval G. Preventing corruption in public procurement in european union. 2021. URL: <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxiv>.

157. Kolisnichenko N. A global food crisis fueled by the war in Ukraine: governmental challenges. *Економіка і організація управління. Тематичний номер журналу за тематикою «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах війни й післявоєнної відбудови України»*. 2022. Вип. 2 (46). С. 9-14. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12539>.

158. Kolisnichenko N. Distance learning efficiency criteria: managing the process of quality assessment. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ / [голов. ред. С. К. Хаджирадєва]*. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. № 3 (84). С.110-116. URL: [www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/023/Kolisnichenko%20\(FULL%20TEXT\).pdf](http://www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/023/Kolisnichenko%20(FULL%20TEXT).pdf).

159. Kolisnichenko N. M., Sakhanienko S. E. The ways to use outsourcing instruments in health management of Ukraine. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: НЛТУ України, 2022. Вип. 3(72). 56 с. DOI : <https://doi.org/10.36930/5072>. С. 29-34.

160. Kolisnichenko N. Outsourcing in education management: approaches, types and models. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)* : журнал. 2022. № 1(1) 2022. С. 11-24. URL: www.perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2117/2118.

161. Kolisnichenko N. The nature of the conflict in the forensic medical expertise and the administrative instruments to resolve it. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технол.» Одеса, 2022. Вип. 28. С. 98-103. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb282022285747>.

162. Kolisnichenko N., Kemarska T., Petrov I., Romanenko T. Inequality in Ukraine under the COVID 19 pandemic: governmental challenges. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ*. [голов. ред. С.К.Хаджирадєва]. № 2 (83). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. 238 с. С.74-80. URL: [https://oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/022/Kolisnichenko-Kemarska-Petrov-Romanenko%20\(FULL%20TEXT\).pdf](https://oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/022/Kolisnichenko-Kemarska-Petrov-Romanenko%20(FULL%20TEXT).pdf).

163. Kolisnichenko N., Kholod M. Inclusive education within the frameworks of social inclusion: the challenges for public policy formation and realization. *Věda a perspektivy*. 2024. № 10(41). P. 41-52. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-10\(41\)-41-51](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-10(41)-41-51)

164. Koval A., Platash L., Popovuh V., Tomlin V. Formation of Tolerant Attitude of Future Social Workers to Children with Specific Development. *V International Scientific Congress "Society of Ambient Intelligence – 2022" (ISCSAI 2022)*. (Kryvyi Rih, Octobe 17-21, 2022.)). URL:<https://www.scitepress.org/Papers/2022/113547/113547.pdf>.

165. Koval G., Sanzharovets V., Shatylo Y. Social Works in Certain Areas of Donetsk and Lugansk Regions. *Advances in Economics, Business and Management Research*. III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence (ISCSAI 2020). 2020 vol. 129. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/6827/1/стаття%20>.

166. Koval H., Kostyshyn E., Lohyynenko V., Nahirniak M., Malynovska N. Features of Social Work with Students: Theoretical and Pedagogical Aspect. *Proceedings of the 35th International Business Information Management Association (IBIMA)*. 1-12 April 2020. Seville, Spain, p. 1607-1614. URL: <https://ibima.org/accepted-paper/features-of-social-work-with-students-theoretical-and-pedagogical-aspect/>.

167. Orlov V. V. The problem of elections administration professionalization in modern public administration in Ukraine. *Соціологічні студії* : наук.-практ. журн. / уклад. Л. Й. Кондратик, С. А. Сальнікова. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 2(10). С. 59-70.

168. Orlov V., Koval A., Mischenko O., Savostikova K., Poliakova V. Reforms in the Health Care System of Ukraine. Proceedings of the 5th International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence, 2022. URL: <http://dx.doi.org/10.5220/0011354600003350>.

169. Orlov V., Khamidov O., Poliakova V., Shylova V. The Problem of Decentralization of Public Power in the Context of Territorial's Independence. *Proceedings of the III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence*, 2020 (ISC-SAI 2020). DOI: <http://dx.doi.org/10.2991/aebmr.k.200318.046ю>

170. Orlov V., Orlova O. Distinguishing between the concepts of social adaptation and social re-adaptation of veterans. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Публічно-управлінські аспекти в роботі з ветеранами» (м. Кривий Ріг, 7 грудня 2024 р.). Кривий Ріг: Державний університет економіки і технологій, 2024. URL: <https://www.oktanprint.cz/p/publicшно-upravlinski-aspekty-v-roboti/1>.

171. Orlov V., Poliakova V., Shylova V., Kuzmych A. and Leshchenko O. Communication of the Public Authorities and Self-Governmental Organizations: Challenges of the Digital Society. *IV International Scientific Congress "Society of Ambient Intelligence – 2021"* (ISCSAI 2021) SHS Web of Conferences 100, 03009 (2021). URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003009>.

172. Orlov V., Purii H., Poliakova V., Baida M. & Kulishov V. Conceptual Principles of Electronic government Strategy Implementation in Ukraine in the Context of Economic Transformation. *Society of ambient intelligence*. Proceedings of the VI International Scientific Congress (ISC-SAI 2023). 2023. URL: <https://www.springer.com/series/17458>.

173. Orlov V., Telychko O. Introduction of electronic voting in Ukraine in the european experience of electronic administration of elections. *Międzynarodowa Konferencja Naukowo–Praktyczna „Globalne aspekty Ekonomii Światowej i Stosunków Międzynarodowych w warunkach niestabilności gospodarczej”*, 31.03–01.04.2016 r.: monografia zbiorowa. Częstochowa: Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Eduktor”, 2016. S. 787-94. 982 s.

174. Orlova O., Orlov V., Surmina H. Problem institutionalization of contemporary theater in the sociological and managerial dimension. *Соціальні технології* : зб. наук. праць Класичного приватного ун-ту. Запоріжжя, 2016. Вип. 71. С. 90-96.

175. Postupna O., Stepanko O. General approaches to financing education in Ukraine: public administration aspect. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2021. Vol. 2. P. 45-56. DOI: 10.31110/2789-6536/2021-2/004.

176. Postupna O. Expert approach to estimating the state and development of public governance by the regional educational system in Ukraine. *Наукові перспективи: журнал*. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2020. № 5 (5). С. 9-19.

177. Postupna O. Program-targeted approach in making managerial decisions regarding the development of regional educational systems. *Public administration and state security aspects*. National University of Civil Defence of Ukraine and University of International Relations and Social. Vol. 2/2023. P. 195-206. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19061/1/Postupna.pdf>.

178. Postupna O., Leonenko N., Stepanko O. Organization of the higher education system activities in Ukraine under the conditions of the martial law: legal aspect. *Public administration and state security aspects*. National University of Civil Defence of Ukraine and University of International Relations and Social. Vol. 2/2022. P. 24-36. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16916/1/Postupna.pdf>.

179. Postupna O., Liashenko A., Husarov K. Preliminary Analysis of Global Experience in Developing Sustainable and Socially Responsible Ecotourism. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2024. Vol. 3, № 3 (2024). P. 95-105. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/view/23/23>.

180. Postupna O., Shapoval O. Public management and administration in the field of pre-school education in Ukraine (1.8). *Association agreement: driving integrational changes* : monograph ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko, Vitalii

Lunov. Ottawa, Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2020. Vol. III. P. 98-107.

181. Postupna O., Stepanko O. Substantiation of the need to consider the demographic data in planning the regional education system development. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 2 (11). С. 264-272. (Серія «Державне управління»).

182. Postupna O., Stepanko O., Zavada Ye. Modern state of development of Dark military tourism: public-administrative aspect. *Public administration and state security aspects*. National University of Civil Defence of Ukraine and University of International Relations and Social. Vol. 1/2023. P. 99-108.

183. Postupna O.V., Stepanko O.V. Role of education in ensuring social progress: public-management aspect. *Public administration and state security aspects*. National University of Civil Defence of Ukraine and University of International Relations and Social. 2022. № 2/1. P. 12-27. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/15329/1/PostupnaStepanko.pdf>.

184. Postupna O., Husarov K. Experience of ensuring social development in rural areas of EU Countries. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2024. Vol. 2. № 2 (2024). P. 85-95. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/view/16/16>.

185. Postupna O., Husarov K. Features of organizing social work with the elderly in Japan and Sweden. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2024. Vol. 4. № 4 (2024). P. 31-43. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/view/29/28>.

186. Postupna O., Husarov K. Features of the organization of resort and wellness tourism in the Czech Republic and tourist service in the hospitality industry. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2025. Vol. 1. № 1 (2025). P. 14-25. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/view/36/35>.

187. Postupna O., Husarov K. Main trends, indicators, and challenges for higher education in Kharkiv region under the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2025. Vol. 2.

№ 2 (2025). P. 14-24. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/view/44/43>.

188. Postupna O., Polianskyi M. Mechanisms of interaction between public authorities, civil society, and international organizations during the Russian-Ukrainian war. *Journal of Public Policy and Institutional Change in the Middle of Conflict*. 2024. Vol. 1. Summer 2024. URL: <https://www.jcrs.uni-jena.de/jcrsmedia/5511/postupna-olena.pdf>.

189. Postupna O., Stepanko O., Piven A., Sokolova I. Financial and economic mechanism for ensuring the development of regional educational systems in the context of the COVID-19 pandemic on the example of Ukraine. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2023. Vol. 1/2023. P. 49-71. DOI: 10.31110/2789-6536/2023-3/004.

190. Postupna O., Stepanko O., Torpan M. Social inequality as a general theoretical conceptualization of the problem of the Ukrainian-Russian war. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2023. Vol. 3/2023. P. 47-55. DOI: 10.31110/2789-6536/2023-5/004.

191. Postupna O., Stepanko O., Zavada Ye. Prospects for the development of dark military tourism in Ukraine: public management aspect. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 2023. Vol. 2/2023. P. 20-31. DOI: 10.31110/2789-6536/2023-4/002.

192. Postupna, O.V., Stepanko, O.V., Piven, A.B., Darmofal, E.A., Stankevych, S. Social and legal aspects of environmental education and public policy. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. Vol. 11 (9). P. 82-87. URL : <https://www.ujecology.com/articles/social-and-legal-aspects-of-environmental-education-and-public-policy.pdf>.

193. Sakhanienko S., Kolisnichenko N., Koval H., Dulina O., Zhiemuratov T. Inter-Community Cooperation at a Regional Level: Methods of Assessing Migration and Institutional Ties. *SHS Web of Conferences 100*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110004007>.

194. Shvedun V., Postupna O., Bulba V., Kucher L., Aliyeva P., Ihnatiev O.

Evaluation of Environmental Security of Ukraine during the Russian Invasion: State, Challenges, Prospects. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2023. Vol. 14. Is. 3(67). Pp. 787-798. URL : [https://doi.org/10.14505/jemt.14.3\(67\).18](https://doi.org/10.14505/jemt.14.3(67).18).

195. Stryzhak O., Akhmedova O., Postupna O., Shchepanskiy E., Tiurina D. National Brand, Tourism and Human Development: Analysis of the Relationship and Distribution. *Journal of Distribution Science*. Korea: Korea Distribution Science Association, 2021. Vol. 19, Is. 12. P. 37-41. URL : <http://koreascience.or.kr/article/JAKO202135154064594.page>.

196. Taran V., Dudaryov V., Koval H., Popovych V., Holonic J. Problems of Improving the New Paradigm of Social Processes Management in Modern Ukraine. *SHS Web of Conferences* 100. 2021. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110004004>.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

1. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 8 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» : постанова Кабінету Міністрів України № 511 від 29 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-%D0%BF#n50>.
3. Деякі питання Державної служби якості освіти України : постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text>.
4. Деякі питання запровадження зовнішнього незалежного оцінювання : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1095-2004-%D0%BF#Text>.
5. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України : постанова Кабінету Міністрів України № 783 від 26 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text>.
6. Деякі питання призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : постанова Кабінету Міністрів України № 79 від 3 лютого 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2021-%D0%BF#Text>.
7. Деякі питання соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності : постанова Кабінету Міністрів України № 119 від 28 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2018-%D0%BF#n12>.
8. Житловий кодекс України : Закон України № 5464-X від 30 червня 1983 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>.
9. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами : прийнята 2 грудня 1949 р., документ 995_162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text.

10. Конвенція про права дитини : ратифіковано постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27 лютого 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

11. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : Закон України № 136-V від 14 вересня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text.

12. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : ратифіковано Законом України № 2319-IX від 20 червня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2.

13. Конституція України : Закон України 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

14. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

15. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права. Перше видання: Червень 2014 р. 145 с. URL: https://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf.

16. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України № 2801-XII від 19 листопада 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

17. Положення про Державну службу якості освіти України : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#n13>.

18. Положення про Український центр оцінювання якості освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2005 р. № 1312. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/27071964>.

19. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України № 3460-VI від 2 червня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

20. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України № 5073-VI від 5 липня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.

21. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо вирішення нагальних питань у сфері охорони здоров'я та соціальній сфері : Закон України № 3728-IX від 22 травня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3728-20#Text>.

23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій : Закон України № 2148-VIII від 3 жовтня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text>.

24. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги : Закон України № 3611-VI від 7 липня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3611-17#Text>.

25. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» : Закон України № 3946-XII від 4 лютого 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3946-12#Text>.

26. Про волонтерську діяльність : Закон України № 3236-VI від 19 квітня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

27. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572-VI від 22 березня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

28. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України № 2168-VIII від 19 жовтня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.

29. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01 липня 2010 р. № 2402-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.

30. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України № 2811-XII від 21 листопада 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.

31. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України № 1768-III від 1 червня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>.

32. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України № 2109-III від 16 листопада 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>.

33. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю : Закон України № 1727-IV від 18 травня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>.

34. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

35. Про жертви нацистських переслідувань : Закон України № 1584-III від 23 березня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1584-14#Text>.

36. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України № 2342-IV від 13 січня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.

37. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

38. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

39. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України № 2866-IV від 8 вересня 2005 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

40. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування Закон України № 1058-IV від 9 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

41. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>.

42. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // ВВР України. 2013. № 24. С. 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

43. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України № 2229-VIII від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

44. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України № 2411-VI від 1 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

45. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України № 5207-VI від 6 вересня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

46. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

47. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

48. Про затвердження Методики обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг : наказ Міністерства соціальної політики України № 150 від 17 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-22#n15>.

49. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування

внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України № 1480 від 30 листопада 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1480729-20#Text>.

50. Про затвердження Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України : наказ Міністерства культури України від 12.02.2018 р. № 105 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0105734-18#n50>.

51. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

52. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб : наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України № 429/831/769/3279/5 від 7 листопада 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1441-11#Text>.

53. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для створення і програмно-технічного забезпечення системи інформаційно-аналітичної підтримки, інформаційно-методичного забезпечення та виготовлення бланків посвідчень і нагрудних знаків для системи соціального захисту : постанова Кабінету Міністрів України № 154 від 29 лютого 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2012-%D0%BF#n9>.

54. Про затвердження Порядку влаштування бездомних осіб похилого віку та інвалідів до стаціонарних соціально-медичних установ та інших закладів соціальної підтримки (догляду) : наказ Міністерства соціальної політики України № 312 від 12 серпня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1031-11#Text>.

55. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України № 17 від 09 січня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>.

56. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : постанова Кабінету Міністрів України № 1751 від 27 грудня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#n16>.

57. Про звіт селищного голови про діяльність виконавчих органів ради за 2021 рік : рішення XXVIII сесії Солоницівської селищної ради Харківського району Харківської області VIII скликання від 20.01.2022 р. № 02. 37 с.

58. Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995 – 2005 роки : постанова Верховної Ради України від 04 лютого 1994 р. № 3924-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text>.

59. Про методологічні засади вимірювання людського розвитку для регіонів України : постанова колегії Державного комітету статистики України, президії Національної академії наук України від 14 березня / 05 квітня 2001 р. № 76/182. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN44978>.

60. Про місцеве державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

61. Про місцеве самоврядування : Закон України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

62. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

63. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

64. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України № 375-VI від 4 вересня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text>.

65. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України № 20/95-ВР від 24 січня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

66. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

67. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України № 2623-IV від 2 червня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>.

68. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України № 3721-XII від 16 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>.

69. Про охорону дитинства : Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

70. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною : Закон України № 1767-III від 1 червня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-14#Text>.

71. Про пенсійне забезпечення : Закон України № 1788-XII від 5 листопада 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>.

72. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України № 2262-XII від 9 квітня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n356>.

73. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

74. Про позашкільну освіту : Закон України № 1841-III від 22 червня 2000 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

75. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

76. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

77. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України № 2505-VIII від 12 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>.

78. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність

України у XX столітті : Закон України № 962-XII від 17 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>.

79. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>.

80. Про Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2002-2006 роки : постанова Кабінету Міністрів України № 1586 від 25 жовтня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1586-2002-%D0%BF#Text>.

81. Про прожитковий мінімум : Закон України № 966-XIV від 15 липня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>.

82. Про протидію торгівлі людьми : Закон України № 3739-VI від 20 вересня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

83. Про психіатричну допомогу : Закон України № 1489-III від 22 лютого 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

84. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України № 1767-VI від 16 грудня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text>.

85. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

86. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» : указ Президента України від 2 червня 2021 р. № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>.

87. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України № 2493-III від 7 червня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

88. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України № 2010-IX від 26 січня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>.

89. Про соціальні послуги : Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n482>.
90. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
91. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України № 3160-VI від 17 березня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>.
92. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України № 355-XII від 22 жовтня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
93. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України № 796-XII від 28 лютого 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>.
94. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.
95. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
96. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : розпорядження Кабінету Міністрів України № 995-р від 23 вер. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>.
97. Про утворення Державної служби якості освіти України : постанова Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 р. № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2017-%D0%BF#Text>.
98. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : указ Президента України № 722 від 30 вересня 2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

99. Про щомісячну грошову виплату деяким категоріям громадян : Закон України № 2454-IX від 27 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2454-20#Text>.

100. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінкам і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : ратифіковано Законом України № 1433-IV від 4 лютого 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text.

101. Сімейний кодекс України : Закон України № 2947-III від 10 січня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

102. Сімейний кодекс України : Закон України № 2947-III від 10 січня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

103. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії : ратифіковано Законом України № 716-IV від 3 квітня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text.

104. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Навчальне видання

ПОСТУПНА Олена Вікторівна
КОВАЛЬ Ганна Володимирівна
ОРЛОВ Валентин Валентинович

СОЦІАЛЬНІ СИСТЕМИ ТА ДУХОВНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Навчальний посібник

Електронне видання

The publication is assigned with a DOI number: **10.46489/SSTDJS-25**

Державний університет економіки і технологій.
50005, м. Кривий Ріг, вул. Медична, 16.
Тел. +38(097)214-88-69, e-mail: duet.edu.ua@gmail.com.
Електронний архів Державного університету економіки і технологій:
<https://dspace.duet.edu.ua/home>.